

Marianne Nerland Wiktil

Overgangen til en rusfri hverdag

En kvalitativ studie om individer sin forhandling av sosial identitet ved en fortid innen rus

Masteroppgave i sosiologi
Veileder: Jakub Stachowski
Juni 2022

Marianne Nerland Wiktil

Overgangen til en rusfri hverdag

En kvalitativ studie om individer sin forhandling av sosial identitet ved en fortid innen rus

Masteroppgave i sosiologi
Veileder: Jakub Stachowski
Juni 2022

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Fakultet for samfunns- og utdanningsvitenskap
Institutt for sosiologi og statsvitenskap

Kunnskap for en bedre verden

Sammendrag:

Denne masteroppgaven omhandler overgangen fra et utfordrende forhold til rus til en rusfri hverdag. Dette med fokus på hvordan individer med langvarig erfaring rundt rus forhandler og navigerer seg ved bruk av ulike strategier, inn i en rusfri hverdag. Gjennom en sosial konstruktivistisk tilnærming, har jeg generert datamaterialet ved å gjennomføre kvalitative dybdeintervjuer av åtte personer med erfaringer knyttet til et utfordrende forhold til rus. Oppgaven tar utgangspunkt i forhandlingen som oppstår ved overgangen fra et liv bestående rusproblematikk, til rusfrihet. Dette i sammenheng med ulike måter å fremstille seg på i ulike sosiale situasjoner, knyttet til grad av åpenhet rundt fortid med rus.

Det teoretiske rammeverket anvendt for å belyse aspekter ved overgangen til rusfri, består av Jenkins (2000; 2008) diskusjon rundt begrepet sosial identitet, Goffmans (1992) forklaring av selvpresentasjon, Goffmans ([1963] 1990) stigmabegrep, etterfulgt av Elders (1975; 1998; 2007) forståelse av livsløpsperspektiv, Turners ([1970] 1996; 1974; 1999) beskrivelse av begrepet liminalitet og Glaser og Strauss (1971) forklaring av statuspassasje.

Studien fremhever overgangen til rusfrihet som en prosess fra det samfunnet assosierer med urenheter og svakhet, til posisjon hvor man blir ansett som en ressurs i samfunnet. Rustilværelsen assosieres med en periode bestående av usikkerhet, ustabilitet og det å tilhøre en sfære utenfor storsamfunnet. Videre vil opplevelsen ved overgang til rusfrihet, forflyttes til en opplevelse av verdi. Dette i forbindelse med deltakelse i sosiale fellesskap, arbeidslivet og det som blir beskrevet som det optimale A4-livet. I tråd med hverdagslige rutiner, forpliktelser og det som ansees som 'normalen' i samfunnet, forekommer opplevelsen av verdi, stabilitet og trygghet.

Tematikken er sosiologisk relevant gjennom at rus kan sees i sammenheng med forståelse av forhandling i sosial interaksjon, samfunnets forventninger, normer og sosiale regler. I tråd med fellesskap og normalitet oppstår det et skifte i sosial rolle og status. Deretter vil individer i sammenheng med samfunnets normal blir presentert for forventninger knyttet til den nye sosiale rollen som rusfri. Mye er knyttet til et ønske om å tilhøre, og forflytte den sosiale posisjonen man besitter over til en annen. I dette tilfelle et liv som rusfri, med en normal hverdag bestående av rutiner og tilknytning til rusfrie nettverk og relasjoner.

Abstract:

This master's thesis explores the transition from a drug challenging relationship to a drug-free everyday life. This is done through focusing on how individuals with long-term experience with drugs negotiate and navigate different strategies. Through a social constructivist approach, I have generated the data material by conducting qualitative in-depth interviews of eight people with experiences related to a challenging relationship with drugs and drug-use. The thesis is based on the negotiation that appear during the transition from a life-long substance abuse problem, to drug freedom. This with reference to different ways of presenting oneself in different social situations, related to the degree of openness about the past with drugs.

The theoretical framework used to shed light on aspects of the transition to drug-free consists of Jenkins' (2000; 2008) discussion of the concept of social identity, Goffman's (1992) explanation of self-presentation, Goffman's ([1963] 1990) stigma concept, followed by Elders (1975; 1998; 2007) understanding of life-course perspective, Turners ([1970] 1996; 1974; 1999) description of the concept of liminality, and Glaser and Strauss (1971) explanation of status passage.

The study highlights the transition to drug freedom as a process from what society associate with impurity and weakness, to a position where one is considered a resource in society. Persons with drug related problems are often associated with a period consisting of uncertainty, instability and belonging to a barrier outside society at large. Furthermore, the experience of the transition to drug-free will ultimately form an experience of value. This in connection with participation in social communities, labour and from what is described as the optimal everyday life. In line with everyday routines, obligations and activities considered 'normal' in society, experiences of value, stability and safety occur.

The theme is sociologically relevant since drug-use can be seen in connection with the understanding of negotiation in social interaction, society's expectations, norms and social rules. In line with community and normality, there is a shift in social role and status. Thereafter, individuals in the context of society's normal will be presented with expectations related to the new social role as drug-free. A lot relates to a desire to belongingness, and to transfer the social position one holds to another. In this case, a life as a drug-free person, with a normal everyday life consisting of routines and connection to drug-free networks and relationships is seen as a goal to stay free of drugs.

Førord:

Da er masteren levert, og tiden som sosiologistudent på Dragvoll over. Det er litt vemodig, men samtidig blir det en spennende tid framover. Årene som sosiologistudent har vært svært interessante og innsiktsfulle, og jeg vil huske studietiden i lang tid framover. Mye grunnet alle de fine vennskapene som har oppstått under denne perioden. Det er mange å takke i sammenheng med denne masteroppgaven.

Først og fremst vil jeg rette en stor takk til mine åtte fantastiske intervjudeltakere, og for deres åpenhet og tillit. Takk for at dere delte deres historier, erfaringer og refleksjoner med meg. Uten deres åpenhet hadde ikke denne oppgaven vært noe som helst. Setter enormt mye pris på de fine samtalene. Vil også rette en takk til min nøkkelperson i prosjektet, som åpnet en dør for meg rekrutteringsmessig, og bidro til kontakt med flere av mine intervjudeltakere. Jeg er utrolig takknemlig for ditt engasjement rundt prosjektet, og din hjelp i prosessen med å finne potensielle deltakere.

Deretter vil jeg rette en stor takk til min dyktige veileder Jakub Stachowski, for veldig god oppfølging i prosessen med masteroppgaven. Takk for engasjementet, og alle gode råd og innspill du har kommet med i utviklingen av min masteroppgave.

Jeg vil også rette en takk til mine fine medstudenter på lesesal 9447. Takk for gode samtaler og mye latter. Det har vært utrolig fint å ha en plass å lufte både tanker og frustrasjon rundt oppgaven, og til gode fruktbare samtaler som har samlet trådene. Vil også rette en stor takk til Anna for korrekturlesning og gode konstruktive tilbakemeldinger. Dette bidro virkelig til et løft i oppgaven.

Til slutt vil jeg også rette en takk til min kjære familie, samboer og venner, som har heiet på meg under denne tiden. Dere har vært fine å sparre med i tider hvor det har vært behov for å tenke litt høyt. Takk for at dere har hatt trua på meg, i tider hvor jeg selv har tvilt.

Marianne Nerland Wiktil

Trondheim

Juni, 2022

Innholdsfortegnelse

1. Innledning.....	8
1.1 Aktualisering	9
1.2 Tidligere forskning	10
1.3 Begrepsavklaring	13
1.4 Problemstilling og oppgavens oppbygning	14
2. Teoretiske perspektiver	16
2.1 Sosial identitet	16
2.1.1 Selvpresentasjon	18
2.2 Stigmatisering	19
2.3 Teorier knyttet til overgang: Livsløpsperspektiv, liminalitet og statuspassasje	21
2.3.1 Livsløpsperspektiv	21
2.3.2 Liminalitet.....	22
2.3.3 Statuspassasje.....	23
2.4 Innlemmelse i sosiale fellesskap.....	24
3. Metode.....	26
3.1 Valg av forskningdesign og metode	26
3.2 Dybdeintervju	27
3.2.1 Utvalgsriterier og rekruttering av intervjudeltakere.....	28
3.2.2 Datainnsamling: Intervjuguide og gjennomføring av intervjuer.....	29
3.3 Bearbeiding av datamaterialet: Transkribering og koding	32
3.4 Forskningsetiske betraktninger.....	34
3.4.1 Forskerrollen	36
3.5 Oppgavens kvalitet	38
3.5.1 Gyldighet.....	38
3.5.2 Pålitelighet	40
3.5.3 Generaliserbarhet	41
4. Analyse.....	43
4.1 Et liv med utfordrende forhold til rus	43
4.2 En overgang fra rus til rusfri.....	48
4.2.1 «Jeg kan jo være meg selv» - Å gjøre seg selv synlig	53
4.2.2 Rus, kropp og overgang	56
4.3 Arbeid og verdiskapning	59

5. Diskusjon.....	64
5.1 En rustilværelse på utsiden av samfunnet.....	64
5.2 Fra amputert liv til A4-livet.....	66
5.3 Skjult og synlig identitet.....	68
5.4 Den verdifulle samfunnsborger	71
6. Avslutning	74
6.1 Videre forskning	76
7. Litteraturliste	78
8. Vedlegg	82
Vedlegg 1: Godkjenning fra NSD	82
Vedlegg 2: Godkjenning av utsettelse - NSD.....	85
Vedlegg 3: Informasjonsskriv til intervjuedtakere	86
Vedlegg 4: Intervjuguide	88

1. Innledning

I denne oppgaven vil jeg se nærmere på aspekter ved individers overgang fra et utfordrende forhold til rus, til «rusfrihet». Dette knyttet til samfunnsmessige konsekvenser rundt sosialisering og ekskludering. Med utgangspunkt i en forhandling bestående av ulike strategier for å navigere seg i tråd med en endret sosial posisjon til rusfri, og hvordan ulike strategier kommer til uttrykk i sosiale situasjoner. Dette spesielt knyttet til hvordan en fortid innen rus påvirker inntrykket en avgir i møte med andre, og påvirkningen fortiden med rus påvirker måten individer fremstiller seg på. Gjennom å kartlegge ulike aspekter ved en overgang til rusfrihet vil forståelsen rundt avgjørende faktorer for å forbli rusfri kunne belyses i sammenheng med hvordan personer med tidligere problemer knyttet til rusbruk, anser som en verdifull livsstil. I denne sammenheng vil arbeid diskuteres som et potensielt verktøy for å danne seg en rusfri hverdag, med utgangspunkt i sosiale nettverk. Formålet med oppgaven er i hovedsak å få større forståelse for menneskers opplevelser og erfaringer knyttet til rus, rusfrihet og arbeidsliv. Spesielt i henhold til ulike opplevelser rundt et liv bestående av et problematisk forhold til rus, fasen som oppstår imellom rus og rusfri, og selve opplevelsen av å opptre som rusfri i samspill med sosiale situasjoner og samfunnets struktur. Jeg har derfor intervjuet åtte mennesker med forskjellige rusutfordringer, med hensikten om å se nærmere på hvordan livssituasjonen endrer seg ved en så stor overgang, og ikke minst hvilken rolle arbeid har i denne prosessen. Jeg er interessert i å se hvordan de ulike deltakerne opplever en ny hverdag som rusfri, og i hvilken grad de er åpne med sin fortid innen rus.

Fra et sosiologisk ståsted er relevansen rundt rus-tematikken knyttet til sosial ulikhet, sosiale avvik, og opplevelsen av å havne utenfor samfunnet, basert på normer og sosiale regler. Individer som bryter med de normene som sikrer fellesskapet interesser, og havner i et skille mellom «normale» folk og «avvikere» (Skog, 2006, s. 43). I denne sammenheng vil den sosiologiske relevansen belyses i overgangen fra et individs liv med rusutfordringer, til et liv uten rusmidler som høyeste prioritet, og hvordan denne overgangen oppleves i lys av individuelle- og samfunnsmessige utfordringer. Pedersen (2015, s. 11) hevder at rusen har to sider, da kan skiller mellom det bitre og det søte. På en side fungerer rusmidler som noe sosialt, og som danner fellesskap og knytter samfunnet sammen. Mens på en annen side kobles rus mot misbruk, avhengighet og elendighet, men da som en faktor som skyver noen samfunnsgrupper bort fra storsamfunnet. Min interesse handler i stor grad om sistnevnte, mer konkret hvordan individer med en slik livssituasjon selv opplever den, og hva de opplever som avgjørende

faktorer i sammenheng med å skape en rusfri hverdag. Videre vil jeg aktualisere ytterligere rundt rus, og utviklingen som har oppstått i tråd med holdninger knyttet til rusproblematikk.

1.1 Aktualisering

Selv om engasjementet rundt rusproblematikk har stått høyt siden 1800-tallet, har det forekommet et skifte i sammenheng med fokuset på hvordan rus brukes i Norge. I dagens samfunn er det normalt å anvende begrep og uttrykk som «avhengighet» og «alkoholisme», som i tiden tidligere har blitt referert til som «drukkenskap», «henfallen», eller en form for frivillig handling (Fekjær, 2016, s. 35-36). I senere tid har rusatferd og problemer knyttet til årsakssammenheng og konsekvenser ved problematiske forhold til rus, blitt satt mer i fokus. Innenfor dette ser man at helseapparat, ulike hjelpetjenester og organisasjoner blir opprettet for å kunne tilby hjelp hos de som trengte det. Folkehelse vektlegges, og fokuset på underliggende problemer og behandling økes (Fekjær, 2016, s. 40-42). Den historiske utviklingen i rusfeltet gikk fra å anse rusavhengige som personer med svak moral, hvor streng disiplin krevdes for å korrigere atferden, til sykdom og ulike behandlingsalternativer som midler for å bli frisk (Schiøtz, 2017, s. 13). I nåværende tid ser vi spesielt denne forandringen ved at rusproblematikk nå forbindes med sykdom og ikke bare selvforskyldte avgjørelser. Selv om sykdommen knyttet til rusmiddelbruk opptrer annerledes enn for eksempel en skade i albuen, da selve utfoldelsen av sykdommen krever en viss handling av individet selv (Pedersen, 2015, s. 141- 142), er det i stor grad er kobling mellom rusmidler og fysiske- og psykiske lidelser, og at en avhengighet kan trekkes opp mot sykdomsbegrepet.

Samtidig som holdninger tilknyttet rusbruk har vært under utvikling, har derfor også menneskers oppfatning rundt rus, rusproblematikk og forebygging av rus blitt mer sentral. Som Schiøtz (2017) forklarer det, har ruspolitikken endret seg betydelig grunnet den stadig økende dødeligheten og skadeomfanget blant rusmisbrukere. Noe som presenterte et nytt perspektiv i rusproblematikken – basert på enkeltmennesket bak rusen (Schiøtz, 2017, s. 19). Forestillingen om at individer med rusproblemer handler etter egen motivasjon og klarhet på veien mot rusfri, er nå sett i sammenheng med profesjonell hjelp. Motivasjonen bidrar ikke nødvendigvis til å endre konkrete rutiner, noe som kan støttes opp ved tiltak knyttet til det sosiale, fysiske og miljøbaserte i samspill med økonomiske – og kognitive forandringer (Årstad, Nesvåg, Njå & Biong, 2018, s. 429). Dette viser en indikasjon rundt at rammene rundt individet under

rehabilitering og integrering i samfunnet må finne sted, samtidig som individet selv må ha en indre ønske om å endre sine rusvaner.

Alkoholen og narkotikaens historie deler både forskjeller og likheter. Spesielt knyttet til hvordan samfunnet generelt har forholdt seg til rusmidlers påvirkning på folket, i tillegg til selve sosialiseringen og sosiale omstendigheter. På en side kan man skille de to rusfeltene med bakgrunn i historisk forløp, aksept i sammenheng med kultur, og synet på straff og kontroll. På den andre siden kan de to rusfeltenes likheter bemerkes gjennom konsekvenser knyttet til det adferdsmessige, helsemessige og samfunnsmessige hos et individ. Samfunnets markante holdninger og syn på rusmidler som en direkte samfunnstrussel, og begynnelsen på en bevegelse rettet mot troen på et rusfritt samfunn (Schiøtz, 2017, s. 21- 22). Til sammen kan de to forskjellige delene ved rusfeltet sees i sammenheng med utvikling, både når det kommer til det individuelle, og i forbindelse med det samfunnsmessige.

Ifølge Folkehelseinstituttet (FHI) sin rapport om rusbrukslidelser i Norge, er konsekvensene av utfordrende rusbruk i samfunnsmessig setting, mange. Både knyttet til det sosiale, det helsemessige og rundt tilgangen til kriminelle nettverk (Bremnes, 2014). Dermed har det siden tidlig totusentallet blitt foreslått forskjellige retninger en kan ta innenfor behandling og ettervern av rusavhengighet. Rusreformen ble presentert for første gang i 2004, og har gjennom utvikling av senere forslag lagt vekt på avkriminalisering knyttet til besittelse av mindre mengder narkotika til eget bruk. Meningen med reformen er å flytte fokuset fra straff til hjelp, hvor rehabilitering- og reintegreringstiltak som for eksempel veiledning og hjelp til håndtering tilbys, istedenfor avskrekking og straff (NOU 2019: 26). Det innebærer et fokus mot en mer helhetlig tilnærming med vekt på tverrfaglighet spesialiserte tjenester og tilrettelagt behandling for den enkelte (NOU 2019: 26). Målet er å integrere individer tilbake i samfunnet, og tilby tilrettelagt behandling som sikrer en mildere og mer tilpasset prosess. Mye hviler dermed på det sosiale samspillet, og et fokus på å tilpasse seg samfunnets forventninger.

1.2 Tidligere forskning

Den tidligere forskningen jeg presenterer i denne delen av oppgaven er knyttet til rusbruk og det sosiale, rehabilitering, arbeidstrening, tilbakefall og kroppslige utfordringer som konsekvens av lengre tid med rus. Forskningen er relevant innenfor tematikken som undersøkes, og redegjøres for i sammenheng med å konkretisere oppgaven. De ulike aspektene

ved forskningen er svært fruktbar for å kunne diskutere rundt en overgang til et rusfritt liv, og til anvendelsen av ulike strategier mot en rusfri hverdag.

Utfordringer knyttet til rusbruk og rusatferd markerer ofte en motstand mot storsamfunnet, og vil dermed sees på som en form for avvik. Avstanden fra samfunnet øker i takt med hyppigheten av rusbruken hos individet, og gjennom hvor individet befinner seg i forbindelse med sosial klasse i samfunnet (Sandberg & Pedersen, 2006, s. 123). Den økende avstanden kan i stor grad bidra til opplevelsen av å havne utenfor samfunnets rammer, både gjennom tap av sosiale relasjoner knyttet til familie, vennskap og arbeidsplass. Sammenhengende med tap av seg selv, både fysisk og psykisk, opplever mange konsekvensene av å havne i en ond sirkel av rus og skadevirkninger i samspill med opplevelsen av å ha satt livet på vent (Årstad et.al, 2018, s. 431). I tillegg er det knyttet mye skam og skyldfølelse til det å bryte med normen i samfunnet, spesielt gjennom opplevelsen av å ikke beherske de sosiale kodene kan utløse ubehag hos avvikende individer eller grupper (Skog, 2006, s. 25)

Personer som over lengre tid har hatt rusproblemer, og kan anees å ha et utfordrende forhold til rus, slutter som oftest på bakgrunn av et ønske om bedret livskvalitet (Pettersen & Brodahl, 2018, s. 31). Dette i tilknytning til både fysisk og psykisk helse. Motivasjonen for et ønske om bedret livskvalitet, og endring i livsstil, forekommer på ulike måter. Her kan opplevelsen av å være på kanten av utslitthet, frykt for å utvikle enda mer alvorlig rusavhengighet, press fra nære relasjoner eller betydningsfulle situasjoner eller hendelser som effektivt bidrar til å endrer personens holdning til rus (Pettersen & Brodahl, 2018, s. 29-31). For mange er den utløsende årsaken til å ønske seg ut av rusen, at det kommer til et punkt hvor nok er nok, og hvor man når et slags bunnpunkt (Årstad et.al, 2018, s. 432). Rehabilitering og behandling av utfordrende forhold til rusmidler, står derfor sentralt i sammenheng med motivasjonen for endring av rusvaner. Nøkkelen til en varig rusfri tilværelse ligger ikke kun i motivasjon eller evne til å slutte å bruke rusmidler, men snarere i evnen til å kunne forbli rusfri (Gjernes, 2017). Fekjær (2015, s. 254- 255) kartlegger forandring som en prosess, og viser til en illustrasjon han omtaler som et «endringshjul». Endringshjulet består av inndelte faser i en forandring i rusbruk, og deles inn i følgende: 1) Før overveielse, 2) overveielse, 3) beslutning, 4) forberedelse, 5) handling, 6) vedlikehold og 7) forebygge tilbakefall. Endringen foregår i tråd med mestring og målsetting, og i hvor stor grad individet er motivert for å slutte med rus (Fekjær, 2015, s. 260- 261).

Gjernes (2017) belyser oppfattelsen av rehabilitering, som en form for normalisering. Hvor ønsket om å anees som «vanlig» i den forstand at de ønsker seg nyktre venner, arbeidskollegaer, bolig, bil og familieliv i sammenheng med en normal hverdag, med normale

rutiner. Vi ser samme mønster hos Sandberg og Pedersens (2006, s. 109) studie om gatekapital, hvor guttene ved Elva tydelig uttrykte et ønske om å havne på innsiden av samfunnet, og lengtet etter å leve et vanlig liv bestående av streit jobb, ekteskap, barn og familielivet. Noe de på tidspunktet opplevde som fjernt, samtidig som de ble påminnet denne tanken til stadighet ved å se andre leve dette livet. Personer som gjennomgår rehabilitering for rusmisbruk trenger i høy grad å utvikle nye livsformer for å kunne erstatte den tidligere rusrelaterte livsformen. Dermed vil det Gjernes (2017) beskriver som nettverksrehabilitering stå sentralt i henhold til dannelse av nye sosiale nettverk. Fekjær (2015, s. 285) trekker også frem nye sosiale nettverk i sammenheng med meningsfylte aktiviteter, som et sentralt mål i enhver form for ettervern. Etablering av nye sosiale relasjoner krever i de fleste tilfeller at personen tar avstand fra tidligere nettverk, og kan derfor for mange oppleves som skremmende og til tider ensomt. Mye på bakgrunn av tap aktiviteter og noen å henvende seg til (Gjernes, 2017). Dermed vil det være desto viktigere å skape et tilbud som oppleves som attraktivt og inkluderende nok til å kunne erstatte tidligere nettverk, og fungere som bærende elementer i hverdagslivet. Om utfordringene rundt etablering av rusfrie nettverk og arbeidsrelasjoner blir for store, vil risikoen for å havne utenfor etter behandling økte betraktelig (Robertson & Nesvåg, 2019, s. 263). Da hverdagslige rutiner og vaner vil bli vanskeligere å opprettholde uten et solid nettverk.

Sosiale settinger hvor en kan bygge nye relasjoner og lære måter å bidra med noe som oppleves som verdifullt, bidrar til å erstatte følelsen av feilplassering med følelsen av tilhørighet og betydning (Robertson & Nesvåg, 2019, s. 263). Deltakelse på det sosiale felt er avgjørende for å gjennomgå prosessen ved å kutte tidligere sosiale nettverk, selv om det i noen grad kan oppleves som skremmende for enkelte å bevege seg mot ukjente sosiale praksiser. De nye tillærte sosiale praksisene kan åpne muligheter til å transformere deres måte å tenke, forholde seg på og handle på (Robertson & Nesvåg, 2019, s. 263). Pedersen (2015, s. 143) forklarer at det er behov for en ny sosial arena hos personer som skal ut av tyngre rusbruk, da man forlater de relasjonene man har etablert gjennom rusen. Behovet for nye sosiale relasjoner er avgjørende for å kunne kutte sitt rusbetonte nettverk.

Lundeberg, Mjåland & Rye (2018, s. 223-226) beskriver i sammenheng med studie rundt eksepsjonelle fengsler en stor påvirkning knyttet til det fysiske i soningen. Både ved fysisk arbeid, aktiviteter og utflukter som eksponerer de innsatte for samfunnet utenfor, og åpner for muligheten til å omgås med omverdenen. Et aspekt ved denne rehabiliterende faktoren er dannelse av stabilitet på utsiden, både ved det sosiale, bolig og arbeid. Siden dette vil redusere risikoen for tilbakefall betraktelig, da de innsatte implementeres inn i hverdagslige rutiner og

vaner, og får trening i en realistisk arbeidshverdag (Lundeberg et.al., 2018, s. 231). Satsing på tilgang til arbeidsmarkedet prioriteres basert på innsattes egen oppfatning av arbeid som meningsfylt og viktig for å kunne leve lovgyldig (Lundeberg et.al., 2018, s. 232). Arbeid i tråd med en rusfri og lovlydig hverdag trekkes også fram hos guttene ved Elva, som belyser at fraværet av arbeid som den største faktoren for deres problemer (Sandberg og Pedersen, 2015, s. 228). Gjennom utfordringer ved å skulle leve lovlydig uten en lovlig inntekt.

Lundeberg og Mjåland (2019, s. 279) viser til at majoriteten av de som sitter inne i fengsel for narkotikalovbrudd har i sammenheng med flere faktorer en svak tilknytning til arbeidsmarkedet. Dette kan knyttes opp til skepsisen som oppstår på arbeidsplassen ved at arbeidsgivere kan se på tidligere rusavhengige som upålitelig og uforutsigbar. Dette er også en utløsende faktor til at personer vender tilbake til rus og kriminalitet (Lien, 2011, s. 156). Robertson og Nesvåg (2017) nevner at en avgjørende faktor vil være lengde på behandling, i tillegg til en betydelig økning i risiko for tilbakefall da behandlingen trappes ned. Dette grunnet mangel på struktur, og at de trygge rammene faller. (Robertson & Nesvåg, 2017, s. 252). I sammenheng med Lundeberg, Mjåland og Rye (2018), kan behandlingsformen i tråd med lengde på behandling ha en avgjørende effekt på hvilken måte individet er rustet for samfunnet etter endt behandling eller soning.

I noen tilfeller opplever personer med rusproblemer også utfordringer i måten de blir sett og møtt. I en periode med utfordringer knyttet til rus, vil både kropp og livsstil bestå av mye urenheter og skittent (Bourgois & Schonberg, 2009, s. 87-88). Preget av både rusmidlenes påvirkning i seg selv, og de ulike måtene de inntas. Dette i tråd med lukt, omgivelser og bekledding (Bourgois & Schonberg, 2009, s. 94). Under perioden med rusproblemer identifiseres misbrukere ofte ved hjelp av karakteristiske antrekk, språk, omgangskrets og oppfattelsen av å se litt «sliten» ut (Gjernes, 2017). Dette overføres ofte videre inn i senere liv, og oppleves utfordrende ved integrering i samfunnet. I den forstand oppleves kroppen i like stor grad som noe individuelt og personlig, men på samme tid også både kollektivt og synlig.

1.3 Begrepsavklaring

Ifølge Fagrådet – Rusens hovedorganisasjon (2019) oppleves begrepet «rusfri» som svært utydelig. Da begrepet indikerer at en er fri for rus, som kan oppleves ulikt for enkelte med bakgrunn i hva man definerer som fri. Bruken av begrepet rusfri i denne oppgaven, vil brukes som en indikasjon på at et tidligere problematisk forhold til rus er gått over til et kontrollert-

eller ikke-eksisterende forhold. Dette hentyder ikke nødvendigvis et liv uten rusmidler, men mer et skille mellom det de ulike intervjudeltakerne opplever som problematisk- og kontrollert forhold. Begrepet vil bli anvendt som en måleenhet på ikke lengre eksisterende problematikk rundt rus.

Jeg har valgt å omtale mine intervjudeltakere som individer med tidligere, eller nåværende utfordringer knyttet til rus og sitt rusbruk, og anvender derfor også begreper som *rusbruker*, *rusproblemer* og *rusproblematikk* i den sammenheng. Fekjær (2015, s. 221) opplever definisjonen av avhengighet i russammenheng som diffus, da avhengighetsbegrepet har ulik betydning i henhold til alvorlighetsgrad og i hvilken form avhengighetens rolle har i ens rusbruk. Det vil si at det er vanskelig å kunne avgjøre om noen oppfyller kriteriene som settes for å kunne omtales som en rusavhengig, for eksempel ved at begrepet i en form kan omfatte de som kun bruker rusmidler i helgene, fordi det fins en hyppig gjentakelse i konsumering av rusmidler. I min oppgave vil jeg derfor ikke anvende begrepet avhengighet, på grunnlag av at det vil være vanskelig for meg å avgjøre om begrepet passer de enkelte intervjudeltakerne og deres oppfatning av eget rusbruk. «Rusmisbruk» beskriver en tilstand hvor et «misbruk» av rusmidler oppstår, som i likhet med avhengighet er vanskelig å definere i mitt møte med intervjudeltakerne. Skog (2006, s. 180) argumenterer også for at begrepet gir inntrykk av et tydelig skille mellom to ulike former for bruk av rusmidler, noe som er utfordrende å finne og skulle definere. Samtidig som det fins en variasjon i hvordan misbruk oppleves, gjennom at ens forståelse av misbruk ikke nødvendigvis passer en annens beskrivelse av misbruk (Skog, 2006, s. 184). De ulike begrepene vil derimot bli anvendt i intervjudeltakernes egne refleksjoner, grunnet ønske om å bevare deres sitater som ekte og helhetlig.

1.4 Problemstilling og oppgavens oppbygning

Ut ifra aktualitet og tidligere forskning rundt rusmidler, rusfrihet, rehabilitering og arbeid, har jeg utarbeidet følgende hovedproblemstilling for min oppgave:

«På hvilken måte foregår forhandling av sosial identitet under sosiale situasjoner hos personer med tidligere utfordringer knyttet til rus i en overgang til rusfrihet?»

Med utgangspunkt i denne problemstillingen vil det være fruktbart å se nærmere på hva som oppstår i forhandling av sosial identitet, knyttet til ulike strategier og aspekter rundt en fungerende rusfri hverdag. Fokuset vil i sammenheng med dette også rettes mot arbeidets rolle

på veien mot rusfrihet og dannelsen av nye sosiale nettverk. For å bedre kunne diskutere hovedproblemstillingen har jeg derfor utarbeidet følgende to underproblemstillinger:

UP1: Hvilken strategier anvendes i tråd med navigering i overgangen til en rusfri hverdag?

UP2: På hvilken måte vil arbeid fungere som en rehabiliterende faktor i tilknytning til rusfrihet, og som et ledd i forhandlingen rundt sosiale situasjoner?

De to underproblemstillingene vil bidra til å kunne forklare overgangen fra rus til rusfri i større grad, knyttet til ulike strategier i møte med en rusfri hverdag og arbeidsplassens rolle i denne prosessen. Jeg vil starte oppgaven med en presentasjon av de valgte teoretiske perspektivene, før jeg videre vil redegjøre for metode og etiske betraktninger. Videre vil jeg gjennom en empirinær gjennomgang, analysere datamaterialet. Før de empiriske funnene skal trekkes inn i diskusjonen, i lys av valgte teoretiske perspektiver og tidligere forskning på feltet. Til slutt noen avsluttende refleksjoner og oppsummerende ord i tråd med oppgavens problemstilling og underproblemstillinger. Dette i tråd med ulike muligheter rundt videre forskning på tematikken.

2. Teoretiske perspektiver

I denne delen av oppgaven vil jeg presentere og forklare de relevante teoretiske perspektivene som vil bli anvendt i min oppgave. Disse teoretiske perspektivene skal bidra til å diskutere rundt datamaterialet, og anvendes til å gi begrunnede svar på hovedproblemstilling og underproblemstillinger senere i oppgaven. Jeg vil først presentere Richard Jenkins (2000; 2008) fremstilling av begrepet sosial identitet, med hovedfokus på identifikasjon, kategorisering og konformitet. Konformitet innebærer en forståelse rundt det å innordne seg samfunnets normer og regler, med bakgrunn i et sikte mot det som ansees som «normalen». I sammenheng med sosial identitet, vil jeg deretter diskutere rundt Erving Goffmans (1992) selvpresentasjon og dramaturgiske metafor. Videre vil jeg diskutere Goffmans ([1963] 1990) stigmabegrep, før jeg presenterer teorier knyttet til overgang. I lys av Arnold Van Genneps (1999) overgangsriter, vil liminalitetsbegrepet bli presentert i etterarbeidet foretatt av Victor Turner ([1970] 1996; 1974; 1999). Deretter vil jeg presentere Barney Glasers og Anselm Strauss (1971) teori knyttet til statuspassasje, og overgangen fra en sosial status til en annen. Før jeg videre tar for meg livsløpsperspektiv beskrevet av Glen Elder (1975; 1998; 2007). Til slutt vil jeg redegjøre for innlemmelse i sosiale felleskap belyst av Cato Wadel (2008). De inkluderte teoretiske perspektivene forklarer i stor grad ulike måter å belyse hvordan interaksjon mellom mennesker påvirker ens identitet og sosiale posisjon. Dette i tråd med hvordan en endring i sosial posisjon påvirker samspillet mellom individet og samfunnet i tråd med begrensninger, utfordringer, fordeler og goder knyttet til både ens tidligere og nåværende plass i det sosiale samfunnet.

2.1 Sosial identitet

Begrepet sosial identitet er komplekst i form av at begrepet i stor grad er formulert og presentert på ulike måter og av ulike forskere opp gjennom tiden. Jeg vil derfor ta utgangspunkt i Jenkins (2008) beskrivelse og drøfting rundt sosial identitet, i tråd med hvilke tolkninger han har gjort i samspill med andre fremstillinger av begrepet. I følge Jenkins (2008) kan begrepet sosial identitet defineres på følgende måte: «Identity is our understanding of who we are and who other people are, and, reciprocally, other people's understanding of themselves and of others (which includes us) (...) «it's a very practical matter, synthesising relationships of similarities and difference.» (Jenkins, 2008, s. 18). Han legger vekt på at identifikasjon er en kompleks og kontinuerlig prosess som foregår i samspill mellom det individuelle og kollektive. Dette er noe som bidrar til å forme vår og andres sosiale identitet (Jenkins, 2008, s. 37-38). Betydningen av

sosial identitet og identifikasjon ligger i behovet for å finne ut hvem hverandre er, samtidig som man selv skal manøvrere seg sosialt i samspill med andre (Jenkins, 2008, s. 26). Identitet dannes i en form for forhold mellom ytre og indre prosesser. Eksempler på ulike måter vi mennesker identifiserer på kan sees gjennom det kroppslige og fysiske, antrekk og smak, oppførsel, holdninger og forutinntatte tanker gjennom tidligere erfaring (Jenkins, 2008, s. 26). Det legemlige ved individer trekkes fram som en betydningsfull del av vår identifikasjon, grunnet kroppen som en umiddelbart og åpenbart trekk ved et individs uttrykk og kommunisering av identitet (Jenkins, 2008, s. 41). En identifikasjonsprosess er kontinuerlig med bakgrunn i at både mennesker som individer og som en del av samfunnet endres over tid, som for eksempel ved skiftende miljø og innflytelse, endring i helse og velvære, ulikt verdenssyn og andre lignende faktorer (Jenkins, 2008, s. 9). Jenkins (2008) argumenterer for viktigheten av å se identitet og identifikasjon i sammenheng med både forskjeller og likheter, og at det sosiale samfunnet i stor grad fungerer slik at man søker mot de man ønsker å assosieres med, eller det individet selv føler man deler likheter med (Jenkins, 2008, s. 23). Rammer konstrueres i takt med å skape et fundament for interaksjon med et mål om å danne ulike forventninger eller forutsetninger som grunnlag i ulike sosiale situasjoner. Det å vite hva man forventer av andre eller hva vi forestiller oss at de er, bidrar til at vi aksepterer andre knyttet til atferd og oppførsel (Jenkins, 2008, s. 155). Dette forårsaker i noen tilfeller at individer identifiseres med utgangspunkt i de forventningene knyttet til andres forestilling om ens identitet. Som om noen forteller en hvem den er, som det kommer til syne hos Jenkins ved denne uttalelsen: «We know who we are because, in the first place, other tell us» (Jenkins, 2000, s. 11).

Mennesker handler etter et ønske om å «tilhøre», og som former en slags motivasjon for hvordan vi ønsker å opptre og oppføre oss (Jenkins, 2008, s. 149). Individer streber etter konformitet, da normalen ofte har en form for tiltrekningskraft, og at man gjennom aksept kan kjenne på mer trygghet og tilhørighet (Jenkins, 2008, s. 149). Ved konformitet skiller man mellom det som sees på som målrettet og det som oppstår ved internalisering, hvor det er ønskelig å søke mot «normalen» i samfunnet. Mens på den andre siden, er det også konformitet rettet mot det å skulle gjøre det «riktige», for å holde seg på riktig side i samfunnet. Videre kan konformitet sees mer i nærheten av å skulle akseptere forventninger som samfunnsborger, og følge normer og regler på bakgrunn av en form for tvang fra storsamfunnet. Konformitet er en avgjørende del av kollektiv identifikasjon, og er en del av forutsigbarheten med interaksjon mellom individer (Jenkins, 2008, s. 150). Dermed er konformitet en viktig kilde for forståelse av vår og andres atferd. Slik etableres et system hvor ønskelig atferd, og ikke ønskelig atferd

kan plasseres i forhold til de forventningene som stilles. Ønskelig atferd bekreftes ved anerkjennelse.

Vi kategoriserer oss selv og hverandre med utgangspunkt i hvordan vi selv oppfatter kriteriene for å tilhøre spesifikke sosiale grupper eller sosiale posisjoner. Dermed skapes også rammer for bestemte kategorier, og hvilke kriterer som ligger til rette for å enten tilhøre denne kategorien – eller havne utenfor (Jenkins, 2008, s. 98). Konsekvenser ved slike kategoriseringer kan for eksempel være motstridende identifikasjon ved at man ikke gjenkjenner seg i egen sosiale posisjon eller opplever negative følger ved å tilhøre en bestemt kategori. I tråd med å finne ut hvem hverandre er, ønsker vi som mennesker å presentere oss på den måten vi helst vil bli oppfattet eller sett av andre. Videre skal jeg i denne sammenheng ta for meg Goffmans (1992) dramaturgiske perspektiv knyttet til selvpresentasjon.

2.1.1 Selvpresentasjon

I tråd med begrepet sosial identitet vil selvpresentasjon være relevant for å kunne forklare rundt måter å fremstille seg selv på, eller forsøker å opptre for andre i takt med å bevege seg fra et liv med rus til rusfrihet. Spesielt knyttet til måter å forhandle seg fram i ulike sosiale settinger. Goffman (1992, s. 208) forklarer sosial identitet som en del av «selvet», som mennesker iscenesetter gjennom ønsket fremstilling av en selv overfor andre. I møte med andre ønsker vi som mennesker å innhente opplysninger om den en møter, for å kartlegge grunnlaget for interaksjonen og hvordan man skal handle i situasjonen (Goffman, 1992, s. 11). Kommunikasjonen består i hovedsak av de uttrykk man gir og de man avgir, hvor Goffman i stor grad fokuserer på sistnevnte. I interaksjon med andre vil individer ofte handle målrettet for å gi et inntrykk basert på det individet selv ønsker å formidle, for å oppnå ønsket reaksjon hos motpart (Goffman, 1992, s. 13). Denne seansen forklarer Goffman (1992, s. 22) som en «opptreden» som defineres som all virksomhet en bestemt deltaker utfolder i møte med andre, og som på en eller annen måte har innvirkning på de andre deltakerne i interaksjonen. Opptredener utspilles gjennom ulike «roller» individet besitter eller som er akkumulert gjennom individets sosiale status. Dette omfatter en eller flere enkeltroller som den opptredenene spiller på i møte med publikum (Goffman, 1992, s. 23). De ulike rollene representerer ikke nødvendigvis hvem den opptredende er, men mer den en ønsker å framstå som, og i hvor stor grad opptredenene oppleves som vellykket eller ikke hos mottaker.

I følge Goffman (1992, s. 27) kan rollene ofte sees i sammenheng med å opptre i samspill med en «fasade», hvor målet er å definere situasjonen for fremførelse og mottakelse gjennom å styre sin fremtoning. Fasaden kan opptre på ulikt vis, men kommer til syne gjennom eksempelvis antrekk, kroppsspråk, utseende, holdninger, oppførsel og måten å uttrykke seg på. Fremtoning, manerer og ens ytre er dermed i sentrum ved en opptreden (Goffman, 1992, s. 29). Opptredenen og fasaden er knyttet til det Goffman (1992, s. 96) beskriver som interaksjonen som foregår foran publikum, der ønskelige sider ved individets virksomhet fremheves. Det som undertrykkes i et individs opptredenen vil derfor komme til uttrykk «bak kulissene», og holdes skjult for publikum, for å ikke bryte med fasaden man har gitt uttrykk for å besitte. Her vil individet få mulighet til å gi slipp på fasaden, senke skuldrene og falle ut av rollen (Goffman, 1992, s. 97). Skillet mellom framsiden og baksiden er i individets interesse å holde adskilt, for å ikke gi inntrykk av at det fins muligheter for at framsiden ikke er hele sannheten. Opptredener kan også forekomme lagvis, gjennom opptreden med flere enn bare en opptredende (Goffman, 1992, s. 73). Personer som tilhører samme lag, vil danne et spesielt forhold til hverandre, grunnet tillit og gjensidig avhengighet av hverandre. I tillegg til at medlemmer av en lagopptreden i stor grad er nødt til å slippe fasaden for hverandre, og det skapes en fortrolighet rundt hver enkelt sin bakside av opptredenen (Goffman, 1992, s. 74).

2.2 Stigmatisering

I sammenheng med diskusjonen rundt sosial identitet og selvpresentasjon, vil jeg også trekke inn Goffmans ([1963] 1990) stigmabegrep. Stigmabegrepet vil være relevant å trekke inn i diskusjonen rundt et rusbetont liv, og på hvilken måte rusen påvirker et individs sosiale posisjon. Samtidig vil begrepet være fruktbart for å kunne forsterke intervjudeltakernes erfaringer og opplevelser knyttet til tiden med rusproblematikk.

Goffman ([1963] 1990, s. 12) beskriver stigma som en diskrediterende egenskap eller kjennetegn ved et individ. Vi mennesker kategoriserer i møte med hverandre, og plasserer hverandre etter visse antagelser basert på opptredener. Han forklarer videre at stigma oppstår i et skille mellom den forestilte identiteten og den faktiske opplevde identiteten hos et individ. Det knyttes til når det oppstår uoverensstemmelse rundt individets opplevelse av egen identitet og samfunnets oppfatninger av individets identitet knyttet til det diskrediterte, som vil si egenskaper som kjennetegnes som unormale, fremmed eller mindre akseptert (Goffman, [1963] 1990, s. 12-13). Slik vil individets kategorisering som helhetlig og normalt menneske, forflyttes

til det oppstykkede og unormale på bakgrunn av tilskrevne uønskede egenskaper eller kjennetegn (Goffman, [1963] 1990, s. 12). Ved å bryte med forventningene knyttet til normalen i samfunnet vil posisjonen som stigmatisert individ kunne forårsake opplevelsen av reduserte sjanser, og en begrenset livssituasjon (Goffman, [1963] 1990, s. 15). Konsekvensene av stigma vil i den grad kunne sies å skape et skille mellom det som betegnes som «normalen», og det som sees på som det unormale, og fremmede.

Goffman ([1963] 1990) skiller mellom tre ulike former for stigma. Den første omhandler fysiske og kroppslige annerledesheter. Den andre formen for stigma kommer til uttrykk ved karaktermessige trekk som skavanker, svakhet og abnormalitet, hvor Goffman ([1963] 1990) trekker frem psykiske lidelser, fengsel, arbeidsledighet og avhengighet som eksempler. Den siste formen for stigma er knyttet til det etniske, som for eksempel nasjonalitet og religion (Goffman, [1963] 1990, s. 14-15). Videre skiller Goffman ([1963] 1990, s. 14) mellom diskrediterte og diskrediterende egenskaper. De diskrediterte egenskaper fremtrer som åpenbar og velkjent for alle, mens de diskrediterende egenskapene er ikke åpenbare og mer skjult. Alle former for stigma kommer til uttrykk ved besittelse av uønsket annerledesheter som bryter med forventningene og «normalen», og skaper en negativt ladet reaksjon i sosiale fellesskap (Goffman, [1963] 1990, s. 15). Reaksjonene vil frembringe en usikkerhet hos individet som skaper opplevelse av manglende tilhørighet og utfordringer knyttet til interaksjon med andre i samfunnet (Goffman, [1963] 199, s. 20). I møte med disse reaksjonene, samt usikkerhet og ustabilitet, vil individet forsøke å finne stabilitet. I noen tilfeller vil dermed det stigmatiserte individet selv ta til seg de identifiserende trekkene ved stigmaet, og opptre i takt med merkelappen dannet gjennom samfunnets kategorisering (Goffman, [1963] 1990, s. 52). Stigmabegrepet er noe diffust, og kritiseres for å anvendes ulikt av forskjellige forskere basert på ulike definisjoner av begrepet. Dette kommer til syne gjennom ulikt bruk av stigmabegrepet knyttet til ulike tematikker (Link & Phelan, 2001, s. 365-366). Samtidig som kritikken rettes mot begrepets individualistiske fokus, og utfordringene med å definere nivåer av stigma (Link & Phelan, 2001, s. 376-377).

2.3 Teorier knyttet til overgang: Livsløpsperspektiv, liminalitet og statuspassasje

Videre vil jeg rette fokuset mot de teoretiske perspektivene som kan bidra til å diskutere rundt selve overgangen hos de som tidligere har hatt utfordringer knyttet til rus, og det de gjennomgår i tråd med det å skulle anskaffe seg et rusfritt liv. I den sammenheng vil jeg presentere og redegjøre for følgende begreper: livsløpsperspektiv, liminalitet og statuspassasje.

2.3.1 Livsløpsperspektiv

Livsløpsperspektiv benyttes med bakgrunn i det å kunne forklare overgangen i tråd med ulike livsfaser, både knyttet til alder og ulike hendelser sin påvirkning i et individs livsløp. I den sammenheng vil opplevelsen ved overgang til rusfri knyttes til modenhet, og som en del av livsløpet (Elder (2007, s. 1). belyser at begrepet livsløp refererer til en aldersgradert sekvens av hendelser og sosiale roller innebygd i sosiale strukturer og i historien. Livsløpet utvikler og forandrer seg over tid, og kan sees i form av overganger og vendepunkt i livsbaner hos et individ gjennom veien fra et barn til voksenlivet (Elder, 2007, s. 1). Disse handlingene kan sees mot den kjente sekvensen av familieroller, utdanning, stadier i arbeidslivet, sosial deltakelse og posisjon (Elder, 1975, s. 176). Livsløpsutvikling kan i noen sammenhenger vise til samspillet mellom sosial endring og individuell utvikling (Elder, 2007, s. 2). Mye av livsløpet avhenger av valg og timing i forbindelse med konsekvenser og veien man selv lager seg. Dette i sammenheng med ytre prosesser som individet selv ikke har noe kontroll over, eksempelvis uventete hendelser som får betydning for individers sosiale omdømme (Elder, 2007, s. 4).

Alder trekkes fram som en av de viktigste aspektene ved livsløp, både grunnet de ulike forventningene satt til ulike aldersgrupper, og den opparbeidete sosiokulturelle kunnskapen individer akkumulerer gjennom livserfaring. Individer henvender seg ulikt til samfunnet og sosiale situasjoner på bakgrunn av alder, og måler seg gjerne opp mot de i samme generasjon som en selv (Elder, 2007, s. 4). De sosiale endringene oppstår i sammenheng med nevnt aldersbestemt påvirkning, både ved endring i sosiale roller og knyttet til arbeidskarriere (Elder, 1975, s. 186). I lys av timing, valg og vendepunkt, vil slike hendelser sees å være betinget av når de oppstår i et individs liv (Elder, 1998, s. 4). Samtidig som Elder (1998, s. 4) trekker også fram «linked lives», som legger vekt på sosiale bånd dannet ved sosiale nettverk og relasjoner. Det vil si at man i likhet med alder, kobles sammen i livsløp, og at de sosiale relasjonene har påvirkning på ulike beslutninger og handlingsmønstre i ens liv.

Det livsløp i hovedsak belyser er utviklingsmønstre, og hvordan sosiale omstendigheter påvirker måten vi tenker, føler og handler med hensyn til individuelle- og generasjonsbestemte faktorer (Elder, 1998, s. 9). Elder (1975, s. 166) trekker fram sosiale overganger og statusendringer som betydningsfulle aspekter ved livsløp- og alderssociologi, og bidrar til å kunne forklare kjernen i de sosiale endringene som oppstår over et individs livsløp. Videre skal jeg derfor ta for meg liminalitetsbegrepet.

2.3.2 Liminalitet

I tilknytning til liminalitet, vil begrepet kunne anvendes for å beskrive selve tilstanden som oppleves i overgangen. Tilstanden som en fase mellom et liv med rus, og det rusfrie. Arnold van Gennep definerer overgangsriter som prosesser hvor det er endring i sted, tilstand, sosial posisjon og alder, og deler overgangsritualene inn i tre faser: adskillelse, terskel (limen) og integrasjon (Gennep, 1999, s. 26). Victor Turner ([1970] 1996; 1974; 1999) tar utgangspunkt i van Genneps liminalitetsbegrep, og viderefører begrepet med spesielt fokus på overgang mellom to tilstander. Liminalitet beskriver en midlertidig og mellomstadig tilstand. Med andre ord, «hverken her eller der», men en plass imellom (Turner, [1970] 1996, s. 509). Under overgangsfasen beveger man seg gjennom en slags sosial limbo mellom ulike sosiale statuser eller kulturelle tilstander (Turner, 1974, s. 57). Overgangen er preget av følelsen av tvetydighet, hvor man går over fra en sosial status til en annen. Dette oppstår gjennom kontinuerlig bevegelse, og kan ta form ved en kryssing mellom to distinkte områder (Turner, 1974, s. 58). Under liminalfasen oppholder en seg utenfor de normale strukturene i samfunnet, og befinner seg i en tilstand hvor man kan opptre gjennom en liminal persona og mellom «ikke lengre klassifisert» og «ikke enda klassifisert» (Turner, 1974, s. 133). Tilstand kan også benyttes om fysiske, mentale eller følelsesmessige tilstander en person befinner seg i på gitt tidspunkt (Turner, 1999, s. 132).

Den liminale fasen kan foregå over lengre tid, da individer under overgangen kan sees på som at de skal dø fra tidligere status og liv, og deretter bli født på ny (Turner, 1974, s. 58). Desto lengre periode man oppholder seg i liminalfasen, desto rikere blir man på ny kunnskap rundt sin nye sosiale status (Turner, 1974, s. 72). Fasen består av en form for usynlighet hvor en glemmer det kjente og blir kjent med det nye, samtidig som man bryter med sin forhenværende samfunnsmessige posisjon (Turner, 1974, s. 59-60). Liminalitet oppleves som sagt tvetydig i forbindelse med sosial struktur, men imens fasen hemmer sosial tilfredshet, vil den fungere som

en ramme for et bestemt mål og sikkerhet i veien mot en ny tilstand (Turner, 1974, s. 77). Slik vil liminalitet kunne oppleves som et høydepunkt for usikkerhet, samtidig som et gjennombrudd mellom en tilstand forbundet med uorden og orden (Turner, 1974, s. 77). Den liminale fasen oppleves som et stadie av refleksjon som oppmuntres til å fundere rundt egen sosial posisjon i sammenheng med hvordan samfunnets krefter genererer og opprettholder ens sosiale status (Turner, [1970] 1996, s. 520). Tilstanden av refleksjon gir en unik mulighet til å betrakte samfunnet fra utsiden, i det man står utenfor samfunnet og opplever utfordringer rundt forståelsen av egen identitet.

2.3.3 Statuspassasje

I tråd med liminalitet, vil jeg trekke inn Glaser og Strauss (1971) teoretiske perspektiv rundt «statuspassasje» som en tilknyttende del rundt det med overgang, da det som tidligere nevnt er en sammenheng mellom overgang og sosial status. I sammenheng med en prosess fra rus til rusfri, vil statuspassasje og sosial status bidra til å kunne forklare rundt selve opplevelsen av å ta del i en ny rolle som rusfri og forventningene som er knyttet til denne rollen. En overgang innen sosial status kan innebære å bevege seg inn i en annen del av den sosiale strukturen, eksempelvis ved tap eller tilgang til privilegier, innflytelse eller makt. Dette i sammenheng med endret sosial identitet, selvfølelse og endret oppførsel (Glaser & Strauss, 1971, s. 2). Glaser og Strauss (1971) belyser i tråd med van Genneps (1999) forklaring av overgangsriter, at interaksjonen imellom mennesker er det som styrer sosiale overganger. Både gjennom å motivere, motvirke og diskutere overgangen inn i fremtidige passasjer (Glaser & Strauss, 1971, s. 2). Interaksjonen foregår mellom de innenfor samme sosiale status, og de som tilhører ønsket status. Ulike passasjer stiller ulike krav, forventninger og kriterier til den inntredende, og som godkjennes gjennom aksept fra de allerede eksisterende medlemmer (Glaser & Strauss, 1971, s. 3). Glaser og Strauss (1971, s. 12) trekker fram en rekke faktorer som påvirker hvordan en status overgang oppstår, fungerer og vedlikeholdes. Dette blant annet om overgangen er ønskelig eller uønskelig hos individet selv.

I den grad individer ønsker seg til en statuspassasje gir motivasjonsgrunnlag for å fullføre handlingene som former den passasjen en sikter etter, og passasjens utforming er resultat av graden ønskelighet hos både den som går gjennom overgangen, og de som allerede befinner seg der (Glaser & Strauss, 1971, s. 89). Ønskeligheten varierer både ved i hvilken grad ønskeligheten er til stede, og om den oppleves som uønskelig hos enten en selv eller andre. Er

ønskeligheten til stede både hos den det gjelder og andre, er samarbeid det dominerende egenskap for å lykkes (Glaser & Strauss, 1971, s. 90). Samarbeid på bakgrunn av gjensidig ønskelighet foregår gjennom forhandling hvor det blir forhandlet fram gjensidig akseptable vilkår for passasje. Disse forhandlingene er basert på innsatsen lagt i overgangen til ønsket passasje, og økning eller reduksjon av faktorene som avleder fra de forhandlede passasjevilkårene (Glaser & Strauss, 1971, s. 94). Ønskeligheten for en bestemt statuspassasje kan endres over tid. Eksempelvis ved ungdom som trekkes mot kriminalitet eller rus på bakgrunn av fristelser, hvor den sosiale konteksten i senere tid vil kunne påvirke til en ønsket reversering i status, da den nåværende passasjen oppleves som uønsket. Deres uønskede posisjon vil gjøre den ønskede passasjen mer attraktiv, som i noen tilfeller vil bidra til ubevissthet rundt mulige konsekvenser ved overgangen (Glaser & Strauss, 1971, s. 93).

2.4 Innlemmelse i sosiale fellesskap

I sammenheng med overgangen og en forflytning innenfor sosial posisjon, vil det være nødvendig å diskutere rundt ulike framgangsmåter knyttet til å inkluderes i nye sosiale nettverk. Gjennom inkludering i nye sosiale relasjoner og nettverk, vil jeg trekke fram Wadels (2008) teoretiske perspektiv rundt innlemmelse i sosiale fellesskap. Innlemmelse er et begrep beskrevet av Cato Wadel (2008) som en grunnleggende samhandlingsform knyttet til mellommenneskelige inkluderinger og forhandlinger i sosiale fellesskap. Dette gjelder både etablering av nye relasjoner, men også vedlikeholdelse av eksisterende mellommenneskelige relasjoner (Wadel, 2008, s. 238). Ved å foreta en innlemmelse enten ved nye eller allerede eksisterende relasjoner, er det på mange måter en prosess bestående av en felles enighet om hvem man skal være overfor hverandre (Wadel, 2008, s. 238).

Innlemmelse omfatter bekræftende handling og samhandling, spesielt knyttet til situasjoner hvor ulike typer handling eller mangel på samhandling trekkes mot utstøtning. I de fleste tilfeller har den utstøtte selv nødt til å endre atferd for å ta del i fellesskapet igjen, da de fleste former for utstøtning er mangel på aktelse. Aktelse forstås som et individs omdømme eller nivå av respekt (Wadel, 2008, s. 240). Tillit, aktelse og positive følelser er de faktorene som i størst grad bidrar til bekræftelse ved innlemmelse i et fellesskap. Ulike innlemmelser vil oppstå i ulike livsfaser hos individer, hvor en vil bli presentert til nye fellesskaper som behøver ulike måter for individer å tilnærme seg sosialt (Wadel, 2008, s. 241). Wadel (2008, s. 242) trekker også fram at mangel på arbeid kan lede til at en blir sosialt utstøtt, og ikke er i stand til å vedlikeholde

relasjoner til de rundt. Innlemmelse har også sin betydning for samspillet mellom personlig og sosial identitet, og samfunnsmessig verdiskapning gjennom et kontinuerlig arbeid av å etablere og vedlikeholde allment verdsatte sosiale relasjoner og institusjoner (Wadel, 2008, s. 245, 250).

3. Metode

I denne delen vil de metodiske valgene jeg har gjort underveis i forskningsprosessen bli presentert og diskutert. Målet med metodekapittelet er i hovedsak å diskutere de framgangsmåten i studien, og vise transparens knyttet til de ulike valgene tatt i prosessen (Thagaard, 2009, s. 11). Først vil jeg gjøre rede for min vitenskapelige posisjonering og forskningsdesign, før jeg presenterer utvalgskriterier og rekrutteringsprosess av mine til sammen åtte intervjudeltakere. Videre vil jeg diskutere rundt gjennomføringen av intervjuene, ulike former for intervju og på hvilken måte det genererte datamaterialet er blitt behandlet. Deretter vil jeg drøfte rundt konfidensialitet og anonymisering av informasjon knyttet til dybdeintervjuene, før vurderinger knyttet til forskerrollen blir gjort. Avslutningsvis reflekterer jeg rundt prosjektets kvalitet knyttet til gyldighet, pålitelighet og generaliserbarhet.

3.1 Valg av forskningdesign og metode

Min hovedproblemstilling, underproblemstillinger og tema for oppgaven er i stor grad knyttet til fokus på individers virkelighetsforståelse i sosiale sammenhenger. Dette i lys av hvordan erfaringer og opplevelser knyttet til overgangen fra en rustilværelse til rusfrihet, underbygger intervjudeltakernes holdninger og meninger. Med dette utgangspunktet posisjonerer denne studien seg vitenskapsteoretisk innenfor sosialkonstruktivismen. Sosial konstruktivisme innebærer at mennesker konstruerer sin virkelighetsforståelse på bakgrunn av den sosiale interaksjonen og samfunnsskapt faktorer (Tjora, 2017, s. 27). Det konstruktivistiske perspektivet oppfatter kunnskap som konstruert av de deltagende i sosiale sammenhenger, hvor sosialkonstruktivismen er en retning innenfor konstruktivismen som fremhever at omverdenen blir forstått i kontekst av menneskelig handling og interaksjon (Thagaard, 2009, s. 43). Den sosialkonstruktivistiske retningen fokuserer i stor grad på hvordan mennesker gjennom interaksjon bidrar til å konstruere meninger, posisjoner og sosiale regler (Sohlberg & Sohlberg, 2019, s. 317). Fokuset er dermed på det sosiale i samhandling med andre, og på hvilken måte mennesker konstruerer virkelighetsbildet gjennom interaksjon med andre. Berger og Luckmann (1966, s. 78-79) deler denne samhandlingen inn i tre parallelle prosesser: 1) internalisering: beskriver mennesket som et sosialt produkt knyttet til sosiale forventninger, 2) eksternalisering: forklarer samfunnet som et menneskelig produkt, og 3) objektivisering: ser samfunnet som en objektiv virkelighet. Forståelsen av en objektivert virkelighet er dermed knyttet til den sosiale verden som menneskets produkt, styrt av sosialkonstruerte strukturer (Berger & Luckmann,

1966, s. 78). Den sosialkonstruktivistiske tilnærmingen baserer seg dermed i stor grad på virkelighetsforståelse ved interaksjon og dens påvirkning på ulike sosiale prosesser som tas for gitt (Tjora, 2018, s. 33). I tråd med min vitenskapelige posisjonering innenfor sosialkonstruktivismen, er intervju en egnet metode for å generere data knyttet til virkeligheten som samfunnskonstruert og forståelsen knyttet til tolkning, opplevelser og erfaringer som oppstår hos de som gjennomgår en overgang fra rusproblematikk til rusfrihet. Da kunnskap generert som et resultat av relasjon mellom forsker og individene som blir studert er utmerket for å samle kunnskap rundt sosiale prosesser og ulike menneskelig konstruerte aspekter som bidrar til å forme den sosiale virkeligheten (Thagaard, 2009, s. 43). Videre vil jeg forklare ytterligere rundt intervju som valgt forskningsmetode, hvordan metoden har utfoldet seg og fungert i mitt studie. Etterfulgt av en diskusjon rundt etiske utfordringer knyttet til metoden.

3.2 Dybdeintervju

Metoden for datagenerering har i mitt tilfelle foregått gjennom kvalitative dybdeintervjuer. Dybdeintervju er den mest anvendte metoden innenfor kvalitativ forskning, og gir en unik tilgang til personers opplevelser, erfaringer og holdninger knyttet til en bestemt tematikk (Tjora, 2017, s. 113-114). Ifølge Kvale (1997, s. 44) er intervjuets fortrinn dets åpenhet, og kan gi nyttige kvalitative data om de gjennomføres på riktig måte. Intervjusituasjonen bidrar til nær kontakt mellom forsker og de som studeres, og egner seg godt til studier knyttet til mer personlige og sensitive tematikker. Gjennom å opprette en relasjon basert på tillit og trygghet mellom forsker og intervjudeltaker vil man som forsker ha muligheten til å komme tettere på dypere informasjon knyttet til personers livsverden og selvforståelse (Thagaard, 2009, s. 12-13). I sammenheng med den sosialkonstruktivistiske posisjoneringen sees intervju på som en sosial setting hvor data konstrueres i form av relasjon og samtale mellom intervjuer og intervjudeltaker, og gir en mulighet for å kunne prate rundt ulike aspekter ved den sosiale virkeligheten (Roulston, 2010, s. 218). Dermed ble intervju som metode et naturlig valg for å skape bredere forståelse rundt rusmatikken, samt se ulike erfaringer og opplevelser knyttet til et utfordrende rusbruk og arbeidsmarkedet.

I underkapitlene vil jeg redegjøre for utvalgsriterier og rekruttering av de åtte intervjudeltakerne, og forklare mer rundt forberedelser med intervjuguide, samt selve gjennomføringen av de ulike intervjuene.

3.2.1 Utvalgskriterier og rekruttering av intervjudeltakere

Med hensyn til utvalget foretok jeg en del valg vedgående kriterier for å kunne delta i intervju. Intervjudeltakerne er derfor basert på et strategisk utvalg som vil si at deltakerne har egenskaper eller kvalifikasjoner som er strategiske knyttet til undersøkelsens tematikk. I dette tilfellet er det koblet opp imot rus og rusproblematikk (Thagaard, 2009, s. 55). Deltakerne i min masteroppgave består derfor av personer som har, eller har hatt utfordringer knyttet til rus. Dermed vil erfaring innenfor rus og rusproblematikk være sentralt for å intervjues i sammenheng med dette forskningsprosjektet, og ble derfor et kriterium i prosessen ved rekruttering av intervjudeltakere.

Under rekruttering av intervjudeltakere støtet jeg på en del utfordringer i startprosessen når det kom til tilgjengelighet og respons hos ønskede deltakere. Mulig forklaring på dette kan være både at rus-tematikk for noen som har eller har hatt utfordringer knyttet til rus, kan virke sårbart eller krevende å utale seg om. Dette vil kunne oppstå i tråd med min måte å tilnærme meg mulige deltakere som forsker. Et eksempel på dette var blant annet når det kom til formulering om prosjektet og hva en mulig deltakelse betydde, da det ble større respons etter en runde hvor språket ble forenklet og mer konkretisert i sammenheng med informasjon som ble gitt. Jeg valgte også å bruke uttrykket «samtale» istedenfor intervju, da jeg ville rette fokus mot at selve samtalen skulle fungere som en uformell samtale mellom to parter, mer enn en utspørring. Som en hverdagslig samtale med faglig preg (Kvale, 1997, s. 21). Det tok flere runder med ulike framgangsmåter før jeg fant min første kontakt. Min første kontakt viste seg å være verdifull for min videre rekruttering av intervjudeltakere. Enkelt forklart så startet ballen å rulle, og ved hjelp av en nøkkelperson ble det enklere å komme i kontakt med potensielle deltakere (Andrews & Vassenden, 2007, s. 152). Denne utvalgsmetoden fører med seg noen etiske utfordringer knyttet til konfidensialitet gjennom at det vil bli mer problematisk å forhindre at deltakerne gjenkjenner andre deltakers informasjon og uttalelser (Saunders, Kitzinger & Kitzinger, 2015, s. 620). Dette vil jeg derfor diskutere ytterligere i sammenheng med forskningsetiske betraktninger. Samtidig fikk jeg også rekruttert noen deltakere gjennom internettforum, hvor potensielle deltakere kunne henvise seg til meg anonymt via telefon eller e-post.

I tabellen nedenfor presenterer jeg intervjudeltakerne som er anonymisert ved hjelp av fiktive navn. Utvalget består av til sammen åtte informanter, hvorav tre er kvinner, og fem er menn:

Nr.	Fiktivt navn	Alder	Arbeid/utdanning	År rusfri	Intervjuform
1	Maja	20-årene	Fast arbeid	-	Fysisk
2	Kristin	40-årene	Fast arbeid	17 år	Zoom
3	Nils	40-årene	Fast arbeid	8 år	Telefon
4	Sigurd	40-årene	Fast arbeid	2 år	Telefon
5	Line	50-årene	Fast arbeid	8 år	Fysisk
6	Lars	50-årene	Under utdanning	12 år	Telefon
7	Marius	30-årene	Fast arbeid	5-6 år	E-post
8	Tom	20-årene	Fast arbeid	-	E-post

Tabell 1: Oversikt over intervjudeltakere

Med hensyn til anonymitet er det ikke utdypet rundt intervjudeltakernes arbeid, både knyttet til stillingsprosent og hvilken yrkesform arbeidet består av. Flere av intervjudeltakerne er rekruttert gjennom samme person, noe som kan forårsake at ytterligere detaljer knyttet til deres arbeid eller utdanning kan føre til blottlegging av gjenkjennbare aspekter ved deres liv. Alderen på intervjudeltakerne er av samme årsak komprimert til aldersgrupper inndelt i tiår.

Vurderinger rundt antall intervjudeltakere ble gjort underveis, og etter åtte intervjuer kom jeg fram til at jeg hadde nådd et metningspunkt i henhold til generering data. Dette betyr at jeg følte jeg hadde tilstrekkelig med informasjon rundt tema, og at flere intervjuer kunne gjort det vanskeligere å trekke frem viktige aspekter ved de allerede gjennomførte intervjuene. Dette kunne forårsaket at relevante deler av intervjuene ble oversett på grunnlag av for store mengder rådata, noe som kunne påvirket analysen (Thagaard, 2009, s. 59-60). Metningspunktet ble nådd grunnet noe gjentakelse i intervjudeltakernes erfaringer og opplevelser, samtidig som flere av intervjuene bidro med mye rådata gjennom lengre samtaler.

3.2.2 Datainnsamling: Intervjuguide og gjennomføring av intervjuer

Intervju innenfor forskning fungerer i hovedsak mer som en hverdagslig samtale med faglig preg, gjerne med fokus på et bestemt tema (Kvale, 1997, s. 21). Særlig om man benytter seg av halvstrukturerte forskningsintervju, som vil si intervju hvor man besitter formulerte og gjennomtenkte spørsmål på forhånd, men at det gis rom for oppfølgingsspørsmål, digresjoner og mulighet for intervjuende å reflektere litt utenfor de konkrete spørsmålene (Kvale, 1997, s. 72). Målet med et slikt intervju vil være å etablere en trygg atmosfære for intervjudeltaker å kunne snakke åpent om tematikk, samt reflektere på et dypere plan (Kvale, 1997, s. 72). Under

utarbeiding av intervjuguiden ble fokuset å kunne utforme gode spørsmål, som kunne bidra til å skape struktur og fungere som et verktøy for å holde samtalen innenfor rammene. Mitt fokus ble derfor å skape en oversiktlig intervjuguide, samtidig som jeg ikke ville at den skulle sette begrensninger for samtalsløp og eventuelle fortellinger utenfor spørsmålene som ble stilt. Målet ble dermed å skape en ramme for tematikk, og samtidig gi rom for deltakernes åpenhet og refleksjoner (Kvale, 1997, s. 76).

Intervjuguiden (Vedlegg 4) består av til sammen sju ulike tematiske knyttet til rus og arbeid, hvorav start og slutt består av noen oppvarmingsspørsmål og avrundingsspørsmål. Dette for å etablere en avslappende atmosfære rundt samtalen som man er på vei inn eller ut av, og for å kunne prate litt rundt temaer som ikke krever mye refleksjon (Tjora, 2017, s. 145-147). De resterende elementene besto av mer utbroderende spørsmål, og ble konstruert for å kunne gi litt mer utfyllende og dypere svar enn spørsmålene som ble stilt under start og slutt av intervjusituasjonen (Kvale, 1997, s. 77). Jeg skapte meg oversikt over disse elementene ved hjelp av overordnede tema, som i min intervjuguide ble delt inn i følgende rekkefølge: 1) rus, 2) jobbsøking, 3) arbeid, 4) arbeidsplass og 5) nettverk og relasjoner. Det er under disse elementene ved intervjuet at intervjudeltakerne fikk reflektert rundt rusfasen, opplevelser av å skulle søke arbeid og det å fungere i arbeid. Det ble gjennomført to pilotintervju med venner i forkant av intervjuene av deltakerne. Etter pilotintervjuene kom jeg fram til at samtalen ville vare rundt 60 minutter, samtidig som jeg fikk gjort noen endringer på ulike spørsmål som kunne virke uklar eller vanskelig å svare på. Noen endringer i henhold til ulike intervjuformer ble gjort underveis som rekruttering av deltakere pågikk, og behovet for å flytte intervjuet på ulike plattformer ble aktuelt. Et eksempel på dette er at det ved e-post intervju ble sendt en forkortet versjon av de utarbeidede intervju spørsmålene, for å tilpasse omfanget av spørsmål til intervjudeltakeren. Særlig knyttet til det å skape en form for interaksjon fram og tilbake med deltakeren, og for å skape rom for oppfølgingsspørsmål.

Gjennomføringen av intervju pågikk i perioden februar og mars 2022. På bakgrunn av situasjonen rundt Covid-19 pandemien, noen utfordringer knyttet til avstand, og etter ønske av intervjudeltakerne selv, ble intervjuene gjennomført ved bruk av ulike plattformer for kommunikasjon. To av intervjuene ble gjennomført fysisk, to foregikk over e-post, ett på den digitale plattformen Zoom, og resterende tre foregikk på telefon. Ettersom de ulike intervjuformene gir ulike forutsetninger for samtale, gjorde jeg meg en rekke refleksjoner rundt de ulike formene for intervju på bakgrunn av ulike styrker og svakheter. Min opplevelse var at samtalen som ble gjennomført enten ved fysisk møte, Zoom eller telefon fungerte godt, og

ikke hadde store forskjeller foruten det kroppslige. Kroppsspråk og kroppslige reaksjoner utgår helt ved bruk av intervju over telefon, og delvis ved bruk av Zoom, mens de fysiske møtene ga en opplevelse av en mer naturlig samtale. En mulig forklaring på gode opplevelser med Zoom og telefonintervju kan ligge i erfaringen rundt alternative kommunikasjons tjenester under pandemien, hvor bruken av slike tjenester er mer normalisert i menneskers hverdag. I noen sammenhenger vil de som intervjues kunne oppleve at samtaler over telefon kan bli noe forkortet og upersonlig i forhold til intervju gjennomført ansikt-til-ansikt (Tjora, 2017, s. 170), men i mitt tilfelle opplevde jeg like stor åpenhet og god samtale hos både intervjudeltakerne på telefon og de fysiske intervjuene. Størst forskjell kom til syne ved bruk av e-post som intervjuform, hvor all form for verbal kommunikasjon utgår og man kun kommuniserer gjennom tekst. E-post er samtidig en unik mulighet til å kunne kontakte deltakere på en effektiv måte, og bevare deres ønske om en tekstlig kommunikasjon (Meho, 2006, s. 1288). Intervjuguiden ble i sammenheng med disse intervjuene noe endret, da muligheten for oppfølgingsspørsmål og vurderinger rundt hvilke spørsmål som passer å stille i ulike deler av samtalen forsvinner. Fokuset ble lagt på å korte ned lengden på intervjuet, og stille mer åpne spørsmål innenfor de overordnede temaene i intervjuguiden, noe som fungerte godt. Omfanget på refleksjonene gjort av intervjudeltakerne kunne sies å være noe mer kortere enn ved andre intervjuformer (Tjora, 2017, s. 173), men jeg følte i stor grad at jeg fikk fruktbare og interessante refleksjoner gjennom e-post intervju til tross for mangel på det verbale og fysiske.

I forbindelse med intervjuene som inneholdte verbal kommunikasjon ble diktafon anvendt, og fungerte optimalt med tanke på kvalitet på lyd ved alle de ulike intervjusituasjonene. Bruken av diktafon gir den som intervjuer muligheten til å konsentrere seg mer om samtalen som foregår og utviklingen av denne, snarere enn å skulle huske alle detaljer selv eller notere sporadisk (Thagaard, 2009, s. 102). Alle intervjudeltakerne fikk spørsmål om de var komfortable med bruken av diktafon, og informasjon om hvilken måte opptakene skulle oppbevares og brukes før sletting ved prosjektslutt. En fordel ved telefonintervju er at diktafon ikke er visuelt synlig, og vil dermed ikke fungere som et forstyrrende element for intervjudeltaker. Ved anvendelse av diktafon oppstod det ingen merkverdig forskjell ved de forskjellige intervjusettingene, annet enn at jeg brukte lengre tid for å plassere diktafonen hensiktsmessig knyttet til lyd og synlighet. Jeg valgte å ikke notere underveis i intervjuene, siden det muligens hadde forstyrret flyten i samtalen og gjort situasjonen mindre naturlig (Thagaard, 2009, s. 102). Det ble derimot notert ned et kort referat etter hvert intervju rundt

ulik informasjon som utmerket seg, eller andre elementer som var relevante å notere ned etter endt samtale.

3.3 Bearbeiding av datamaterialet: Transkribering og koding

Etter generering av datamaterialet var neste steg i prosessen å transkribere intervjuene. Det vil si prosedyren hvor lyd blir til tekst. Det transkriberte datamaterialet tilsvarte 72 sider med tekst. Kvale (1997, s. 101) trekker fram utfordringene knyttet til mangel på de visuelle aspektene ved transkribering av intervjusituasjonen. For å forhindre dette i noen grad er det derfor viktig med en detaljert transkripsjon, slik at en kan gjenkjenne stemningen og bidra til å visualisere intervjusituasjonen ved senere anledning. Selv om man aldri vil kunne oppnå full tydeliggjøring av viktige aspekter som tone, bevegelser og omgivelser (Tavory & Timmermans, 2014, s. 53), har jeg gjennom transkriberingen valgt å inkludere alle detaljer som for eksempel nøling, tenkepauser og latter. Slik vil det skapes mer kontekst rundt det tekstlige, som vil kunne være betydningsfullt i senere analyse. Alle intervjuene ble transkribert på bokmål for å kunne holde de ulike deltakerne anonyme knyttet til dialekt. Setningsoppbygningen er ikke blitt endret på, i frykt for å fjerne essensen ved det intervjudeltakerne uttrykker gjennom setningene. Prosessen med transkribering av intervjuene på e-post var noe enklere i den forstand at deltakerne sendte inn svarene sine skriftlig. Dermed ble de innsendte svarene lest gjennom, anonymisert og ført inn i et mer oversiktlig format. Ved transkribering av rådata, var det også viktig å gjøre seg noen tanker rundt måten intervjuet foregikk på, formidling og ulike situasjoner hvor man kunne forklare mer enn bare med hva som ble sagt. Dette for å besitte mer kunnskap rundt selve intervjusituasjonen ved senere analyse, og for å kunne se hvor man eventuelt har hatt svakheter ved sine intervju (Silverman, 2017, s. 151-152).

For å få en oversikt til det transkriberte materialet, har det blitt gjennomført koding og kategorisering. Prosessen rundt både kodingen og kategorisering av datamaterialet ble gjennomført for hånd. Dette grunnet min personlige preferanse av å anvende papirer i prosessen med å skape oversikt over det genererte materialet. Koding foregår ved å identifisere betydningssegmenter i datamaterialet, og merke dem med en kode (Linneberg & Korsgaard, 2019, s. 260). Det transkriberte materialet ble i mitt tilfelle skrevet ut, før det ble foretatt en inndeling av koder basert på korte setninger eller stikkord. Dette resulterte i en ryddig og strukturert koding, som bidro til å forenkle prosessen med å videre kategorisere datamaterialet. Kategoriseringen ble foretatt ved inndeling i farger rundt ulike temaer knyttet til kodene, og en

utvidet beskrivelse knyttet til kategoriens betydning i henhold til kodene. Koding og kategorisering for hånd har både negative og positive egenskaper, hvor det negative er knyttet til effektivitet og mangel på en overordnet oversikt eksplisitte kommandoer man kan strukturere etter ved bruk av ulike dataprogrammer (Kvale, 1997, s. 109). Det positive med å anvende denne formen for koding er at en kommer nærmere på de kvalitative intervjuene som en sosial interaksjon, ved at det i noen sammenhenger vil gjøre prosessen upersonlig å sortere intervjuene etter koder eller kommandoer i dataprogram (Kvale, 1997, s. 109). Gjennom prosessen med å kategorisere datamaterialet med papirutskrifter, opplevde jeg at det er enklere å forholde seg til transkripsjonene som en dialog, noe som forenklet prosessen ved å opprettholde den sosiale konteksten rundt sitater og utdrag i materialet (Kvale, 1997, s. 117). Dette bidrar til en større mulighet til å oppdage ulike mønstre i det empiriske datamaterialet, både ved likheter og forskjeller i intervjudeltakernes belysninger knyttet til de ulike samtaleemnene (Barbour, 2014, s. 500). Underveis med kategoriseringsarbeidet har jeg i samspill med lesing på potensielle teoretiske perspektiver, notert ned fremtredende elementer eller åpenbaringer på veien. Som tilsier at jeg som forsker har undersøkt potensielle teoretiske perspektiver i forkant, og underveis i datainnsamlingen. Det beskriver Linneberg & Korsgaard (2019, s. 266) som analytisk notat, som fanger opp forskerens refleksjoner underveis og bygger en bro mellom koding, analyse og resultater. Jeg har hatt en abduktiv tilnærming til forskningsprosjektet, som betyr at empirien er det som i hovedsak styrer analyse og funn, men at de teoretiske perspektivene har bidratt til en konkretisering av tematikk og til utarbeiding av intervju spørsmålene knyttet til prosjektet (Tavory & Timmermans, 2014, s. 36-37). Den abduktive tilnærmingen oppmuntrer til et fleksibelt teoretisk rammeverk, og en fleksibel tilnærming til empirien gjennom kombinasjonen av en induktiv og deduktiv koding og kategorisering (Linneberg & Korsgaard, 2019, s. 264).

I arbeidet med koding, kategorisering og analyse av datamaterialet oppsto det en endring knyttet til hovedproblemstilling og underproblemstilling i oppgaven, ved at de empiriske dataene ga utgangspunkt for en forflytning av hovedproblemstilling og en underproblemstilling knyttet til overgangen mot rusfrihet og arbeid. Arbeid var opprinnelig hovedfokuset ved utforming av problemstilling, men gjennom de empiriske funnene ble overgangen fra rusfrihet den overordnede problemstillingen, med arbeid som en bidragsfull faktor til å kunne forklare selve overgangen. Dette førte til en mer fruktbar diskusjon rundt arbeidets rolle i samspill med overgangen til rusfrihet.

3.4 Forskningsetiske betraktninger

På grunnlag av at jeg gjennom dette prosjektet har behandlet identifiserbare opplysninger, er prosjektet meldt inn, og godkjent av Norsk Senter for Forskningsdata (NSD) (Vedlegg 1). I søknaden er det opplyst ulike detaljer i henhold til innhenting og behandling av data, samt lagt ved samtykkeskriv og intervjuguide for prosjektet (Vedlegg 3 & 4).

I forbindelse med gjennomføringen av intervjuene er prinsippet at intervjudeltakerne ikke skal risikere å komme til skade eller utsettes for risiko når det kommer til sine opplysninger, uttalelser og historier. Som tidligere nevnt ble intervjudeltakerne opplyst om full anonymisering, og fikk selv godkjenne bruken av diktafon. Intervjudeltakerne ble informert om deres muligheter for å avbryte både under og etter intervju, og at de har full kontroll over deres opplysninger og uttalelser (Thagaard, 2009, s. 26). Det ble innhentet informert samtykke hos intervjudeltakerne gjennom et informasjonsskriv (Vedlegg 3) og dialog rundt prosjektets formål og opplysninger rundt personvern. Etter endt intervju forsikret jeg meg om at de fremdeles var komfortable med sin deltakelse, og at de når som helst kunne gi beskjed om de endret mening ved sin deltakelse eller visse uttalelser. Ifølge Thagaard (2009, s. 227) er det viktig å kommunisere jevnlig rundt samtykke med deltakerne, da det er vanskelig for deltakeren å vite helt sikkert hva man går til før selve intervjuet, og ved at hverken forsker eller deltaker vet hvordan intervjuet vil utfolde seg.

All informasjon knyttet til intervjudeltakerne og deres intervjuer skal behandles konfidensielt, noe som vil si at gjengitt datamateriale ikke skal kunne knyttes opp til deltakers identitet (Kvale, 1997, s. 68-69). Med hensyn til anonymisering av intervjudeltakere ble alle utdelt fiktive navn ved transkribering, og forsiktigheten rundt opptak og transkribert materiale under forskningsarbeidet ble en stor prioritet (Kvale, 1997, s. 105). Videre ble deltakerne som tidligere nevnt, opplyst om at opptak, transkribering og andre personidentifiserbare opplysninger knyttet til deres identitet, ble slettet så snart oppgaven var ferdigstilt. Samtidig som de ble opplyst om at anonymisering ble tatt på alvor, for å opprettholde deres identiteter skjult.

I sammenheng med de etiske utfordringene knyttet til konfidensialitet er det derfor fruktbart å drøfte rundt etiske utfordringer knyttet til min valgte rekrutteringsmetode, som var å rekruttere deltakere gjennom en nøkkelperson. Nøkkelpersonen i denne sammenheng er ikke med som intervjudeltaker selv, men ga informasjon videre til potensielle deltakere, og deretter sendte meg kontaktinformasjon på de som var interesserte i å delta. Ettersom over halvparten av mine

deltakere kommer gjennom rekruttering av denne nøkkelpersonen, vil det derfor kunne sees på som etisk utfordrende grunnet at intervjudeltakerne oppholdt seg i samme sosiale nettverk (Andrews & Vassenden, 2007, s. 159). Dette vil kunne påvirke konfidensialitet gjennom at de ulike intervjudeltakerne, til tross for anonymisering, vil kunne kjenne igjen visse aspekter eller erfaringer hos de andre deltakerne. Dette ble tatt ekstra hensyn til i sammenheng med valg knyttet til anonymisering i oppgaven.

Gjennom anonymisering av datamaterialet, vil man gjennom en rekke vurderinger som forsker forsøke å opprettholde integriteten til forskningsdataene samtidig som man tar hensyn til deltakernes rett på anonymisering (Saunders, Kitzinger & Kitzinger, 2015, s. 628). Sitater eller deler av sitater ble ekskludert fra analysen på bakgrunn av risiko for gjenkjennbare aspekter, noe som kan føre til at selve helheten av det som opprinnelig blir sagt faller vekk. Men knyttet til konfidensialitet ble det viktig å utelate de delene av sitatene som kan virke identifiserbare, spesielt knyttet til ulike stedsnavn og personlige opplysninger. Konfidensialitet omhandler at man ikke offentliggjør personlige data som kan knyttes opp til intervjudeltakernes identitet, og at man som forsker foretar en rekke vurderinger knyttet til å opprettholde konfidensialiteten (Kvale, 1997, s. 68-69). De opplysningene og informasjonen som kommer ut skal ikke kunne skade mine intervjudeltakere (Thagaard, 2009, s. 27). Dette førte til at vurderinger rundt transkribering, ulike sitater anvendt i analysen, og ytterligere informasjon knyttet til intervjudeltakernes uttalelser, ble gjennomført grundig. Dette er spesielt viktig grunnet den sårbare tematikken jeg utforsker, hvor mye av erfaringene og opplevelsene intervjudeltakerne deler kan knyttes til sensitive emner og aspekter av deres liv (Kvale, 1997, s. 105).

Mitt valg knyttet til intervju som metode for generering av data er også nødvendig å diskutere rundt i sammenheng med forskningsetiske vurderinger. Kvaliteten i datamaterialet ligger i forberedelser, utførelse og bearbeiding av intervjuene. Silverman (2017, s. 146) argumenterer for at intervju fungerer godt som en effektiv måte å generere dypere data, men at det fins flere aspekter ved intervjumetoden som kan påvirke kvaliteten av den dataen som innhentes. Spesielt knyttet til fokuset på å stille de riktige spørsmålene, og en konstruert intervjusetting ved det typiske spørsmål-svar formatet (Silverman, 2017, s. 145). Det indikerer ofte at fokuset rundt selve gjennomføringen kan føre til at man mister det naturlige knyttet til omgivelsene rundt og den genuine praten (Kusenbach, 2003, s. 462). Min erfaring rundt selve intervjuene og intervjuguiden, var at jeg forholdte meg til den under alle intervjuene. Men etter hvert som jeg ble tryggere på selve intervjusituasjonen klarte jeg å løsrive meg mer fra selve arket, og dermed også opplevde at samtalen ble mer naturlig og fikk en bedre flyt. Slik ble oppmerksomheten

rettet mer mot praten og omgivelsene rundt, samtidig som formatet ble fulgt. Dette ble mest bemerkningsverdig i Zoom-intervjuet og de fysiske intervjuene, men oppsto også i tråd med intervjuene over telefon. Gjennom at praten ble mer rettet mot en naturlig telefonsamtale, og ikke bar like mye preg av spørsmål-svar formatet. Dette forklarer Silverman (2017, s. 146) som en viktig del av vurdering rundt intervju som metode, gjennom at erfaring og kunnskap knyttet til rollen som intervjuer preger intervjuet og kunnskapen man innhenter i intervjuene. Både ved at man besitter mye kunnskap rundt å lese rommet, men også knyttet til det å være trygg og komfortabel i sin intervjuerrolle. Erfaringen min knyttet til rollen som intervjuer utover i intervjuene førte til at jeg selv ble mer komfortabel rundt situasjonen, og dermed ble mer oppmerksom på øvrige detaljer rundt intervjuetsettingen.

Grunnet bruk av ulike metoder i gjennomføring av intervju, opplevde jeg ulike utfordringer knyttet til de forskjellige intervjusituasjonene. I henhold intervjuene gjennomført over e-post da man ikke får en naturlig samtale, og ikke har anledning til å danne seg inntrykk basert på annet enn tekst. Som nevnt kan dette føre til en begrensning knyttet til å observere omgivelsene rundt selve intervjuene, og miste en del av helheten rundt samtalen og inntrykket knyttet til de erfaringene og opplevelsene som blir uttrykt (Silverman, 2017, s. 146). Samtalene over e-post ble også av den grunn noe kortere, men opplevdes fremdeles som en svært interessant og nyttig i form av flere godt beskrevne historier og erfaringer knyttet til rusbruk.

Knyttet til intervju som metode for generering av datamaterialet, bearbeiding av datamaterialet, og det å opprettholde konfidensialitet, vil jeg diskutere etiske bemerkninger knyttet til forskerrollen ytterligere.

3.4.1 Forskerrollen

Det er viktig å reflektere rundt min rolle som forsker i min masteroppgave, da det er flere aspekter som spiller inn og kan påvirke prosjektet på ulike måter. Mye av det etisk utfordrende knyttet til forskerrollen er forventninger, tidligere erfaringer og tidligere forskning innenfor det feltet man undersøker (Creswell & Creswell, s. 183-185). Dette ved at forskeren i prosessen ved å generere og behandle datamaterialet har noen forventninger knyttet til eventuelle aspekter ved intervjudeltakernes svar eller refleksjoner i tråd med både egne oppfatninger og allerede eksisterende forskning. Ifølge Thagaard (2009) handler det om å finne balansen mellom systematikk og innlevelse i forskningsprosessen, spesielt i forskning hvor man kommer tett på emosjonelle tematikker. Noe som ble gjeldende i mitt tilfelle, da rusbruk og rusproblematikk

ofte kan omfavne det sårbare og vanskelige. Mye er knyttet til det emosjonelle, og som forsker opplevde jeg flere ganger i løpet av intervjuprosessen at det ble utfordrende å forbli i forskerrollen. Spesielt knyttet til sterke historier og inntrykk, hvor det ble utfordrende å holde balansen mellom intervjuer og samtalepartner. Jeg opplevde at det ble opparbeidet en tillit mellom meg og intervjudeltakerne, som førte til at de delte ytterligere utover i samtalen. Ettersom samspillet mellom forsker og intervjudeltaker er avgjørende for hvordan intervjuet forløper i form av informasjonen man innhenter (Thagaard, 2009, s. 99-100), vil den trygge relasjonen bidra til å komme tettere på intervjudeltakernes erfaringer tilknyttet deres rusbruk. Det ble likevel viktig å holde min rolle som forsker for å tilrettelegge rammer, og for å bevare det faglige preget i samtalen (Tjora, 2017, s. 178). Kombinasjonen av å finne balansen mellom min rolle som forsker, men og som medmenneske og samtalepartner, mener jeg bidrar til kvalitet i datamaterialet. En god relasjon mellom meg og mine intervjudeltakere skaper tillit og trygghet, samtidig som rammene jeg fører som forsker (Thagaard, 2009, s. 13), bidrar til at vi holder oss innenfor den tematikken og de samtaleemnene som befinner seg i intervjuguiden. «Det kvalitative intervjuets fortinn er dets åpenhet» uttrykker Kvale (1997, s. 44), som belyser viktigheten av å legge til rette for denne åpenheten og dermed genere nyttig og dypere kunnskap rundt den sosiale verden.

I tråd med mitt ansvar som forsker i intervjusituasjonen, ble det derfor svært viktig for meg å uttrykke tydelig at det fremdeles er mulig å trekke seg eller trekke tilbake ulike uttalelser eller historier selv om intervjuet er gjennomført. Spesielt i henhold til åpenheten som oppstår i tråd med at en tillit og trygghet kan føre til at intervjudeltakeren kanskje deler mer enn ønskelig, og ender opp med å angre i ettertid (Kvale, 1997, s. 69). Et annet utfordrende element knyttet til min rolle som forsker kan sees i tråd med rus som et sårbart og sensitivt tema. Dette forbeholder dermed mer fokus på forsiktighet, både rundt interaksjonen i intervjusituasjonene og som tidligere nevnt, rundt selve behandlingen av datamaterialet. Opplevelsen av rustematikken som et sensitivt tema var enormt interessant i mitt tilfelle, da forventningene mine knyttet til praten var at det skulle bli utfordrende å forme tillit og trygghet for å skape rom til åpenhet rundt den sårbare tematikken. Dette viste seg å ikke bli like utfordrende som først antatt, og mye av mine forventninger inn mot intervjuprosessen ble motbevist. Min opplevelse var at samtlige intervjudeltakere var svært åpen, og delte mye rundt sin fortid innen rus. Fokuset mitt var rettet mot å anse relasjonen i intervjusituasjonene som et samarbeidsforhold, istedenfor å skape et tydelig skille mellom meg som forsker og de som intervjuobjekt (Roer-Strier & Sands, 2014, s. 252). Samtalene opplevdes som veldig komfortable og hverdagslige, noe som kan knyttes opp

til nivå av erfaring i henhold til det å dele rundt sin fortid. Flere av intervjudeltakerne belyste at de under behandling hadde bearbeidet mye av rusutfordringene i samtaler med andre. Målet med intervjuene for min del som forsker, var i stor grad at intervjudeltakerne selv skulle erfare intervjuet som positivt og givende.

3.5 Oppgavens kvalitet

I denne delen av metodekapittelet vil jeg reflektere rundt prosjektets kvalitet knyttet til gyldighet, pålitelighet og generaliserbarhet. Slik vil jeg vise til på hvilken måte ulike valg vedgående utforming og gjennomføring av mitt studie kan ha påvirket kvaliteten på oppgaven (Roulston, 2010, s. 255). Målet med diskusjon rundt oppgavens kvalitet ligger videre i det å vise transparens i forskningsprosessen, og vurdere mulige innvirkninger og påvirkning knyttet til de ulike funnene presentert i oppgaven.

3.5.1 Gyldighet

Gyldighet omhandler hvorvidt resultatene av studiet kan trekke gyldige slutninger om det man har som formål å undersøke (Hammersley, 1978, s. 77). Dette krever at man som forsker anvender et kritisk syn på sine egne tolkninger, samtidig som man er bevissthet rundt tidligere forskning og teorier anvendt for å beskrive fenomenet (Thagaard, 2009, s. 201). Kvale (1997, s. 168) beskriver tre sider ved vurdering av gyldighet, hvor den første omhandler nettopp evnen til å kontrollere egne tolkninger og funn. Videre vil en kunne styrke gyldighet ved å kontinuerlig stille spørsmål ved ulike valg, særlig knyttet til hvordan spørsmål stilles, da ulike spørsmål kan gi ulike svar om ett og samme fenomen (Kvale, 1997, s. 169). Det å sikre gyldighet er på mange måter også å teoretisere, ved at man gjennom teoretisk oppfatning om det som undersøkes kan avgjøre om en metode undersøker det den er ment til å undersøke (Kvale, 1997, s. 170).

Tidlig i forskningsprosessen ble det foretatt en endring i den opprinnelige problemstillingen og underproblemstillinger i min oppgave på bakgrunn av de empiriske funnene observert under kodingsprosessen og analysen. Fra tidlig var hovedfokus på arbeid under overgangen mot rusfri, men med et utgangspunkt i hvilken rolle arbeid hadde i intervjudeltakernes, forsto jeg gjennom deltakerens refleksjoner at arbeid er en del av noe større. Det er flere av aspektene rundt en overgang inn i det rusfrie som er fruktbare å se i sammenheng med arbeid, som avgjørende faktorer for å danne seg hverdagslige rutiner og nye sosiale nettverk. Dermed ble jeg nødt til å endre min tilnærming til fenomenet til en viss grad, selv om det teoretiske

rammeverket på samme måte kunne anvendes til å besvare de formulerte problemstillingene. Intervjuguiden er dermed ikke helt tilpasset det som nå er hovedfokus i oppgaven, noe som kan påvirke hvorvidt jeg faktisk har forsket på det som var formålet med studien. Til tross for dette, opplever jeg at empirien i stor grad har bidratt til å forme oppgavens gang ved at intervjudeltakerens egne refleksjoner og historier har kommet tydelig fram i våre samtaler. Dette i samspill med mye fruktbart materiale knyttet til rus, overgang til rusfrihet og ikke minst arbeid.

Gyldigheten styrkes ved å tydeliggjøre utforming og praktisering av forskningen ut fra de spørsmålene som stilles, og hvordan spørsmålene utformes i tråd med tidligere forskning og etablert kunnskap rundt området (Tjora, 2018, s. 81). Relevant foreliggende forskning på feltet og teoretiske perspektiver ble undersøkt tidlig i prosessen, og la grunnlag for utforming og forskningsdesign anvendt i oppgaven. De utgjorde dermed de sosiologiske brillene mine i møte med mine intervjudeltakere og i senere tid med etterarbeid at datamaterialet. Ifølge Tjora (2017, s. 234) har oversikt over forskningsfeltet i tråd med teoretisk rammeverk i stor grad betydning for studiens utfall, i samspill med den faglig kompetansen forskeren besitter som forsker i prosessen. I mitt tilfelle er det blitt valgt ut en knippe av tidligere forskning rundt et omfattende og vidt forskningsfelt. Dermed er forskningen presentert i denne oppgaven i stor grad snevret inn til nasjonal rusforskning, på grunnlag av å ikke gå for bredt ut. Dette i sammenheng med at deler av rusforskning innebærer en forbindelse til samfunnets rus- og velferdspolitik, og håndtering av rusmidler i ulike deler av verden. Dermed vil det være fruktbart i mitt tilfelle å trekke tråder til relevant forskning i norsk kontekst, selv om flere aspekter rundt subjektive følelser knyttet til rus og overgang til rusfrihet kan trekkes på tvers av landegrenser.

I tråd med en sosialkonstruktivistisk tilnærming, har intervju blitt anvendt på bakgrunn av det Hammersley (2017, s. 175) argumenterer for som en metode basert på kunnskap rundt individers erfaringer og handlinger knyttet til ulike sosiale fenomener. Intervjuer har som hensikt å innhente informasjon rundt ulike tematikker, og kan gjennom ulike refleksjoner og erfaringer bidra til å forstå hvordan ulike deler av samfunnet og virkeligheten konstruert og som et resultat av mellommenneskelig interaksjon (Hammersley, 2017, s. 176). Med bakgrunn i ønske om å generere kunnskap knyttet til en overgang fra rusbruk til rusfrihet i sammenheng med det å manøvrere seg i samfunnet i tråd med ny rolle og sosial identitet, vil opplevelser og erfaringer fra individer med denne erfaringe bidra til å skaffe kunnskap rundt fenomenet. Intervjuene vil på denne måten bidra til innsikt i individers oppfattelse og forståelse av

virkeligheten i sammenheng med rustematikken, selv om funnene ikke nødvendigvis representerer den objektive sannhet for alle med et utfordrende forhold til rus.

Thagaard (2009, s. 202) legger særlig vekt på gyldighet som resultat av vurderinger knyttet til selve analyseprosessen. Mitt fokus var i stor grad å anvende mye sitater fra datamaterialet i min analyse. Dette for å gi leseren innsyn i konteksten rundt sitatene, og bevare så mye som mulig av intervjudeltakernes egne uttrykkelser rundt sine erfaringer og opplevelser. Det i tråd med å vise til et tydelig skille mellom intervjudeltakernes innslag og mine egne refleksjoner, slik kan leseren selv ta stilling til forskningens kvalitet underveis i lesingen. Samtidig som sitatene bidrar til å kunne eksemplifisere og bygge opp under de tolkninger jeg som forsker belyser underveis i analysen (Kvale, 1997, s. 186). Mye av gyldigheten er knyttet til forskerens evne til å være transparent i sitt forskningsarbeid (Thagaard, 2009, s. 201), som har bidratt til at jeg har forsøkt å rette stort fokus mot å beskrive og redegjøre grundig for min framgangsmåte i oppgaven.

3.5.2 Pålitelighet

I sammenheng med gyldighet vil det være nødvendig å videre reflektere rundt pålitelighet knyttet til metodiske valg, framgangsmåte ved datainnsamling og personlig engasjement i forskningsprosessen. Pålitelighet sier noe om stabiliteten i det man måler, og forskerens moralske integritet (Creswell & Creswell, 2018, s. 199). Målet er å oppnå troverdighet, særlig knyttet til egen rolle som forsker i henhold til framgangsmåte og forforståelse rundt tematikken (Thagaard, 2009, s. 198). For å vurdere pålitelighet kan en stille seg spørsmålet om en annen forsker kan komme fram til samme resultat ved å anvende de samme metodene. En fullstendig nøytralitet eksisterer ikke (Tjora, 2018, s. 83), men det er det fruktbart å reflektere rundt ulike aspekter knyttet til forskerrollens innvirkning på oppgaven. Særlig i henhold til min sosialkonstruktivistiske tilnærming, da retningen vektlegger at kvalitative data utvikles i et samarbeid mellom forsker og de som er deltagende (Thagaard, 2009, s. 198). Jeg har ingen tidligere erfaringer knyttet til tematikken direkte, men har alltid hatt en stor interesse for rus og rusforskning. Mitt engasjement og interesse kan ha forårsaket støy i datainnsamlingen da min tilnærming til tematikken kan ha skint gjennom hos intervjudeltakerne, og deretter påvirket deltakernes åpenhet. Jeg anser allikevel mitt personlige engasjement til feltet som en positiv ressurs, spesielt i form av nysgjerrighet og interesse for det intervjudeltakerne deler rundt rus. Dette i form av å skape et trygt og komfortabelt rom for deltakernes refleksjoner rundt egne

erfaringer knyttet til rus. Relasjonen med intervjudeltakerne blir dermed styrket på bakgrunn av en felles interesse rundt det temaet som diskuteres.

I min oppgave brukte jeg ulike arenaer for intervju, hvor min rolle som forsker og dens påvirkning ble tydeligere. Et eksempel på dette er ulikheten rundt intervjuene gjennomført fysisk eller over telefon og de som foregikk over e-post. Dette ved at intervju over e-post opplevdes som mer utfordrende å skape en trygg og tillitsfull relasjon, grunnet manglende muntlig interaksjon. Muligheten til å stille oppfølgingsspørsmål blir begrenset under e-post intervju, og svarene blir ofte kortere enn ved en muntlig samtale (Meho, 2006, s. 1288). Som tidligere nevnt forekom det fremdeles en rekke relevante og interessante refleksjoner i e-post intervjuene.

Mine tolkninger både underveis i datainnsamling og i bearbeiding med materialet i ettertid, kan ha en innvirkning på resultatene i oppgaven. Det eksisterer alltid en fare for at informasjonen innhentet enten oppfattes på en annen måte enn intervjudeltakernes intensjon, eller faller ut av kontekst. Dette kan forekomme ved utvelgning av ulike intervjusitater i oppgaven, og om konteksten rundt uttalelsene er tydelige. Den sosiale konteksten rundt sitatene utvalgt, er beskrevet med intensjon om å opprettholde detaljer rundt situasjonen de ulike uttalelsene blir fortalt gjennom. Fokus på konfidensialitet i form av opprettholdelse av anonymitet, vil kunne bidra til forkortede sitater og utfordringer knyttet til opprettholdelse av den sosiale konteksten. Med interesse i å bevare intervjudeltakernes stemme i deres uttalelser og historier, er empirien i stor grad presentert gjennom sitater fra intervjudeltakerne. Dette er ifølge Thagaard (2009, s. 199) en faktor som bidrar til å styrke påliteligheten i oppgaven, på bakgrunn av at man presenteres for ulike deler av rådataen. Utdrag fra rådata i datamaterialet vil og i den forstand bidra til å forenkle utfordringene knyttet til mine tolkninger som forsker. Dette ved at jeg viser til intervjudeltakerens opplevelser og erfaringer slik de beskriver situasjonene, før uttalelsene blir tolket ytterligere.

3.5.3 Generaliserbarhet

Generaliserbarhet handler i hovedsak om studiens gyldighet utover det tilfellet som er undersøkt, og i hvor stor grad funnene er representative for andre lignende situasjoner eller utvalg (Polit & Beck, 2010, s. 1452). Generaliserbarhet handler i stor grad om vurdering rundt hvilken måte funnene i studien har en overføringsverdi og videre relevans i videre undersøkelser på feltet (Thagaard, 2009, s. 207). Min oppgave har som formål å bidra til en

bredere forståelse rundt overgangen mellom rusbruk og rusfrihet, og vil til tross for et mindre utvalg bidra til ny kunnskap rundt ulike aspekter ved denne prosessen. Dette i sammenheng med utvalg med begrenset geografisk spredning. Målet var ikke nødvendigvis å generere funnene til en større populasjon, men snarere generere kunnskap basert på mine intervjudeltakeres erfaringer og opplevelser. Selv om de ulike funnene belyst ikke nødvendigvis er representativt for enhver som har opplevd en overgang fra rusbruk til rusfrihet, fins en rekke fellestrekk hos deltakerne i deres refleksjoner knyttet til deres opplevelse av prosessen. Dette går innenfor naturalistisk generalisering ifølge Kvale (1997, s. 160), som baseres på kunnskap om hvordan ting er, og forventninger, snarere enn formelle forutsigbarheter. På denne måten vil generaliserbarheten knyttes til individers forståelse av virkeligheten, og ulike sosiale fenomener.

Generaliserbarhet avhenger av en detaljert forskningsprosess, og hvorvidt funnene kan anvendes videre i undersøkelse rundt samme tematikk (Creswell & Creswell, 2018, s. 202). Dermed har fokuset vært på detaljerte beskrivelser knyttet til forarbeid, innsamling av datamaterialet og bearbeiding av de innsamlede dataene. Slik at leseren selv tar del i prosessen, og gjennom den informasjonen som blir opplyst kan trekke egne konklusjoner rundt funnene. Da mine tolkninger ikke nødvendigvis er gjenkjennbar hos andre som leser samme materialet. Som nevnt tidligere er dette tatt i betraktning også under analysen, gjennom detaljrike sitater fra intervjudeltakerne. På denne måten vil funnene i min oppgave kunne anvendes for å forklare visse aspekter rundt overgangen til en rusfri hverdag.

Oppgavens sosiologiske relevans kan sees i samspill med den sosialkonstruktivistiske retningen, i forbindelse med konstruksjonen av selvforståelse og sosial identitet knyttet til rus og rusbruk. Tematikken er representativt i en sosiologisk kontekst på bakgrunn av fokus knyttet til samfunnets forventninger, sosial konstruert virkelighet og sosial identitet. Dette i sammenheng med en endring og forhandling ved inngang til en ny sosial rolle i samfunnet, basert på tiltrekning mot det normale samfunnet og det sosiale fellesskap.

4. Analyse

I analysedelen vil datamaterialet presenteres i form av en empirinær struktur. I første del vil intervjudeltakernes opplevelser knyttet til deres introduksjon til rus, og deres erfaringer med å leve et rusbetont liv. Den neste delen handler om intervjudeltakernes vei mot et rusfritt liv, og hvordan de opplevde det å skulle endre sine rusvaner. Videre vil det fysiske og kroppslige i sammenheng med overgangen til rusfrihet diskuteres rundt i tråd med intervjudeltakernes opplevelser og refleksjoner. Deretter vil analysen foregå omkring sosiale nettverk og betydningen av sosialisering i livet som rusfri. Den siste delen vil omhandle arbeid som faktor for å kunne forbli rusfri, og hvordan arbeid fungerer i tråd med det sosiale aspektet ved rusrehabilitering. Analysen vil forflytte seg mellom aktør og struktur, ved at de individuelle opplevelsene og erfaringene intervjudeltakerne belyser, trekkes mot samfunnsmessige forventninger og sosial interaksjon.

4.1 Et liv med utfordrende forhold til rus

De aller fleste intervjudeltakerne uttrykker at de ble introdusert til rus i tidlig alder, både gjennom fester, vennegjenger, eldre søsken eller nær familie. Drevet av en nysgjerrighet og uvitenhet rundt hvordan ulike rusmidler fungerer eller senere skal påvirke deres livssituasjon. Rus ble assosiert med noe positivt og oppløftende, både på det individuelle- og det sosiale plan. Et eksempel på dette er Lines forklaring på hvordan hun som ung opplevde det positive rundt rus:

Jeg har jo alltid hatt veldig sånne følelser som jeg syns har vært vanskelig... Det har... altså veldig sånn sjenert var jeg, og veldig tilbaketrukket... og fikk ikke så lett venner og slike ting. Så når jeg fikk i meg rusmidler, så ble jeg liksom det motsatte. Så det var veldig tiltrekkende for meg da. (Line, deltaker 5)

Rusmidler ble i dette tilfellet anvendt som et virkemiddel for å senke skuldrene, og vike bort fra vanskelige følelser og sjenertethet. Line forklarer videre at ved inntak av ulike rusmidler følte hun at «(...) nå har jeg det bra, nå er jeg på toppen av verden, nå har jeg selvtillit, nå har jeg mot, nå har jeg alt». Men at forholdet til rusmidler endret seg kraftig med tiden, hvor rusen tok overhånd og dro med seg en rekke konsekvenser: «Men.. etter ganske mange år så begynte jeg å få tunge depresjoner, masse angst... og prøvde å medisinerer bort det da, med mer av mine rusmidler. Men det ble gradvis verre, verre og verre». Som Line beskrev selv startet rusen «som en gedigen fest», men som senere skulle få en langt større innvirkning på hennes liv. De positive

følelsene knyttet til rusen og det sosiale, ble med tiden erstattet med negative virkninger som depresjoner og angst. Som deretter hadde et hyppigere rusbruk som følger.

Sigurd forklarer rus som noe spennende og stimulerende fra tidlig rusbruk, men videre at «(...) eh, det er ingen som planlegger å stå på plata liksom, så jeg skulle jo ikke bli en av dem. Det er det jo ingen som skal bli liksom, man planlegger ikke det». Han legger vekt på at rusbruk i tidlig alder i stor grad er uskyldig, og en form for uttesting av noe ukjent og spennende. Ingen av de som utvikler et utfordrende forhold til rus har intensjon om denne utviklingen i perioden man introduseres til rusmidler, og at de selv på den tiden ikke så for seg et liv i tung rus. Videre reflekterer han over sin tid som tung rusbruker, og forteller i den sammenheng om hvordan han følte situasjonen på kroppen i ulike hverdagslige sammenheng:

Eh, altså... det er jo enkelte butikker jeg har.. for eksempel hvis jeg har gått inn i en klesbutikk, så har jeg blitt kastet ut derifra fordi jeg er en narkoman. Fordi jeg har sett sliten ut.. ehh.. nei altså jeg vet ikke helt hva jeg skal si. Det er bare helt vanvittig. Altså du føler deg som en liten dritt egentlig. Du er ikke verdt noenting. Du er lavest på rangstigen når det gjelder alt i samfunnet. Eh.. det er ingen som enser deg. Og hvis dem ser deg så er det bare sånn «å jøss, det er bare han liksom.. æsj». Du får liksom ikke noe aksept.. du får aldri visst hvem du er, du får aldri en sjans... Eh.. og den der stigmatiseringen at du, du er liksom ikke verdt noe. Alle ser rart på deg, og når jeg setter meg på t-banen så flytter de seg... eller tidligere da haha. Eh... spurte jeg om noe, så svarte dem ikke. De latet som om de ikke hørte om jeg spurte hva klokka var for eksempel. Så.. gikk dem bare rett forbi, akkurat som jeg ikke eksisterte. Og det... sånt er vondt å kjenne på. For da... du er liksom ikke en del av samfunnet i det hele tatt. Du er ikke verdt noe, du er liksom ingenting. (Sigurd, deltaker 4)

Sigurd beskriver en utfordrende fortid med rus, og hvordan den til tider kunne påføre negative reaksjoner og opplevelser. Dette forklarer han gjennom opplevelsen av at andre mennesker trekker seg unna eller ønsker at han skal ta avstand. Han beskriver situasjoner hvor andre rundt ikke anerkjente han som til stede, og viser til følelsen av å være lavest på rangstigen og ikke verdt noe. Dette kan sees i lys av Goffmans ([1963] 1990) stigmabegrep, og kan knyttes til opplevelsen av det å stå utenfor samfunnet gjennom manglende aksept. Videre vil det knyttes til det han refererer til som en følelse av at man i ulike sammenhenger «ikke eksisterer», og at han forbinder dette med noe vondt og sårt. Han forklarer gjennom et visuelt bilde av situasjonen på t-banen hvor andre fysisk trekker seg unna i det han setter seg ned, gir han rare blikk og bruker ord som «æsj» om de først bemerker hans tilstedeværelse. Det viser til det Sigurd forklarer rundt det å ikke ta del i samfunnet, og hans oppfattelse og identifikasjon av seg selv som narkoman i forbindelse med andres oppfatning av han (Jenkins, 2008, s. 11).

Lars beskriver sitt rusbruk som drevet av nysgjerrig, noe som førte han videre mot ulike rusmidler. Han beskriver deretter at rusen på den tiden ble: «Eh... da var det jo altoppslukende».

Ved videre forklaring om hvordan Lars opplevde rusen i perioden hvor han hadde hyppigst bruk, uttrykker han situasjonen som:

(...) veldig rotløs. Veldig altoppslukende innenfor rus, og da... hadde ikke noe å si hvilken type rus for var foran meg. Eh.. sånn at i utgangspunktet så var det egentlig.. du pakket i deg hva som helst. Du brydde deg ikke egentlig (...). (Lars, deltaker 6)

Han beskriver en situasjon hvor rusen er blitt så altoppslukende at hvilken rus han inntok ikke hadde noe betydning lengre, og at han tok det han fikk. Til slutt tar rusen så stor plass at man slutter å bry seg. Rusens altoppslukende effekt førte Lars til et punkt hvor han kjente på: «(...) at jeg ikke kunne ha det slik jeg hadde det. (...) jeg hadde brukt opp og brent opp så mange bruer, at jeg på en måte.. jeg måtte bare rett og slett stoppe». En situasjon oppstår hvor Lars opplevde å miste tilknytning til andre rundt, og nådde et punkt hvor rusbruken ikke lengre var en ønsket livssituasjon. Kristin trekker, i likhet med Lars, fram opplevelsen av å nå et punkt hvor rusen blir en for stor belastning. Hun beskriver at det fra tidlig av opplevdes som «kult å ruse seg», gjennom gleden rusen ga i det sosiale lag. Hun trekker frem nettopp dette som den positive delen ved rus i tidlig fase: «det må jo ha vært rusen i seg selv da. (...) følte deg litt mer tøffere». Den positive delen med rus kom til uttrykk gjennom følelsen rusen ga, men så forklarer Kristin videre:

Men så kom jo den negative delen da... ikke sant.. etterpå.. Hvordan du føler deg etterpå.. nedturene... abstinensene... jaget etter penger, og plutselig så sitter du der og skjønner at «fyfaen jeg er avhengig liksom».. hvordan skal jeg slippe unna? Det er det som er vanskelig å gå gjennom... (Kristin, deltaker 2)

Hun erfarer at det negative med rus kan knyttes til en form for ond sirkel, gjennom opplevelsen av å miste kontroll og innse utfordringene med eget rusbruk. I henhold til refleksjonen om hvordan hun kan slippe å befinne seg i denne posisjonen, kan dette rettes mot en tankeprosess knyttet til endring i rusvaner. Opplevelsen av behov for endring kommer og til uttrykk ved Sigurds refleksjoner knyttet til et skifte av sosialt nettverk, ved at hans rusfrie venner trakk seg unna da det oppsto en betydelig økning i rusbruken:

De så på meg som en rusmisbruker, de så på meg som en narkoman.. som at jeg ikke var verdt noe. Og da fikk jeg jo bare enda dårligere selvbilde, dårligere selvtilit... ja, og det er ikke noe hyggelig å bli avvist på en måte. (Sigurd, deltaker 4)

Dette forårsaket en draging mot andre som ruset seg, da Sigurd belyser «(...) for der spilte det ingen rolle om... at jeg ruset meg, eller hvilken type klær jeg hadde, hvordan... ja hvem jeg var. De tok meg som den jeg var uansett». Han endte dermed opp med et omgangskrets bestående av andre som bedrev hyppig rusbruk. Avstanden fra det rusfrie livet økte, og dette

var mye av årsaken til at Sigurd hadde et ønske om å endre sine rusvaner, hvor han uttalte: «(...) jeg ville ha orden på livet da», og at «(...) jeg må velge.. jeg kan ikke få både rusen og et lykkelig liv da, hva no enn det er». Han beskriver på mange måter et veiskille, hvor han måtte velge å enten slutte eller forbli i den situasjonen han sto i. Sigurd trekker videre fram et annet negativt aspekt ved rus: «(...) Også det at det er ulovlig, man vet at man gjør noe som ikke er lov. Eh.. man blir sett ned på av andre i samfunnet. Blir straffet av politiet, og ja.. enkelte arbeidsgivere vender... ja, andre i samfunnet». Han trekker dermed inn samfunnets regler og normer, med bakgrunn i politi, straff og opplevelsen av å bli sett ned på av andre i samfunnet, som betydelige faktorer knyttet til det negative med rus. Med utgangspunkt i Jenkins (2008, s. 150) beskrivelse av konformitet, kan dette knyttes til individers aksept over forventninger og sosiale regler i samfunnet. I samspill med holdningene knyttet til rus og straff, vil man samtidig som rusbruker være viten om at man bedriver noe som frembringer denne situasjonen og reaksjonene som følger med. Han trekker samfunnet og straff videre i sin refleksjon omkring negative aspekter ved rus:

(...) Og en annen ting er jo også at det at det ikke er lov, og at det blir straffet. Og at det blir... ja stigmaen som er rundt det.. at man blir satt utenfor samfunnet, mister jobb, mister familie, mister venner... man blir sett ned på. Eh.. som man er en annen del av samfunnet da... de andre liksom. (Sigurd, deltaker 4)

Her refererer Sigurd til at man ved å anvende rus i tråd med det ulovlige aspektet ved det, havner i en slags sfære på utsiden av samfunnet. At man opptre i en annen del av samfunnet, og sees på som «de andre». Distansen mellom samfunnet og rusen kommer dermed til syne (Goffman, [1963] 1990, s. 15), hvor han også trekker fram konsekvenser rusens negative sider har i tilknytning til å bevare arbeid, og ha kontakt med familie og venner.

Nils forklarer sitt rusbruk som en daglig affære, med en opplevelse av kontroll: «Nei, det var jo daglig, hele dagen. I mange år trodde jeg at jeg hadde kontroll». Når han ser tilbake på den tiden, klarer han ikke trekke fram noe positivt med rusen, men belyser at det negative kom til uttrykk i det sosiale: «(...) negative er jo det at jeg blir mindre sosial, og mister kontakt med de rusfrie vennene jeg har eller hadde da liksom». På den tiden løy han til de rundt seg om sine utfordringer knyttet til rusmidler, og opplevde derfor at de rundt han trakk seg unna grunnet hans mange unnskyldninger for å avslå invitasjoner fra venner og familie: «(...) Å bli spurt om å være med på fisketur og ditt og datt, også lyger om at man skal noe annet for å kunne sitte å ruse seg (...) jeg løy bare, så vet ikke hva de trodde». Nils definerer seg i sitt tidligere liv som en: «selvutnevnt banditt» på bakgrunn av sine tidligere livsvalg, i sammenheng med en oppvekst som enebarn. Han har gjennom selvransakelse ved behandling for rusproblemer sett

på seg selv som egoist i tidlig alder, og argumenterer for at det er hans nysgjerrighet og egoisme som førte han mot et problematisk forhold til rus:

(...) fant jo ut at jeg er verdens største egoist, og at det er derfor jeg havnet der jeg gjorde. (...) Mange i rusen er litt meg, meg, meg. Men jeg er jo oppvokst til å bli slik. Jeg er enebarn, og var enebarnbarn, fikk hele familien for meg selv og fikk all oppmerksomheten. Som barn da. (Nils, deltaker 3)

Nils husker fremdeles datoen fra dagen han bestemte seg for å slutte en gang for alle, og at den avgjørende faktoren som fikk han i denne retningen var hans bestevenns bortgang. Det gjorde ønsket og viljen om å bli rusfri sterkere for Nils: «Den sorgen tok jeg to ganger. Først i ruset tilstand, og så etter behandling noen måneder etterpå (...) men det at han døde reddet i alle fall meg». Han gjennomgikk et vanskelig punkt i sitt liv, og bestemte seg deretter for å ikke anvende sorgen til å gå dypere inn i rusen, men heller komme seg ut av den.

En som også forklarer sitt vendepunkt i rusen med bakgrunn i en spesifikk hendelse, er Marius. Han trekker frem at han i sin tid med rus, «(...) var rusa hver eneste dag i mange år», men at han «møtte veggen, var møkk lei livet som narkoman og etter en stygg overdose (...) bestemte jeg meg for at nok var nok». Etter mange års rusbruk bestemte dermed Marius seg for å bli rusfri, men kjente fremdeles på virkningen av å bo på et mindre sted i tråd med denne prosessen. Spesielt knyttet til at de fleste rundt både hadde kjennskap til hans problematiske forhold til rus, men også til ryktespredningen rundt omkring i bygda: «Alle visste at jeg drev med rus og litt kriminalitet. Men jeg tror byggedyret hadde en mye verre historie om meg enn hvordan ting virkelig var på en måte». Dermed ble historien andre skrev om Marius påvirket av ulike rykter eller overdrivelser. Han presiserer også at flere hendelser han ikke har vært innblandet i, ble knyttet til han: «(...) siden jeg var en så aktiv og synlig rusmisbruker på et lite sted, er det sikkert veldig lett og bare legge alt som foregår over på en sånn person også, vil jeg tro». Med bakgrunn i hans sosiale posisjon i området, og andres oppfatning av han, ble han dermed koblet til ulike hendelser han ikke hadde tatt del i. Det ble i den sammenheng mer utfordrende for Marius å aktivt kunne holde sin identitet skjult, og regulere sin fremstilling i møte med andre (Goffman, 1992, s. 23).

Marius forklarte at han kjente følelsen av å være utenfor og behandlet annerledes godt på kroppen. Dette i sammenheng med å bo et lite sted, hvor de fleste visste av hverandre og det som foregikk omkring. Marius forteller i denne sammenheng om hans opplevelse rundt andres oppfatning av han i nærområdet: «(...) jeg føler meg av og til litt mindre verdt, og rett og slett som søppel i noen andre øyne når det kommer til blick eller kommentarer for eksempel». Ved

spørsmål om han trodde dette var noe som kom til å vedvare utover hans rusfrie liv, svarte han følgende:

Jeg tror stemplet etter hvert kommer til å forsvinne som årene går. Jeg vet at jeg i noens øyne alltid vil være «han narkisen», men etter hvert som årene går tror jeg i det store og hele at stemplet vil forsvinne mer og mer blant folk flest her ute. Vil vel bare være i helsehjelp/lege og sykehus at jeg alltid vil ha et stempel og få annerledes behandling ved for eksempel sterke smerter, enn det Ola og Kari Nordmann ville fått (...) Når jeg har oppsøkt lege med store smerter som for eksempel brudd eller lignende har jeg blitt møtt med skepsis med tanke på smertelindring, og fått medikamenter som kanskje ikke gir effektiv lindring på grunn av misbrukerpotensial. Det og i stemplet jeg har i enkeltpersoners øyne er vel det jeg tror vil henge igjen i evig tid. (Marius, deltaker 7)

Fortiden innenfor rus vil ifølge Marius henge igjen på visse arenaer, både i helsesektoren og hos enkelte mennesker i hans nærområde. Skepsisen han trekker fram i møte med leger og sykehus, viser til at rusen stadig har en påvirkning utenfor den individuelle opplevelsen knyttet til sitt tidligere rusbruk. Men han trekker fram at den generelle skepsisen hos samfunnet rundt, og «stemplet» han opplever rundt sin tidligere situasjon med rus, etter hvert vil kunne avta i sammenheng med hans nåværende posisjon som rusfri. Dette tar oss inn i den neste delen av analysen, som omhandler selve overgangen fra et rusbetont liv, til rusfrihet.

4.2 En overgang fra rus til rusfri

En rekke beskrivelser omkring hvordan intervjudeltakerne opplevde hverdagen med rus, viser til de positive sidene som fremtredende i tidlig fase av rusbruk. Eksempler på dette er nysgjerrigheten, festligheter, fellesskap, det å slippe skuldrene ned og kjenne på den gode følelsen rusen gir. Rusen som noe spennende og tiltrekkende. Det blir også beskrevet negative sider med rus, som i større grad omhandler det motsatte. Både gjennom å miste andre, men også seg selv. Avstanden som oppstår mellom de og samfunnet gjennom både straff, blikk, holdninger og muligheter. Med utgangspunkt i de negative aspektene med rus, har flere av intervjudeltakerne siktet mot et rusfritt liv. Overgangen fra en hverdag bestående av rusproblemer til enten total rusfrihet eller kontrollert forhold til rus, kan sees i sammenheng med en slags fase hvor man står imellom to ulike roller. Samtlige intervjudeltakere opplevde overgangen som hard, men også som et avgjørende stadium i veien mot en rusfri hverdag. Årsaken til det ved at de tilegnet seg mye kunnskap rundt seg selv og sin situasjon under en slik endring. En slik prosess forklarer Marius som: «steinhard», og tar oss gjennom hans tanker rundt overgangen slik:

Så først var det 2 uker med fæle abstinenser, så kom det med og begynne og omstille hode og få et 'vanlig fungerende' hode etter alle årene med rus som kanskje var det verste siden det tar evig lang tid. Tror ikke jeg klarte å føle stort under den delen av prosessen da jeg slet med å være bestemt og ikke falle tilbake på unnskyldninger for 'en siste gang' og lignende. Vil kanskje si det var veldig heftig, tungt og vondt når jeg tenker tilbake på det. (Marius, deltaker 7)

I fasen mot en rusfri hverdag, forklares delen av å omstille seg mentalt som en utfordrende del av overgangen. Marius forklarer prosessen med å få et «vanlig fungerende» hode som langvarig, og som en tilstand hvor han ikke kjente på mye emosjoner grunnet fokuset om å kunne klare å holde seg unna rusen. Under videre samtale rundt vanskelig overgang reflekterte Marius videre rundt det å bli konfrontert med en langvarig prosess av å skulle gjenforenes med følelser og eget sinn:

(...) jeg har egentlig aldri visst helt hvem jeg er eller «edrue meg» var. Og jeg finner fortsatt ut nye ting med meg selv som kanskje hva jeg liker og ikke liker, følelser over ting eller hendelser og lignende. Jeg føler jeg fortsatt er i en liten prosess med og bli kjent med meg selv og få landet hodet litt. (Marius, deltaker 7)

Marius refererer til at prosessen fremdeles pågår, og at den i stor grad handler om å bli kjent med seg selv i tråd med å forholde seg til andre i sosiale settinger. I sammenheng med sosial identitet, beskriver Marius en kontinuerlig prosess om å finne ut hvem man er i sosiale sammenhenger (Jenkins, 2008, s. 26). I samspill med endt rusbruk opplever han fremdeles at han oppholder seg i en posisjon som Turner (1974, s. 59-60) beskriver som en prosess av å bli kjent med det nye og ukjente, samtidig som man bryter med sin tidligere posisjon. Opplevelsen av å skulle bli kjent med nye og ukjente rammer trekker også Lars frem under vår samtale rundt det å gå fra trøblete forhold med rus til rusfri, hvor han beskriver at han tenker tilbake på overgangen som «en veldig stressbetont tid...». Videre utdyper han:

For da står du der liksom... du vet at du må bryte med alt som er negativt. Også skal du over til noe som du ikke kjenner til... så det og i seg selv blir veldig sånn.. ja.. stress og du skjønner ikke helt hvordan du skal være da. Du må lære deg det meste på nytt.. Lære deg hvordan å føre en samtale med folk, ikke sant. Lære deg å forholde deg til samfunnet i sin helhet... stå opp til å ha forpliktelser, også skal du gjøre det som du skal gjøre. Så det er klart det... det er store omveltninger altså.. veldig store omveltninger ja... (Lars, deltaker 6)

Man kan se gjennom denne refleksjonen at Lars viser til en brytning med det som han referer til som «alt negativt», og en start i prosessen mot det ukjente. Han forbinder dette med stress, da man går gjennom en omfattende læringsprosess. Det å forholde seg til samfunnet på en annen måte en tidligere, og hvordan man fungerer sosialt som rusfri, kan sees i tråd med prosessen av å manøvrere seg inn i de nye sosiale situasjonene som oppstår (Jenkins, 2008, s. 26). Omveltningene beskriver Lars som store med bakgrunn i nye og ukjente forpliktelser. Han

uttaler videre at overgangen i seg selv oppleves som å «Plutselig gå fra å ikke ha noe, til å plutselig skal være en del av alt (...)». Det å oppleve at man ikke tar del i noe, til å skulle bli introdusert for alt. I sammenheng med å tilrettelegge seg, og innta sin nye sosiale posisjon (Glaser & Strauss, 1971, s. 2).

Sigurds beskrivelse av overgangen er som følgende: «Vanskelig... En lang, lang hard kamp». Hans vei mot rusfrihet startet først som en reaksjon på samfunnets sanksjoner rettet mot rusproblematikk, og et brudd med forventningene i samfunnet: «Sånn fra starten så var det mest for at samfunnet ikke godtok det. At jeg følte meg veldig annerledes (...) vanskelig å holde på jobb, vanskelig med å holde på venner (...) det å komme tilbake til samfunnet igjen da». Opplevelsen av å føle seg annerledes i samfunnet (Goffman, [1963] 1990, s. 15), samtidig som kontakten med de rundt forsvant, ble dermed driven i overgangen fra rus det å komme tilbake i samfunnet igjen. Fra et liv med rare blikk og ekskludering av samfunnet hadde Sigurd et ønske om å komme seg vekk fra sine daværende rusproblemer. Han forklarer at han har kommet til et punkt, hvor det å holde seg rusfri oppleves som mer gjennomførbart enn tidligere grunnet følgende: «(...) mye av det skyldes det at jeg har blitt eldre. At jeg har mer kunnskap om meg selv, og et større ønske om å kutte ut». Han beskriver her et tilfelle av alder som en bidragsfull faktor i en overgang mot rusfrihet (Elder, 2007, s. 1). Til tross for at Sigurd opplevde denne gangen som mer gjennomførbar enn tidligere, beskriver han selve prosessen som utfordrende:

Russuget var der hver eneste dag, så å si. Ikke at jeg nødvendigvis hadde lyst til å ruse meg, men kroppen skrek etter det. Eh.. og det var det eneste jeg kjente til, og eneste miljøet jeg kjente til. Sitte der alene, ensom og forlatt, holdt jeg på å si. Alt man kjente til var rus. Hele livet hadde dreid seg om rus. (Sigurd, deltaker 4)

Et liv bestående av rus knyttet til både rutiner og livsstil, gjorde prosessen med å omstille seg vanskeligere. Sigurd trekker fram opplevelsen av å trekkes vekk fra det kjente, og stå alene mot det ukjente. Rusen var ikke nødvendigvis det som fristet han til å vende tilbake, da tilbakevendelsen i større grad var knyttet til eksisterende sosiale nettverk og de kjente rutinene rundt rusen. Det han beskriver som det eneste livet han kjente til. Tom, som beskriver sitt nåværende forhold til rus som usunt, trekker frem utfordringer ved å skulle bli rusfri gjennom opplevelsen av å være alene med egne tanker. Som kan sees i sammenheng med det å skulle oppleve ensomhet i prosessen med å bevege seg vekk fra et aktivt rusbruk og det kjente.

Slik beskriver Nils overgangen til rusfrihet: «Fra rus til liksom... et A4 liv, det gikk veldig tregt». Han forklarer videre at «(...) Det er ikke en dag jeg har angret på at jeg sluttet med rus. Det tok litt tid til å begynne med, før jeg fikk et någenlunde liv. Jeg har fortsatt et amputert liv

da, men med mange års... mange år som er et sort hull (...)). Nils viser også til en langvarig prosess mot det han refererer til som et någenlunde liv, og som flere av intervjudeltakerne refererer til som «A4-livet». A4-livet kan virke å ansees som flere av deltakernes mål på en optimal og normal tilværelse, bestående av normale hverdagslige rutiner og forpliktelser. Til tross for at Nils er rusfri, opplever han fremdeles å ha et amputert liv med bakgrunn i flere år som utydelige grunnet rus. Dette kan sees i sammenheng med en opplevd tilstand av begrensninger knyttet til fortiden innenfor rus, både ved det sosiale og i tråd med egen identitet. Den største endring er derimot ifølge han selv det å slippe å holde livet med rus skjult: «(...) Men ja, trenger jo ikke lyge nå, da jeg ikke har noe å skjule». Som nevnt tidligere brukte han unnskyldninger for å unngå å bli konfrontert med sine problemer knyttet til rus. Senere i overgangen til rusfrihet, var det dermed ikke lengre nødvendig å skjule hvordan det tidligere hadde vært rundt hans rusbruk. Han hadde ikke lengre noe å skjule.

Utfordringer knyttet til å holde sider ved tidligere rusbruk skjult for andre kommer også fram hos Lines refleksjoner rundt å tilpasse seg det rusfri livet rundt andre. Hun beskriver her hvordan utfordringene kom til syne gjennom en hverdag:

(...) jeg gråt jo hver dag, både før og etter arbeid... i mange år egentlig. Eh.. nei jeg var bare så full av angst for å bli avslørt, og sånne indre følelser av å ikke være god nok, og ikke bra nok og... kunne ingenting om nettverksbygging, og ingenting om å forholde meg til rusfrie, normale mennesker. Jeg kunne jo ingenting, så det var jo... (Line, deltaker 5)

Med en frykt for å bli avslørt og indre følelser knyttet til det å ikke være god nok, beskriver Line derfor en vond reaksjon med gråt både før og etter hun interagerer med de andre på arbeidsplassen. Hun uttrykker en bekymring knyttet til det Goffman (1992, s. 27) beskriver som en fasade, og at hun i sitt møte med andre risikerer å gi andre innsyn i aspekter som potensielt kan bryte med hennes fasade. Hun uttrykker at det å forholde seg til andre rusfrie eller det hun beskriver som normale mennesker, er utfordrende i form av manglende gjenkjennelse i samtaleemner. Det å bygge sosiale nettverk og tilegne seg sosiale relasjoner, opplever hun som utfordrende da hun forklarer at hun ikke har erfaring og kunnskap rundt hvordan man går fram i slike situasjoner. Hun deler videre:

(...) alle de har hatt et veldig normalt liv da... ja... sammen med kjæresten sin siden da og da, og to komma fem barn og volvo, og hytte og hus... Snakker om strikking og slike andre ting. Så da kan jeg iblant sette meg litt på utsiden da, at her hører jeg egentlig ikke til. Og da må jeg jobbe litt med den indre samtalen da (...) det føles litt ensomt da. Du føler deg annerledes, litt utenfor, litt bortkommen. (Line, deltaker 5)

Hun viser en ytterligere avstand med bakgrunn i det normale, både i samtaleemner og livsstil. Gjennom forklaringen av andres normale liv og de typiske delene knyttet til det som oppfattes å være et normalt liv. Line beskriver seg i denne settingen som bortkommen, ensom og utenfor, og at hun opplever å ikke høre til. Det kommer til uttrykk ved en form for avstand i interaksjon med andre, med bakgrunn i ulike erfaringer, interesser og livsstil (Goffman, [1963] 1990, s. 15). Hun referer også til den indre samtalen, da hun i situasjoner forklarer at hun kan sette seg selv litt på utsiden i møte med andre. Marius uttaler også opplevelsen av annerledeshet i møte med andre, i en uttalelse knyttet til sin arbeidsplass: «Det første halvåret – året, merket jeg at jeg ble behandlet litt annerledes og var møtt med litt skepsis, men så myknet ting til (...)». Han trekker annerledesheten opp mot en form for skepsis. Dette knytter han i sammenheng med viten om hans fortid på arbeidsplassen, og en usikkerhet mellom han og andre på bakgrunn av dette.

Ifølge Kristin opplever hun veien mot rusfrihet slik: «(...) den overgangen var tøff, i starten ja. Men så ble det bedre». Hun forklarer at utfordringer med prosessen av overgang i stor grad er knyttet opp mot det fysiske og kroppslige, noe som vil bli tatt opp i en senere del av analysen. Hun trekker også fram det å sammenligne seg med andre i behandling i tråd med å bli rusfri:

(...) man kan jo si det slik at når man blir rusfri så er det mange som sørger... på en måte... det at man ikke an ruse seg eller føle seg ruset igjen, det er veldig vanskelig å beskrive det der. Pluss at man da føler at alle andre rundt deg som har gått gjennom den delen med avrusning og sånn føler seg litt bedre. Så de har det litt bedre enn det du har det. Og i tillegg sitte der og ikke være helt i toppform som alle andre, så ble det litt sosial angst av det.. Så det tok vel cirka seks-syv måneder før jeg begynte å føle meg bra igjen. (Kristin, deltaker 2)

Hun belyser en form for engstelse i tråd med å sammenligne seg med andre i behandling, og knytter det med sorgfølelse over at man tar avstand fra rusen og opplevelsen av å befinne seg i ruset tilstand. Kristin legger vekt på at prosessen mot rusfrihet tar lang tid, men at forandringen som oppstår ved overgangen er stor. Hun sammenligner livet med rus, og den rusfrie livsstilen hun har nå, på følgende måte: «(...) føler meg fri. Før så følte jeg meg fanget, på en måte. Den derre sirkelen, og det evige jaget etter penger, og evig jaget etter å bli frisk da». Beskrivelsen av en evig sirkel bestående av pengejakt og forsøk på å frigjøre seg fra rusen, knytter hun til en opplevelse av å være fanget. Noe som endret seg ved rusfrihet, da hun gikk fra å føle seg fanget til å føle seg fri.

Lars velger å se på selve overgangen som en form for utvikling av selvet og ens måte å være på, noe Goffman (1992, s. 208) trekker mot hvordan man fremstiller seg selv foran andre. Lars uttrykker: «(...) jeg liker å legge hovedvekten på at du har en selvutvikling da. At du gjør noe

med deg selv. At du på en måte forandrer en god del meninger da, og væremåte ikke minst». Han ser dette i sammenheng med å legge om vaner og rutiner, og erstatte væremåte og hvordan man forholder seg til andre. Holdningene og væremåten kan sees i lys av hvordan man skal fungere i det sosiale rundt andre, hvor en endring vil bidra til at man tilnærmer seg den rusfrie hverdagen i samspill med andre. I sammenheng med det å endre sin væremåte, sine rutiner og tilpasse seg det sosiale, sees prosessen inn til en rusfri hverdag i betydning for selvet også. Dette belyses i Marius refleksjon rundt hvilken betydning overgangen fra rus til nykter har hatt for han: «For meg har det hatt enorm betydning, og jeg føler på glede, lykke over ting. Noe som ett følelsesmessig flatt rusliv ikke kan gi». Han viser her til det å kunne føle, og at man ved et rusfritt liv kjenner tydeligere på de positive følelsene.

Overgangen vil videre forløpe i to underkategorier, da datamaterialet ga tydelige funn knyttet til to aspekter ved overgang fra rus til rusfri: det sosiale i form av åpenhet og det kroppslige.

4.2.1 «Jeg kan jo være meg selv» - Å gjøre seg selv synlig

I en overgang mellom et rusbetont liv til et rusfritt liv kan virke skremmende for enkelte i henhold til det å skulle forholde seg sosialt til rusfrie mennesker. Spesielt Line kjente på denne følelsen tilknyttet det å skulle fungere sosialt både på og utenfor arbeidsplassen, og beskrev en hverdag bestående av mye tårer både før og etter arbeid: «Jeg visste ikke hvordan det var å være sammen med normale mennesker. Jeg visste ikke hva vi snakket om.. og jeg turte ikke fortelle om hvem jeg var. Jeg var redd for å bli avvist... Det var steintøft». Line viste til refleksjoner og tanker rundt denne fasen i livet, da hun følte hun måtte finne sin plass både i samfunnet, og rundt sine kollegaer på arbeid. Dette samtidig som hun i interaksjon med andre forsøkte å holde sin fortid innenfor rus skjult for andre, og håndtere nivå av formidling knyttet til denne perioden i hennes liv (Goffman, 1992, s. 13). Dette forklarer hun videre i tilknytning til det å skulle være mer åpen og sosial:

Jeg startet jo ut... veldig svakt. Jeg var fryktelig sjør, og fryktelig svak og.. redd og usikker og.. skam og sorg og.. det var liksom hele.. traumer og.. det var hele greiene da. Også har det liksom vært en fot framfor den andre i ja.. tjue år nå da (...) Ehmm.. og det har jo vært sånn... opplevelser av å gå litt på trynet innimellom, også mestring også enda mer mestring. Det har vært veldig viktig da, for at jeg skulle bli den jeg er i dag liksom. Eh.. ja.. det har kostet mye fokus da. Det har det gjort...(Line, deltaker 5)

Hun trekker inn flere avgjørende faktorer både for hvorfor denne usikkerheten har tatt stor plass, samtidig som hun reflekterer rundt hvordan hun har kommet ut på den andre siden etter gjentagende opplevelse av mestring i sosiale sammenhenger. Hun referer til selve overgangen

som preget av mye følelser knyttet til det å være skjør, svak og redd i samspill med de traumene og skammen hun kjente på knyttet til rusen. Mestring og det å arbeide utenfor komfortsonen over en lengre periode har ifølge Line kostet henne mye. Hun trekker likevel fram denne opplevelsen som viktig, for å kunne komme så langt som hun har i dag. Som tidligere nevnt slet Line mye med følelsen av tilhørighet i møte med andre mennesker, noe hun fremdeles kan føle på i interaksjon med andre, selv etter flere år som rusfri:

(...) I enkelte situasjoner så kan jeg føle at de som har hatt et veldig annerledes liv enn meg kanskje hører mer sammen da, og at jeg kan komme litt på yttersiden. Men så tenker jeg litt mer i dag... dette med å gi litt mere faen (...). (Line, deltaker 5)

Line belyser at de andre hører mer sammen på bakgrunn av at de har levd et annerledes liv enn henne, hvor hennes tanker rettes mot at hun kommer på yttersiden. Line har kommet til et punkt hvor hun går mer vekk fra disse følelsene, og ikke lar tankene styre måten hun oppfatter seg selv og andre. Dette kan knyttes opp til en endring i åpenheten rundt rus for Line, da hun fra tidligere år holdt mye av fortiden innen rus skjult. Hun har i senere tid bestemt seg for å være åpen rundt rus, og forklarer til forskjell fra en tidligere frykt for å avsløres at hun nå opplever det som lettere å omgås andre: «Ja. Det er jo mye lettere. Jeg kan jo være meg selv. I dag kan jeg jo fortelle en eller annen krigshistorie, også kan vi le litt av det (...) jeg kunne slappe litt mer av, kunne jeg». Det å kunne være seg selv, uten en konstant frykt for å si noe avslørende om sin fortid knytter Line mot en mer avslappende tilnærming i interaksjon med andre. Hun forklarer videre:

(...) stort sett så har det jo vært veldig positivt det å være ærlig, for jeg tetter jo.. altså hvis jeg forsvinner fra jobb nå da og ikke dukker opp. Så vil jo folk skjønne at det er noe galt. Og det er en positiv ting for meg da, det er en enda god grunn til å holde meg rusfri, at jeg er veldig synlig. (Line, deltaker 5)

Hun trekker i dette tilfellet fram synligheten som positivt i tråd med det å skulle forbli rusfri, da de andre er kjent med hennes fortid og kan koble hennes frafall med et mulig tilbakefall til rus. En form for drivende faktor for å holde seg unna rusen, samtidig som hun kan dele disse frustrasjonene eller tankene med andre grunnet åpenheten. Synligheten vil dermed bidra til en ny sosial rolle i interaksjon. I denne sammenheng former Line en strategi knyttet til sin fortid med rus i møte med andre rusfrie. Dette oppstår i form av inntrykksstyring, hvor hun legger en føring mot det å opptre synlig (Goffman, 1992, s. 23). Hun tar kontroll over den sosiale situasjonen, gjennom åpenhet som en del av forhandling i sosiale samhandlinger. Det vil kunne påvirke andres oppfatning av henne ved at hun utgir opplysninger rundt sin rusfortid, istedenfor å opptre med intensjon om å holde rustiden skjult i møte med andre (Goffman, 1992, s. 96). Det

sosiale blir i en del tilfeller knyttet til åpenhet av intervjudeltakerne, og i hvor stor grad åpenheten rundt rus og fortiden med rus er ønsket til stede i møte med andre. Dette kommer også fram i samtalen med Lars, da han beskriver at livssituasjonen og hvordan man opptrer endres i sammenheng med åpenhet og ærlighet:

Da på en måte, slipper jeg å gjemme meg, eller gjemme den jeg har vært da... Hvis det makes sense? Du slipper å skjule ting og slipper å gå rundt å være redd for å si noe som kan avsløre deg da. Så når du har vært åpen da, så er det greit... da kan du nesten si hva som helst, ikke sant. (Lars, deltaker 6)

Lars trekker i likhet med Line, fram at man ved åpenhet rundt rus går fra å gjemme seg og være redd for å si noe som kan avsløre deg, til å kunne si hva enn som faller inn. Han belyser her en form for endring i hvordan man framstiller seg (Goffman, 1992, s. 208), da tankene rundt hvordan man skal være i møte med andre ikke lengre omgår rundt det skjulte. Åpenheten rundt rusen forenkler dermed prosessen med å interagere med andre, da tankene rundt hvordan man velger å uttrykke seg ikke lengre vurderes like omfattende som tidligere. Dette skisserer Goffman (1992, s. 97) som en prosess av å gi slipp på fasaden og falle ut av rollen som tidligere har satt føringer i sosiale situasjoner. En kan tenkes at åpenheten rundt rus, og det å kunne senke skuldrene, dele av sine opplevelser og erfaringer kan bidra til en dypere interaksjon med andre mennesker. Ved å selv være åpen rundt fortid med rus, har flere av intervjudeltakerne opplevd at andre ønsker å betro seg til dem, enten det er med egne bekymringer rundt rus eller bekymringer rundt andre nære relasjoner. Nils forklarer at situasjonen på sin arbeidsplass gjennom hans åpenhet rundt rus har ført til at «Det å gå på trynet har et ansikt, så det blir lettere for dem å dele. Jeg har fått tilbakemelding på at det er blitt mye mer åpenhet etter det kom noen å ga rusen et ansikt (...)». Hans åpenhet slapp de andre inn til mer kunnskap rundt rus og utfordrende rusbruk, og deretter senker terskelen for å dele og ha samtaler rundt temaet. Han visualiserer dette med at han selv har gitt rusen et ansikt, som han videre forteller «Ufarliggjør at det å gå på trynet ikke er så farlig». Her knyttes synlighet og åpenhet rundt rus som en ressurs i samhandling med andre, samtidig som det legger forutsetninger for interaksjonen utvikling (Jenkins, 2008, s. 155).

Som Lars sier så er «rus og rusmisbruk er litt sånn... tabubelagt». Tabuet rundt rus kan knyttes til uønskede egenskaper og en skepsis i form av rusproblematikk som noe fremmed og mindre akseptert i henhold til samfunnets forventninger (Goffman, [1963] 1990, s. 12-13). Åpenhet og samtaler rundt rus vil bidra til å fjerne tabuet, samtidig som man inviterer andre med mindre kunnskap og erfaring rundt rusproblematikk inn. Lars merker, i likhet med Nils, at andre åpner

opp til han basert på hans åpenhet rundt rus. Samtidig belyser han at det er ved åpenhet tabuet knyttet til rusproblematikk kan utfordres.

Sigurd uttrykker skepsis til åpenhet grunnet andres uvitenhet, og mener det er i visse situasjoner man ikke nevner rushistorikken. Slik forklarer han dette «(...) at samfunnet ser på rusavhengige som ja... som narkomane da». I møte med andre mener han derfor man skal vurdere når det passer å være åpen. Åpenheten rundt sitt nære nettverk, som venner og familie derimot, mente han åpenheten i stor grad hadde lettet relasjonen mellom de og han som sto han nærmest. Fra å tidligere holde rusbruken skjult: «(...) Så var det den der skylden, og skammen, og dårlig samvittighet og alt det der, som gjorde at jeg ikke... jeg ville ikke belemre dem med det da. Jeg ville ikke at de skulle bli lei seg fordi jeg hadde ruset meg. Så klarte ikke å innrømme at jeg gjorde det». Han forklarte at han brukte det å skjule rusbruken som en mekanisme for å beskytte de fra sannheten, men at gjennom åpenhet de siste årene har de kommet nærmere: «Mere ekte kontakt med dem nå, enn det jeg har hatt tidligere. Selv om jeg alltid har hatt en nær kontakt med dem, men det har allikevel vært en slags barriere der... fordi rusen har vært imellom».

4.2.2 Rus, kropp og overgang

Et langvarig rusbruk har sin påkjenning på kroppen, både på innsiden og på utsiden. Konsekvensene knyttet til det fysiske gjennom langvarig rusbruk beskriver flere av intervjudeltakerne som både avgjørende for å skulle endre rusvanene, og som en negativ følge etter mange års rusbruk. Den fysiske fremtoningen kan sees i sammenheng med sosiale samhandlinger, da opplevelsene knyttet til rus og det fysiske ofte forekommer gjennom interaksjon med andre. I sammenheng med overgangen fra en ruspåvirket hverdag til rusfrihet, knytter Kristin endringen til det fysiske og kroppslige, ved at hun forklarer overgangen på følgende måte:

Rusfri ja. Jeg husker jo... (...) veldig sånn sosial angst i starten. Eh men det var kanskje fordi jeg følte kroppen min hadde forandret seg sånn. Også hadde jeg og eksen min hatt lus tror jeg, så jeg måtte klippe av hele håret mitt. For å fjerne det, og det var helt jævlig. Så jeg hadde jo kort hår, også hadde jeg mistet noen tenner på grunn av rus... så jeg følte meg jo ikke som meg selv. (Kristin, deltaker 2)

Hun knytter opplevelsen av sosial angst til påkjenningen rusen hadde på kroppen og utseende hennes. Både gjennom manglende hår og tenner, og en opplevelse av en uoverensstemmelse knyttet til det ytre og indre ved hennes identitet (Jenkins, 2008, s. 26). Dette i form av utfordringer rundt formidling av selvet (Goffman, 1992, s. 208), ved en endring i det

utseendemessige i starten av prosessen mot rusfrihet. Sigurd forklarer at han gjør sitt aller beste for å holde avstand til de hardere rusmidlene på grunnlag av både samfunnets syn på ulike rusmidler, men «(...) også det helsemessige rundt det. At man faktisk tar stor skade av det etter hvert (...) det tærer rimelig på kroppen». Eksempler på dette er sløvere hjerne, glemskhet og tidligere aldring av kroppen, samtidig som han trekker fram at disse fysiske konsekvensene ofte kommer i lag med psykiske utfordringer. Han trekker også fram skillet i samfunnet når det kommer til rus og sosial rang ved at man som en «fattigere» rusbruker, ofte tar større kroppslige preg grunnet brukerstyr som sprøyter og begrenset tilgang på rusmidler uten å utføre kriminelle handlinger. Mens i de høyere samfunnslagene mener han de har større tilgang på rusmidler som ikke skader mennesker gjennom det fysiske og deres ytre utseende:

(...) rus er i alle samfunnslag, for å si det sånn. Og det er ikke bare rusen som tar skade på mennesker. Det er det når man ikke får tak i rusen... som man også blir veldig preget av da (...) Det er forskjell på det å sette en sprøyte heroin i armen enn det å dra seg en stripe kola. Man blir ikke så ødelagt da... man blir... psykisk så blir man ødelagt, men fysisk, sånn utseendemessig, så bærer man ikke så... det er ikke så lett å se da» (Sigurd, deltaker 4)

Han sikter mot at de kroppslige skadene ved rus henger sammen med i hvor stor grad tilgjengeligheten på brukerstyr er. Skadene ved rusbruk for de med høyere status i samfunnet er ikke like synlig, i forskjell til de som opplever at rusen fysisk tærer på kroppen, og hvor rusen har påvirkning på ens utseende. Videre kom refleksjonene rundt de fysiske skadene ved langvarig rusbruk opp i arbeidssammenheng, spesielt knyttet til det å skulle dra på jobbintervju. Først knyttet opp mot førsteinntrykk, hvor Lars uttaler:

Så har det litt mer med framtoningen din, i forhold til hvilke klær, hvordan du ser ut, hvordan du er klipt, ikke sant... førsteinntrykket ditt. Det... altså du har bare en mulighet til å gi et førsteinntrykk (...) og da er det klart ... at hvis du på en måte har veldig lite rusfri tid da, og er ganske nære det aktive miljøet, så ser jeg det at det kan være et problem å få seg en jobb da. (Lars, deltaker 6)

Lars vektlegger førsteinntrykk som en betydelig faktor i intervjusammenheng, og at man har den ene sjansen til å gjøre et godt inntrykk på arbeidsgiver. Framtoning blir her beskrevet i form av bekledning og utseende, og nyklipt hår. Ifølge Goffman (1992, s. 29) er fremtoning og ens ytre en betydelig faktor i sammenheng med måter å presentere seg selv på. Dette gjennom at det ytre kan bidra til å forsterke fasaden en som individ uttrykker i sosiale sammenhenger (Goffman, 1992, s. 29). Lars knytter også problematikken til avstanden man har fra det aktive rusmiljøet, hvor tiden man har hatt som rusfri har betydning for ens sjanse til å få jobb. Kristin belyser også problemstillingen rundt det fysiske i møte med potensielle arbeidsgivere:

(...) litt med alder å gjøre (...) litt utseendemessig kanskje, hvor de andre hadde skikkelig fancy, fine drakter.. litt sånn som passer til intervjuer, mens jeg kanskje ikke hadde pengene til det da. Den delen der syns jeg var ubehagelig... (Kristin, deltaker 2)

Kristin trekker i likhet med Lars, fram framtoningen i en intervjusetting. Hun påpeker at midler for å kunne handle passende antrekk skaper et skille mellom henne og andre i en intervjusituasjon. Det å kle seg i klær som assosieres med noe fancy eller moderne kan tenkes å fungere godt i intervjusettinger, eksempelvis ved Kristins belysning om at bekledningen passer den type situasjon. Hun selv opplever det å sammenlignes på bakgrunn av bekledning i intervjusituasjonen som ubehagelig, noe som kan forklares ved Goffmans ([1963] 1990, s. 14) beskrivelse av diskrediterte egenskaper. Dette gjennom at egenskaper som er synlige og åpenbare, bidrar til en opplevelse av stigma i form av å behandles ulikt grunnet det utseendemessig og bekledning (Goffman, [1963] 1990, s. 14).

Utfordringer knyttet til arbeid etter lengre rusbruk kommer også fram under intervjuet med Sigurd. Han forklarer rusens påvirkning på det fysiske slik: «(...) jeg ble jo preget også... i og med at jeg brukte en del sentralstimulerende, så syns det jo at man bruker noe». Han legger vekt på synligheten ved rusbruk, og hvordan sentralstimulerende rusmidler preget han og hans fysiske utseende. Særlig i form av tap rundt muligheten til å holde aspekter ved fortiden med rus skjult for andre, i tråd med utfordringer ved å bevare egen oppfattelse rundt egen identitet (Jenkins, 2008, s. 98). I tråd med arbeid og utseende belyser også Kristin et annet aspekt ved det fysiske, det gjennom andres oppfatning av den typiske «rusmisbrukeren», hvor hun beskriver et visuelt bilde på hvordan hun opplever det å skulle fortelle om fortid med rus i sammenheng med førsteinntrykk hos andre:

Selv om jeg kanskje fortalte dem om det etter hvert, så ville jeg at de skulle bli kjent med den jeg var først.. den som jeg er nå, og ikke den jeg var før.. eller... for jeg får jo liksom følelsen, hvordan skal jeg forklare det... ehm, se for deg at du skal intervjuer noen da, også får du høre at den er tidligere narkoman. Det første bildet man setter i ansiktet sitt er jo en som sitter på gata og tigger penger eller en som ser skikkelig shabby ut. For det er jo det førsteinntrykket alle.. kanskje de fleste tenker når man sier ordet narkoman eller alkoholiker. Da er det jo en som sitter med skjegget... sånn som fra filmer for eksempel, en uteligger med tralla i hånden liksom. Men det er jo ikke sånn det er... ikke sant. Det er ikke sånn vi er nå. Og det er akkurat det der førsteinntrykket det er viktig at folk legger fra seg da. (Kristin, deltaker 2)

Her kommer det tydelig fram at Kristin holder tilbake på informasjonen knyttet til sin fortid innen rus, for å ha muligheten til å la andre bli kjent med henne uten å vurdere henne opp mot rusen og hennes tidligere rusproblematikk. Hun reflekterer rundt problematikken av andres fordommer når det kommer til de som sliter med rus. Dette gjennom forutinntatte tanker og stereotypi knyttet til hva en narkoman eller alkoholiker er. Hun refererer til filmer, og at det

påvirkede synet flere har av de som har rusproblemer burde legges bort i møte med virkeligheten. En refleksjon over at situasjonen med rus oppleves og utspilles ulikt for hver enkelt person, og at denne framstillingen av narkomane og alkoholikere bidrar til å ødelegge muligheten for å gi et godt førsteinntrykk.

4.3 Arbeid og verdiskapning

Det å bevege seg fra et liv med rus, til et liv uten rus, kobles ved en prosess av endring av livsstil og vaner. Neste steg i en slik prosess vil være å forbli rusfri, og aktivt jobbe for å holde seg unna rusen og det sosiale nettverket knyttet til rusperioden. En slik faktor vil være å fylle hverdagen med ulike aktiviteter, både ved sosialisering, men også skape rutiner gjennom arbeid og en arbeidshverdag. Alle de åtte intervjudeltakerne trakk fram arbeid som en viktig faktor for deres reise mot rusfrihet, og som grunnlag for å holde seg unna fortiden med rus. Maja ser på arbeid som et virkemiddel for en fungerende hverdag: «For det første trenger man jo en lønn å leve av... mhm...trenger å gjøre noe om dagene, Ja, det er egentlig mest det». Inntekt og det å fylle hverdagen med noe trekker dermed Maja fram som betydningsfylt med arbeid. Under spørsmål om arbeid er viktig for intervjudeltakerne, svarte Line følgende «Åh herregud. Uten jobb hadde jeg aldri i verden vært i live i dag jeg. Det hadde jeg ikke», og forklarer videre at bakgrunnen for dette er hvordan livet er uten arbeid: «(...) Altså hadde jeg ikke hatt jobben min å gå til liksom, så hadde... for det første så får du dårlig inntekt, og for det andre så blir det mye ensomhet. Og det kombinasjonen der da ... eh...». Marius uttrykker i likhet med Line at: «(...) jobben er det viktigste jeg har i hverdagen, og føler det er veldig viktig jeg har noe fast og gå til hver dag, for å holde meg nykter og unna rus». Arbeid betraktes som noe forutsigbart hos intervjudeltakerne, og et sted for stabilitet. En fast del av hverdagen, og som Nils belyser:

(...) man skal ikke undervurdere det å ha kollegaer, det å ha matpause, og ha noen å si hei til på morgenen. Ikke undervurder det, for det er viktig (...) noen som venter på deg (...) fylle dagene mine og ha noe å gjøre. (Nils, deltaker 3)

Her rettes igjen fokuset med rutiner, og det sosiale knyttet til arbeid og arbeidsplass. Samtidig som arbeidsplassen skaper en form for tilhørighet, ved at noen alltid forventer at du kommer og rutinene rundt pauser og interaksjon med andre kollegaer. I tillegg til det sosiale i arbeidssituasjonen, trekker Sigurd fram enda et aspekt ved arbeid som en viktig faktor for å holde seg rusfri:

(...) når jeg er på jobben, så jobber jeg. Da tenker jeg på jobb, og ikke på rus. Og da blir det bare lettere og lettere egentlig, og holde seg unna (...) uten noe å gå til, så er det så å si umulig... i hvert fall etter mange års rusmisbruk. (Sigurd, deltaker 4)

Tankene trekkes vekk fra det som tidligere var hovedprioritet i hverdagen – rusen. Prioriteringer endres, i samspill med et nytt sosialt nettverk. Som Sigurd forteller videre: «(...) man får ansvar, man får tillit igjen (...) etter hvert får man trua på at man er verdt noe, og at man er dugendes da (...) ansvarsfølelsen da, kommer tilbake igjen». Et tillitsbånd bygges opp mellom de på arbeidsplassen, og styrker relasjoner. Sosialisering er det som skaper nytt nettverk, men også det som bidrar til å vedlikeholde nye oppbygde sosiale nettverk. De nye sosiale relasjonene dannet på arbeidsplassen bidrar til rusfrihet. Under spørsmål om arbeid er en viktig faktor for å holde seg unna rus, svarer Kristin at:

Det er en stor del av det da. Absolutt... ja. Og det er veldig viktig tror jeg, for tidligere rusmisbrukere da, at de får seg noe å gjøre så de kan dannet seg nye nettverk (...) har nye folk rundt seg. (Kristin, deltaker 2)

Hun viser til kombinasjonen av arbeid som en arena for aktivitet, og en arena for dannelse av nye sosiale nettverk. Det å omringes nye mennesker, hvor nettverket ikke består av andre med utfordrende forhold til rus, er viktig for å kunne ta avstand til selve rusen. Lars deler denne oppfatningen, og forklarer viktigheten av arbeid for rusfrihet slik:

(...) det å klare å komme seg opp om morgenen, også faktisk gjøre noe utav dagen (...) at man har noe positivt å stå opp til, og kan bidra med noe, og at du kjenner at der er verdifullt det du gjør (...) du får det A4 livet, betale skatten din og ja... sikter deg etter samfunnets regler, istedenfor å gjøre alt det andre som du gjorde før. Der du ikke sto opp, og du ikke betalte skatt... og der du på en måte gjorde alt det andre som er litt shady... for å si det mildt. Så det er klart (...) for min del er det verdifullt som bare hjuling. (Lars, deltaker 6)

Lars refererer til de hverdagslige rutinene som arbeidslivet skaper, og at disse rutinene er betydningsfulle for å skape seg en hverdag hvor man bidrar med noe verdifullt. Han trekker fram bevegelse mot A4-livet i takt med skatt og det å følge samfunnets normer og regler. En distinksjon fra det tidligere livet, hvor man gjorde det motsatte, og at hverdagen besto av det han beskriver som «litt shady». Han konkluderer derfor med at arbeid, både som et sted for fysisk aktivitet og som faktor ved inkludering i samfunnets struktur, er veldig verdifullt og nødvendig for å skape seg en ny rusfri hverdag. Opplevelsen av verdi i tråd med arbeid kommer tydelig fram hos flere av intervjudeltakerne, gjennom at man som arbeidstaker bidrar med noe verdifullt for seg selv og samfunnet rundt. En slags mening bak de faste rutinene, og stabilitet knyttet til følelsen av en verdifull plass i samfunnet og arbeidslivet. Ansvar og tilliten man oppbygger seg på arbeidsplassen akkumulerer verdi og følelsen av å ha en betydningsfull rolle.

Denne verdien kommer til uttrykk gjennom flere intervjudeltakere som inngang til frihet. Dette ved muligheten inntekt og nettverk danner i tilknytning til anskaffelse av egen bolig, egen bil og til å dekke de generelle behovene som mat og drikke. Line er en av de som knytter arbeid til det å føle verdi:

Og det å føle at du har en verdi som menneske, og faktisk gå på jobb, betale skatten din. Eh.. det har betydd alt for meg da, har det jo (...) det er jo det som har bygd meg opp som menneske igjen og, og få lov til å delta i samfunnet liksom. (Line, deltaker 5)

Verdien Line kjenner på i arbeidslivet, har bidratt til å bygge henne opp igjen som et menneske som fungerer og tar del i samfunnet. Deltakelsen i samfunnet trekker hun fram som en stor del av prosessen mot et liv uten rus. Videre beskriver Line en hendelse hvor en lege foreslo uføretrygd i henhold til hennes fortid innen rus: «Jeg vil inn i det normale. Jeg vil betale skatten min... jeg vil tilhøre normal gruppe». Hun sikter her mot at arbeid er noe hun knytter mot det normale, og måten å få tilpass til en normal gruppe. Flere av intervjudeltakerne trekker spesielt fram arbeid som en bidragsyter til å betale skatt, og at dette er en faktor som trekker de inn mot den normale livsstilen.

Tom, som fremdeles anser sitt forhold til rus som pågående og anstrengt, beskriver viktigheten av arbeid slik: «(...) forskjellen på rusbrukere som meg og de som er på gata er at med jobb så har man noe å gå til», hvor en arbeidsplass gir han «periodevis rusfrihet, og følelsen av å ha en verdi». Tom uttrykker et ønske om å i framtiden kunne leve et liv uten rusmidler, og mener at arbeid er en trygg grunn for den framtidige planen. Da han har behov for å være i kontakt med andre mennesker, og ta del i det sosiale. Uten arbeid i hverdagen uttrykker han at hans situasjon hadde forverret seg betraktelig. Han belyser i den sammenheng at: «(...) Arbeid har reddet livet mitt». Han trekker fram en trygghet og stabilitet som viktige elementer ved arbeid og en arbeidshverdag. Sigurd trekker også fram arbeid som en avgjørende faktor for overgangen mot et fungerende liv:

(...) Ehm.. altså hadde ikke jeg vært i jobb, så hadde jeg vel.. altså sist jeg dro i behandling så tenkte jeg at nå gir jeg meg selv en siste sjans. Ikke det at jeg hadde tatt livet mitt nødvendigvis, men rusen hadde vel tatt livet av meg. (Sigurd, deltaker 4)

Han tydeliggjør hvilken forskjell arbeid og rusfrihet har fra et liv hvor rusen truer på livet. Nils trekker betydningen av arbeid så langt som å forklare at: «(...) arbeid er identiteten min. Jobben jeg har er identiteten min, og det skal være mitt ettermæle det». Arbeid og hans rolle i arbeidslivet er for Nils det som beskriver han som person, og er betydelig for hans uttrykk av identitet i form av både indre og ytre identifikasjon ved egen oppfattelse av identitet og et ønske om hvordan andre skal oppfatte han (Jenkins, 2008, s. 26). Både på nåværende tidspunkt, og i

ettertid. I nåtid vil hans oppfattelse av egen identitet kunne sees i sammenheng med en form for inntryksstyring, hvor han legger rammer for den sosiale interaksjonen i tråd med egen formidling av sosial identitet.

Frihet blir senere i analysen knyttet til arbeid og et normalt liv, og belyses av flere intervjudeltakere som en del av A4-livets goder. Dette i form av at de normale rutinene og forpliktelsene knyttet til arbeid, skaper økonomisk stabilitet. Line har ikke alltid vært interessert i et liv bestående av faste rutiner og arbeid, og tenkte tidligere at et slikt liv ville ta vekk hennes følelse av frihet:

Jeg tenkte at desto mindre ansvar jeg har, desto friere blir jeg. Men du gjør jo ikke det. For du har jo ingen plass å være, og du har ikke penger til neste måltid og.. ja.. det er jo sånn at ansvaret gir jo mer frihet hvis jeg betaler regningene mine, så er jeg mer fri til å kjøpe meg mat og ha en bolig og alt det der (...) vi lo jo av folk som gikk på jobb og sånn «haha, for noen idioter» haha. (Line, deltaker 5).

Opplevelsen knyttet til frihet har endret seg for Line, i form av at hun tidligere knyttet ansvar til noe som trekker frihetsfølelsen vekk. Line og flere av hennes daværende venner trakk linjer mellom arbeid og en form for uvitenhet rundt arbeid som bortkastet, og hånte de som dro på arbeid. Til at hun så verdien i arbeid som en inntektskilde, som bidro til at hun fikk betalt regningene sine og videre kunne bruke penger til å gå til anskaffelse av mat og bolig. Ansvaret med arbeid knyttes for Line opp mot en frihet til å ha hverdagslige rutiner og stabilitet i mat og bolig. Videre forteller hun: «(...) arbeid gir meg ro, det gir meg aktivitet, en grei økonomi, frihet, stolthet... ehm, utvikling... det er en haug med positive ting da, som jeg ikke ville fått uten. Inkludering i samfunnet, ja». I sammenheng med ansvar og frihet, knytter hun arbeid mot andre positive elementer som aktivitet, stolthet og utvikling. Inkluderingen i samfunnet oppstår med bakgrunn i de ulike faktorene hun knytter til arbeidslivet. Disse representerer i stor grad en form for stabilitet, trygghet og en arena for utvikling både fysisk og sosialt.

Friheten knyttet til et arbeidsliv kommer også tydelig fram hos Kristin: «(...) muligheten til å være fri (...) ha den muligheten til å ha noe å gjøre hver dag. Føler at du har en mening med livet, endelig. Istedenfor å bare sitte der i elendigheten liksom... det er godt». Hun beskriver sin tidligere livsstil som en elendighet, og opplevde det som mer meningsfylt å inkludere arbeid i sin hverdag. Hun trekker i likhet med Line fram muligheten arbeid gir til frihet, og hvordan arbeid bidrar til en produktiv hverdag.

Det er en tydelig kobling mellom arbeid og det å holde seg rusfri. Det kan tenkes at arbeid ikke nødvendigvis fungerer alene, da flere faktorer spiller inn for å kunne forbli rusfri. Men at arbeid bidrar til stabilitet, frihet og som en arena for å bygge nye sosiale nettverk. Rutiner i det hverdagslige liv, i sammenheng med ansvar og tillit, og en mulighet til å utvikle seg både individuelt og sosialt. Som intervjudeltakerne selv har belyst, kommer de tettere på det de beskriver som et normalt liv, eller det typiske A4-livet, og dermed tar del i samfunnet. Man bidrar med sin arbeidskraft, og føler på det å ha en verdi i arbeid – og i samfunnet generelt. For noen er arbeid en betydelig faktor for rusfrihet, mens hos andre er det en tydelig avgjørende faktor for et liv i det hele tatt. I sammenheng med overgangen til rusfri, reflekterte Sigurd mye rundt hvordan hans nåværende livssituasjon er optimalt for han og hvor mye han ønsker å holde seg der. I lys av de ulike refleksjoner knyttet til overgangen mot det rusfri, og betydningen av arbeidsliv, sosiale nettverk og den økonomiske stabiliteten kommer tydelig fram i det Sigurd uttrykker i vår avsluttende del av intervjuet:

Jeg ser hva jeg har å tape, og jeg ser nå også hva jeg har å tjene på å holde meg unna. At jeg da kan beholde en jobb, at jeg har en familie, klarer å beholde leilighet, betale regninger... og ja er en del av samfunnet igjen da. (Sigurd, deltaker 4)

Beskrivelsen av deltakelse i samfunnet omhandler å skape en distanse til rusen, i form av en vinn-tap-situasjon. Å holde seg unna rus bidrar det til å kunne opprettholde stabilitet i form av aspekter ved det 'normale' livet. Det intervjudeltakerne omtaler som det typiske A4-livet vil i den sammenheng oppleves som verdifullt i form av deltakelse i samfunnet.

5. Diskusjon

I denne delen av oppgaven vil jeg diskutere min overordnede problemstilling og underproblemstillinger knyttet til ulike strategier og forhandling i overgangen til en rusfri hverdag. I tråd med å belyse problemstillingen vil jeg med utgangspunkt i de presenterte teoretiske perspektivene, og anvende disse til å diskutere rundt det empiriske materialet. Derfor er diskusjonskapittelet strukturert rundt 1) hvordan en tilværelse knyttet til rus opplevdes, 2) overgangen fra et amputert liv til det som beskrives å være A4-livet, 3) de ulike strategiene i tråd med usynlig eller synlig identitet i møte med andre, og 4) å fungere som en delaktig og 'verdifull' samfunnsborger i tråd med arbeidsliv.

5.1 En rustilværelse på utsiden av samfunnet

Fra en tidlig fase blir rus beskrevet som en «gedigen fest», bestående av det flere av intervjudeltakerne forklarer som en spenningsfylt periode drevet av nysgjerrighet og jakten etter fornøyelse og selvtillit i sosiale settinger. Som Pedersen (2015, s. 11) forklarer kan rusbruk skilles mellom det bitre og det søte, som for de fleste intervjudeltakerne stemmer i skille mellom deres start med rus og til deres opplevelse rundt rusmidler etter endring i deres bruk av rusmidler. Som belyst hos intervjudeltakerne er det ingen som planlegger å havne på plata i tiden hvor man eksperimenterer med rus, men at uskyldig rusbruk i ung alder ofte preges av mye uvitenhet rundt hvordan man kan utvikle rusproblemer. Endringen kommer i det rusen går over til å bli altoppslukende og øverste prioritet.

Et utfordrende forhold til rus markerer ofte en motstand til storsamfunnet (Sandberg & Pedersen, 2006, s. 123), og i en tilværelse bestående av rus opplever flere av intervjudeltakerne å miste kontakt med sine næreste relasjoner, og forbindelsen til arbeid. Dette kommer av avstanden til samfunnet som oppstår i tråd med et hyppigere rusbruk (Sandberg & Pedersen, 2006, s. 123), hvor avstand og bevegelse utenfor samfunnets rammer forårsaker tap av de sosiale relasjonene knyttet til familie, venner og arbeid i tråd med opplevelsen av å miste seg selv (Årstad et.al, 2018, s. 431). Det blir beskrevet en opplevelse av å bli avvist av samfunnet rundt, og opplevelsen av å tilhøre en annen del av samfunnet grunnet sitt rusbruk. I lys av Goffmans ([1963] 1990, s. 12-13) beskrivelse av stigma som diskrediterende egenskaper eller kjennetegn ved et individ, kan dette sees i tråd med rusproblematikk som egenskaper knyttet til det unormale, fremmede eller mindre aksepterte. På bakgrunn av den manglede aksepten kan opplevelsen av å bli avvist forekomme. Intervjudeltakerne opplever stigmatiseringen på

kroppen, og deler både refleksjoner rundt å ikke være verdt noe, blick og kommentarer, skepsis og beskrivelser som å oppføre seg som fremmed og uvanlig i andres øyne. I forbindelse med dette forekommer opplevelsen av å ikke eksistere i møte med andre, i tråd med å bli oversett i sosiale sammenhenger. Dette kan sees i sammenheng med det Goffman ([1963] 1990, s. 12) trekker fram gjennom stigmatiserte individers forflytning fra det normale og helhetlig til det oppstykkede og unormale på bakgrunn av de tilskrevne egenskapene. Et eksempel på dette er erfaringer knyttet til at andre i samfunnet fysisk trekker seg unna og uttrykker avsky ved å anvende negativt ladete ord. Goffman ([1963] 1990, s. 15) beskriver stigmaets påvirkning på opplevelsen rundt reduserte livssjanser og en begrenset livssituasjon, noe som kommer til uttrykk hos intervjudeltakerne i møte med andre ved en oppfattelse av å havne lavest på rangstigen og uten å få en ordentlig sjanse til å vise hvem en er utenfor de tilskrevne kjennetegnene som rusbruker. Dette kan tenkes å ha en innvirkning i hvordan intervjudeltakerne identifiserer seg selv, gjennom hva det kollektive oppfatter og identifiserer rusbrukere som (Jenkins, 2000, s. 11). En konsekvens av slik kategorisering sees i likhet med intervjudeltakernes erfaringer, som forklart av Jenkins (2000, s. 98) kan bidra til negative opplevelser og følelsen av å havne utenfor samfunnet. I tråd med disse erfaringene vil stigmatiserte individer ofte oppleve en form for usikkerhet knyttet til sin posisjon i samfunnet, gjennom manglende tilhørighet eller utfordringer knyttet til på interagere med andre i storsamfunnet (Goffman, [1963] 1990, s. 20). I noen tilfeller vil stigmatiserte individer søke stabilitet i slike situasjoner, og dermed godta identifikasjonen samfunnet har påført en med bakgrunn i å kunne finne sin plass (Goffman, [1963] 1990, s. 52). Eller oppleve stigmatiseringen som urett, og knytte de negative opplevelsene med rus til urettferdighet og avvisning.

Flere av intervjudeltakerne uttrykte et ønske om å komme seg vekk fra problematikken omkring sitt rusbruk, og hadde ulik motivasjon for å fullføre denne endringen. Bedring av livskvalitet og orden på livet var en gjentagende faktor for flere av intervjudeltakerne, som bli belyst av Pettersen & Brodahl (2018, s. 31) som den hyppigste årsaken for ønsket endring hos individer med langvarig rusproblematikk. Det ble uttrykt at en kommer til et punkt hvor man ikke ser andre muligheter, og en følelse av å møte veggen i utslitthet. Årstad med flere (2018, s. 432) belyser i form av opplevelsen av å nå et slags bunnpunkt i sin tilværelse. Dette uttrykker også Pettersen & Brodahl (2018, s. 29-31) som en av flere avgjørende faktorer for en endring i holdninger til rusbruk, i tråd med betydningsfulle hendelser eller situasjoner. Hendelser som utløsende faktor for et mål om rusfrihet ser vi hos flere av intervjudeltakerne, både ved en

alvorlig overdose og dødsfall som betydningsfulle og utløsende faktorer for et ønske om endring i rusvaner.

5.2 Fra amputert liv til A4-livet

Mot en rusfri hverdag er det normalitet og det å ta del i samfunnet som står i fokus hos intervjudeltakerne. Et ønske om å tilhøre det flere av intervjudeltakerne beskriver som A4-livet, som er bestående av arbeid, familie og bolig. A4-livet blir på mange måter definisjonen på hva som anerkjennes som normalt og vanlig. Dette belyser også Gjernes (2017) i form av normalisering som et kjernepunkt for rusrehabilitering. Den normale livsstilen er tiltrekkende for intervjudeltakerne, og kan sees i sammenheng med et resultat av Jenkins (2008, s. 149) begrep om konformitet. Konformitet handler om individers ønske om å tilhøre normalen, og at man ved aksept akkumulerer en form for tilhørighet og trygghet. En trygghet som muligens erstatter usikkerheten ved et liv bestående av rusproblemer. Basert på tilhørighet har det vært ulike motiver for rusendringer hos deltakerne, både ved ønsket om å ta del i det store fellesskapet og gjennom å gjøre det «riktige» i henhold til samfunnets normer og regler. Dette skillet ser man i begrepet konformitet (Jenkins, 2008, s. 150), og i deltakernes ulike motivasjoner for skiftet i sitt rusbruk. Normaliteten er ifølge Line også det som etablerer et skille mellom en selv og andre, gjennom at andres normale liv skaper en forestilling rundt hvordan livet burde ha forløpet seg, og at det på mange måter skaper en form for annerledeshet i møte med andre. Det kan virke som stigmaet knyttet til rusen i noen grad følger med videre, til tross for overgangen til et rusfritt liv. Gjennom et skille mellom det som er normalt og det som er unormalt og oppstykket (Goffman, [1963]1990, s. 12).

Selve overgangen fra en rustilværelse bestående av usikkerhet og opplevelsen av å stå utenfor samfunnet, til å skulle fungere i en rusfri hverdag beskriver flere av intervjudeltakerne som utfordrende, overveldende og stressbetont. Overgangen kan forklares gjennom liminalitet, som et sted mellom to tilstander, og som en midlertidig og mellomstadig tilstand (Turner, [1970] 1996, s. 509). Intervjudeltakerne opplever en overgang fra en tilstand som rusbruker, til en ny tilstand som rusfri. Mellom disse to tilstandene er de hverken eller, da de ikke lengre er knyttet til sin rusproblematikk, men er heller ikke en fungerende rusfri. Denne overgangen beskriver intervjudeltakerne som treg og langvarig, noe som kan knyttes opp til den liminale fasen hvor tilstanden bærer preg av mye refleksjon og tid til betenkning rundt sin og andre posisjon i samfunnet rundt (Turner, [1970] 1996, s. 520). Perioden blir forklart å være preget av det å gå

fra å ikke ha noe, til å skulle være en del av alt, og at det oppstår mye usikkerhet rundt hvordan man skal fungere i samspill med andre rundt. I prosessen med å vike fra det kjente livet med rus og bevege seg mot det ukjente livet som rusfri, havner de i en posisjon preget av mye tvetydighet og usikkerhet knyttet til sin sosiale posisjon i samfunnet. Denne tvetydige og usikre prosessen kan på mange måter oppleves som en slags usynlighet, hvor individet betrakter det utenfor i samspill med egne refleksjoner og fundering (Turner, 1974, s. 59-60). Det å bryte med det negative knyttet til rus til å gå over i en krevende fase bestående av nye rutiner og forpliktelser opplevdes som en stor omveltning for flere av intervjudeltakerne. Mye handler i tillegg om en lærdom rundt det sosiale, og en forandring i holdninger og væremåte. Med andre ord så ansees sosialisering som en avgjørende faktor i overgangen til det rusfrie. Flere av intervjudeltakerne uttrykker utfordringene ved å skulle kutte sitt tidligere sosiale nettverk og det «kjente», da deres sosiale forbindelser stort sett omfattet rus og rusrelaterte relasjoner. En slik utskiftning i sosialt nettverk oppleves for flere av intervjudeltakerne som ensomt og en følelse av å havne litt på yttersiden i møte med andre rusfrie mennesker. De skal på mange måter forlate sin sosiale status, og over i en ny hvor det stilles andre krav og kriterier som for eksempel det å være rusfri (Glaser & Strauss, 1971, s. 3). Gjennom sosialisering og dannelse av nye sosiale nettverk vil individene, ifølge Glaser & Strauss (1971) endre sted i den sosiale strukturen ved å skulle forholde seg til den ukjente gruppen: rusfrie, normale mennesker.

Som belyst av flere intervjudeltakere er det nettopp dannelse av nye sosiale nettverk som er utfordringen i møte med andre, da kunnskapen rundt det å møte nye mennesker i en posisjon hvor man fremdeles opptrer i en form for liminal fase (Turner, [1970] 1996), kan oppleves som sårt og vanskelig. Som Gjernes (2017) beskriver kan en slik prosess oppleves som skremmende og ensomt grunnet det å skulle ta avstand fra det nettverket man kjenner til og har henvendt seg til tidligere. Det å bevege seg fra rusen, som er alt man kjenner til og vet hvordan man gjør. Utfordringene rundt å etablere seg et nytt sosialt nettverk i rusfrihet, vil ifølge Robertson & Nesvåg (2019, s. 263) kunne bidra til å øke risikoen for å havne utenfor grunnet en manglende tilhørighet og en mening i de hverdagslige rutinene. Deltakelse i det sosiale er både det deltakerne trekker fram som mest utfordrende, men også mest avgjørende for å skulle forbli rusfri. Som belyst hos Robertson & Nesvåg (2019, s. 263) er betydning av sosial deltakelse vesentlig i prosessen av å tillære seg nye måter å tenke på, forholde seg på, og handle på. Nye sosiale nettverk er en del av det Gjernes (2017) trekker fram som grunnpilar til å erstatte sin tidligere livsstil og omgangskrets. Det å etablere disse nye sosiale relasjonene bidrar til dannelsen av en stabilitet og trygghet knyttet til den nye hverdagen som rusfri. Flere av

intervjudeltakerne refererer til prosessen rundt sosiale samhandlinger som en langvarig og kontinuerlig bearbeidelse, hvor det handler om å lære seg nye ting i samspill med det å kjenne på mestring. Mestring har i tillegg til målsetting og motivering, stor påvirkning på en slik livsendring ifølge Fekjær (2015, s. 260- 261).

Alder knyttes opp som en betydningsfull faktor for en overgang til det rusfrie, noe som kan bli sett i sammenheng med livsløpsperspektivet gjennom en forandring i ønsker og prioriteringer med alderen i samspill med sosiale endringer (Elder, 2007, s. 4). Erfaringer og kunnskap generert i løpet av livet, påvirker hvordan man tilnærmer seg ulike overganger eller vendepunkt i livet. I sammenheng med modenhet og ønske om å endre sin sosiale posisjon, kan dette og knyttes opp til en forflytning i sosial status gjennom at det oppstår et ønske om reversering i status med bakgrunn i en ønskelighet til endring fra det man tidligere opplevde som ønskelig (Glaser & Strauss, 1971, s. 93). Det vil si at den sosiale posisjonen man hadde i starten med rus på den tiden var ønskelig, men at de i senere år oppfatter sin posisjon knyttet til rus som uønskelig.

En søken etter normalitet og tilhørighet er utfordrende, men en avgjørende del av å skulle skape seg en rusfri hverdag. Overgangen til rusfri blir beskrevet som en prosess fra å være fanget til å bli fri, med muligheten til å ta ansvar for seg selv og andre. Overgangen kan sees å ha stor betydning for en endring i rusbruk, og ha stor betydning for intervjudeltakernes opplevelse av livskvalitet og verdi. Dette gjennom å ta del i samfunnet igjen og ha hverdagslige rutiner basert på det lovlige og normale. Slik vil tilhørighet etableres i tråd med innlemmelse i ulike sosiale fellesskap (Wadel, 2008, s. 240), samtidig som individers omdømme knyttet til rus vil avta.

5.3 Skjult og synlig identitet

Gjennom intervjudeltakernes ulike måter å håndtere overgangen til rusfrihet, og hvordan de i møte med andre velger å forholde seg til sin fortid innen rus, kan dette sees i sammenheng med en form for navigering og strategi. En form for forhandling med seg selv og andre i samfunnet, om hvordan man skal fungere i tråd med åpenhet, oppførsel og holdninger. Flere av intervjudeltakerne opplever en forandring i form av åpenhet og synlighet i tråd med det å skulle bli rusfri, da de i sin rustilværelse opptrådte mye skjult knyttet til sitt rusbruk. Rusen har med andre ord stor betydning for individers sosiale identitet, gjennom en forståelse om hvem en er som rusbruker og samfunnets oppfattelse av individet som rusbruker (Jenkins, 2008, s. 18). En slik identifikasjonsprosess i dette tilfellet, vil foregå på den måte at identifikasjonen som en

person med rusproblemer vil bidra til å legge rammene for hva andre forventer i en interaksjon (Jenkins, 2008, s. 155). Det som oppstår gjennom en overgang til rusfri, er nettopp et skifte i den sosiale identiteten og statusen hos individene (Jenkins, 2008; Glaser & Strauss, 1971). Fra den tiden med rus reflekteres det mye rundt hvordan man grunnet skammen og skyldfølelsen (Skog, 2006, s. 25) knyttet til rusproblematikk, valgte å holde mye rundt rusen skjult ved for eksempel å bruke løgn og unnskyldninger for å holde andre vekk fra sannheten. Dette knyttet til både familie, venner og arbeidsplasser, med grunnlag i å skulle beskytte de rundt fra skammen og sorgen rusen dro med seg.

I en overgang til rusfri derimot, kommer det tydelig fram at de ulike intervjudeltakerne har valgt ulike måter å navigere seg inn i det normale hverdagslivet. Mye av dette foregår i tråd med det Goffman (1992, s. 208) beskriver ved individers selvpresentasjon, gjennom at man ønsker å fremstille seg på en bestemt måte i møte med andre for å gi det inntrykket en selv ønsker å formidle. Hos noen vil denne framstillingen omgå å være åpen rundt sin fortid innen rus fra start, mens andre velger å holde sin rushistorikk, eller detaljer rundt den, skjult for andre. På mange måter kan det skilles mellom å opptre i det skjulte eller i det åpne under interaksjon, gjennom ulik forhandling om hvordan man forholder seg til hverandre under innlemmelse i nye sosiale relasjoner (Wadel, 2008, s. 238). Flere av de som holder rusfortiden skjult opplever en redsel rundt det å skulle bli avslørt og avvist. De beskriver en hverdag bestående av mye betenkning rundt innholdet i sine samtaler basert på å ikke over snakke seg, og en følelse av å gjemme seg og ikke oppnå nære relasjoner. Dette i tråd med å bevare en form for kontroll over de inntrykk man avgir i møte med andre (Goffman, 1992, s. 13), som en strategi basert på å holde rusfortiden skjult. Gjennom å senere ha en mer åpen tilnærming til andre rundt seg opplevdes situasjonen svært annerledes, ved at man gjennom synlighet rundt rus kunne være seg selv og senke skuldrene. På mange måter kan dette sees i lys av Goffmans (1992, s. 27) beskrivelse av fasade, ved at det skjulte ble holdt på baksiden av interaksjonen og dermed skapte mer omfattende gjennomtenkning knyttet til opptreden individet sto ovenfor i sosiale sammenhenger. Ved å bryte med fasaden gir man mottakerne i interaksjonen et innblikk i sannheten bak sin opptreden, til tross for at det ikke nødvendigvis kjennes riktig i øyeblikket. Selve prosessen rundt åpenhet og rus kan igjen knyttes til tilhørighet og trygghet, ved at det gir en form for forutsigbarhet og forståelse i møte med andre (Jenkins, 2008, s. 155).

Gjennom en strategi basert på åpenhet rundt rus erfarte flere at intervjudeltakerne å skape dypere og mer ekte relasjoner til både venner og familie. Samtidig som Nils også erfarte at det å gi «rusen et ansikt» bidro til både mer respekt hos andre rundt, og en effekt ved at andre ville

betro seg til han i form av spørsmål og råd. En form for tillitserklæring i tråd med åpenheten rundt rus, som kan forklares som en bekreftende faktor for innlemmelse og vedlikehold av sosiale relasjoner (Wadel, 2008, s. 241).

Et viktig aspekt ved diskusjonen rundt skjult og synlig identitet når det kommer til rus, er identifikasjonen som oppstår i form av det kroppslige. Dette med grunnlag i kroppen som åpenbar ved identifikasjon, da kroppen kommuniserer aspekter ved oss som individer umiddelbart i møte med andre (Jenkins, 2008, s. 41). Som nevnt tidligere av Gjernes (2017) vil individer med et problematisk forhold til rus ofte identifiseres ved karakteristiske trekk som blant annet bekledning og ved å se litt «sliten» ut. Hos intervjudeltakerne trekkes ulike aspekter ved det kroppslige fram i starten av deres overgang til rusfrihet, som blant annet manglende tenner, hår, utfordring knyttet til bekledning. Den generelle framtoningen og mulighetene rundt å kunne gi et godt førsteinntrykk i sosiale sammenhenger, oppleves som utfordrende for flere av deltakerne.

I lys av Goffmans ([1963] 1990, s. 14-15) ulike former for stigma, kan kroppslige annerledesheter fungere som stigmatiserende knyttet til skavanker, svakheter og abnormalitet. På en måte kan det ytre knyttes til et aspekt ved fortiden innenfor rus som ikke kan usynliggjøres, og dermed vil fungere som synlig uavhengig av individet ønsker det selv eller ikke. Det inngår i det Elder (2007, s. 4) forklarer som en prosess individet selv ikke har kontroll på, som en ufrivillig hendelse som får betydning for individets sosiale omdømme. Det knyttes mot opplevelsen av å være fysisk preget, hvor rusen har tæret på kroppen og ens utseende. Som igjen vil kunne knyttes til Gjernes (2017) forklaring av «slitenhet» som et karakteristisk trekk hos individer med rusproblemer. Utslitthet og kroppslige annerledesheter blir belyst som det typiske bildet av en narkoman, gjennom at fremstillinger av narkomane i stor grad vektlegger det fysiske. Dette vil i noen tilfeller kunne ødelegge muligheten for å gjøre et godt førsteinntrykk hos andre. En svært interessant refleksjon rundt rusens påvirkning på ulike samfunnslag ble belyst. Det argumenteres for at mye av «slitenheten» og det nivået rusen preger kroppen i stor grad henger sammen med hvilke midler individer har til å anskaffe rusmidler og brukerutstyr av kvalitet. Besitter man denne formen for kvalitets-rus, tar man også mindre skade av det fysiske. Mens de lavere samfunnslagene ofte tar mer skade av rusen, grunnet inntaksmetode og andre typer rusmidler.

I tråd med å skulle legge en strategi for deres inntog til det rusfrie liv, er det flere aspekter som spiller inn på om selve overgangen sees å være `vellykket` for hver enkelt. Knyttet til åpenhet, er det dermed ulik vei mot forhandling om å ta del i det sosiale fellesskapet igjen.

5.4 Den verdifulle samfunnsborger

Det å ha et utfordrende forhold med rus knyttes opp til det å bryte med normalen i samfunnet, og vil i mange sammenhenger bli møtt av negative reaksjoner. Disse reaksjonene kommer i form av å bli sett på som svak, uren og skitten, knyttet til å ikke være til noe nytte i samfunnet (Bourgois & Schonberg, 2009, s. 87-88). Bourgois & Schonberg (2009, s. 17) forklarer at dette oppstår i tråd med at individer med rusproblemer havner i en form for restklasse i samfunnet grunnet deres uproduktive egenskaper. Som intervjudeltakerne har uttrykt tidligere var denne perioden preget av mye usikkerhet og sårhet knyttet til både livskvalitet, skam og utfordringer knyttet til det kroppslige. I en overgang fra sin status som rusbruker vil det være sterkt preget av å tilhøre en mellomstadig tilstand (Turner, [1970] 1996) fra en sosial status til en annen (Glaser & Strauss, 1971). I sammenheng med overgangen fra rusbruker til rusfri vil individer oppleve en endring i opplevelsen av å bevege seg fra det som beskrives som en form for verdiløshet, til opplevelsen av å ha verdi i samfunnet. Dette i form av å bli ansett som en ressurs i forbindelse av deltakelse i arbeidslivet, og anerkjennelse fra andre rundt i tråd med dannelse av nye sosiale nettverk.

I sammenheng med et ønske om å tilnærme seg det normale og det typiske A4-livet, er arbeid ifølge intervjudeltakerne viktig faktor for å kunne holde seg rusfri. Spesielt i henhold til forhandlingen som foregår i prosessen mot deltakelse i samfunnet, da arbeid kan anvendes som en strategi mot å tilnærme seg andre rusfrie. Gjernes (2017) argumenterer for at nøkkelen til en rusfri tilværelse ligger i det å kunne forbli rusfri, som kan knyttes opp til å skape seg hverdagslige rutiner, vaner og danne nye sosiale nettverk. Tilbake til individers behov for tilhørighet og en trygghet (Jenkins, 2008, s. 149), beskriver intervjudeltakerne arbeidsplassen som en kilde til nettopp tilhørighet og en form for stabilitet i tråd med hverdagslige rutiner og noe å stå opp til. De belyser arbeid som fast og forutsigbart, og som bidrar til en form for stabilitet i den nye rusfrie hverdagen. Dette kan sees i tråd med Lundeberg med flere (2018, s. 231) sin belysning rundt viktigheten av å skulle trenes opp til en realistisk hverdag, knyttet til både arbeid og den sosiale stabiliteten. Dette med grunnlag i de innsattes egen oppfatning om arbeid som noe meningsfylt, og som en viktig faktor for å kunne leve lovgyldig (Lundeberg et.al., 2018, s. 232). Intervjudeltakerne trekker også fram arbeid som meningsfylt, spesielt knyttet til hvordan arbeid akkumulerer verdi. En opplevelse av å kunne bidra til samfunnet og ta del i fellesskapet, vil bidra til å erstatte individers tidligere opplevelse av feilplassering med følelsen av tilhørighet og betydning (Robertson & Nesvåg, 2019, s. 263). Videre forklarer flere at arbeid gir dem stolthet, ro, aktivitet, og frihet. Frihet knyttet til å kunne ta mer ansvar og

fungere i tråd med en stabil økonomi. Samtidig som betydningen av arbeidet oppstår i tråd med ansvarsfølelse, tillit og dannelse av nye sosiale nettverk på arbeidsplassen. Det er ifølge Wadel (2008, s. 240) gjennom tillit, anerkjennelse og positive reaksjoner at individer får bekreftet innlemmelse i de sosiale relasjonene eller felleskap. Gjennom å innlemmes i det nye sosiale fellesskapet på arbeidsplassen oppstår det en endring i individers sosial status i en prosess mot en verdifull arbeider og samfunnsborger. Dette oppstår gjennom at de trår inn i en passasje tilhørende en annen del av del sosiale strukturen enn de har tilhørt tidligere (Glaser & Strauss, 1971, s. 2). Dette i sammenheng med en endring i deres selvfølelse og oppførsel, i tråd med innvirkning på deres sosiale identitet. Et eksempel på dette er uttalelsen om arbeid som identitet og ens ettermæle, hvor arbeid knyttes opp mot forhandlingen i møte med andre, basert på hvordan en ønsker at andre skal oppfatte en selv (Jenkins, 2008, s. 18).

En annen side å se arbeid som en del av individenes sosiale identitet kan knyttes opp til selvpresentasjon, gjennom en opptreden som «arbeider» i samfunnet (Goffman, 1992). En ønsket fremstilling av å tilhøre A4-livet, og arbeidslivet. På denne måten uttrykkes sosial deltakelse knyttet til arbeidsinnsats, og en stå på vilje flere vil oppfatte som en verdifull ressurs. I denne sammenhengen vil manerer, holdninger, væremåte og oppførsel bidra til å gi uttrykk for denne fremstillingen (Goffman, 1992, s. 29). Denne opptreden oppstår i lys av konformitet og en draging mot å tilhøre normalen i samfunnet (Jenkins, 2008, s. 149), og er derfor en viktig opptreden for individet. I motsetning til Goffmans (1992) beskrivelse av hvordan en opptreden utspiller seg, vil det ikke i dette tilfellet nødvendigvis være et skille mellom framsiden og baksiden med opptreden. Det avhenger av hvilken strategi individet følger i den rusfri tilværelsen. Men sterkere knyttet til en endring i hvordan individene ønsker å fremtre i tråd med å skulle ta del i samfunnet igjen.

Tilbakefall til rus er knyttet til det å ikke skape seg trygge rammer og stabilitet i den rusfri hverdagen (Robertson & Nesvåg, 2017, s. 252). I tråd med arbeid vil arbeidsplassen bidra til å skape de trygge rammene, både ved aktivitet og sosialisering. Det kommer tydelig fram at fysisk aktivitet bidrar til å overføre tankene fra rusmidler, over til tanker knyttet til gjøremålene og ansvaret man besitter på arbeidsplassen. Selve stabiliteten og arbeid som en betydningsfull arena blir beskrevet som det eneste som skiller den vanlige arbeidstaker med rusproblemer, og rusbrukerne på gata. Gjennom opplevelsen av verdi og en fast del av hverdagen på arbeidsplassen, bidrar det til at individer med rusproblemer klarer å holde sitt rusbruk någenlunde i sjakk, istedenfor å havne helt utenfor. Fekjær (2015, s. 260-261) kartlegger vedlikehold og forebygging av tilbakefall som de to siste delene ved sitt endringshjul. Det å

skulle vedlikeholde sitt rusfrie liv i samspill med forebygging av tilbakefall, vil mye av arbeidet ligge i å skape seg et verdifullt og betydningsfullt liv for seg selv. Flere av intervjudeltakerne har reflektert mye rundt sin rusfrihet, og på hvilken måte de har klart å holde seg unna rusen. Gjennom å se hva en har å tape, og hva man tjener på å holde seg unna rusen, belyser flere av intervjudeltakerne at opplevelsen av en deltakelse i samfunnet i tråd med sosiale nettverk og hverdagslige rutiner, er nødvendig for å forbli i den rusfrie tilværelsen.

6. Avslutning

I denne oppgaven har jeg undersøkt overgangen fra et utfordrende forhold til rus, over til rusfrihet, i tråd med arbeid som en påvirkende faktor for å kunne forbli rusfri. Studien har en kvalitativ tilnærming, og er basert på åtte kvalitative intervjuer med mennesker som tidligere har hatt utfordringer knyttet til rus, eller som fremdeles opplever sitt forhold til rus som problematisk. Gjennom å anvende teoretiske perspektiver knyttet til sosial identitet, selvpresentasjon, sosial status, og liminalitet, har jeg diskutert rundt ulike strategier for å forhandle seg fram i sosiale situasjoner. Dette med utgangspunkt i følgende problemstilling: *«På hvilken måte foregår forhandling av sosial identitet under sosiale situasjoner hos personer med tidligere utfordringer knyttet til rus i en overgang til rusfrihet?»*. I forlengelsen av denne utarbeidet jeg to underproblemstillinger, som tar utgangspunkt i ulike aspekter ved overgangen. Dette for å konkretisere problemstillingen, og for å kunne besvare den ytterligere: 1) Hvilken strategier anvendes i tråd med navigering i overgangen til en rusfri hverdag? Og 2) På hvilken måte vil arbeid fungere som en rehabiliterende faktor i tilknytning til rusfrihet, og som et ledd i forhandlingen rundt sosiale situasjoner? I det avsluttende kapittelet vil jeg derfor presentere funnene som kan knyttes opp til min problemstilling og underproblemstillinger, og komme med forslag til videre forskning innenfor tematikken.

I lys av det genererte datamaterialet har det gjennom analyse og diskusjon knyttet til det teoretiske rammeverket utmerket seg flere aspekter ved overgangen mot rusfrihet. Dette i tråd med hvordan ulike strategier blir benyttet under navigering i den rusfrie hverdagen, og i møte med andre rusfrie personer. I lys av Goffman ([1963] 1990) stigmabegrep ble det tydelig at rustilværelsen bærer preg av stigmatisering og utenforskap knyttet til negative reaksjoner fra andre i samfunnet og en generell opplevelse av seg selv som ikke eksisterende eller manglende tilhørighet til storsamfunnet. Stigmaet som oppstår, vil i tråd med en overgang til rusfrihet kunne avta i noen grad. Ved hjelp av Jenkins (2008) diskusjon rundt sosial identitet kan avtakelsen av stigmatisering knyttes til en endring i individenes sosiale identitet gjennom endringer hos individets holdninger, væremåte og prioriteringer. I noen tilfeller vil stigmaet kunne vedvare med bakgrunn i tilfeller hvor individers omdømme knyttet til rus kan vedvare nær omkrets, eller knyttet til rusens påkjenning på det kroppslige.

Perioden fra rusproblematikk til rusfrihet kjennetegnes som en langvarig og tung prosess, bestående av mye usikkerhet, forvirring og frykt i tråd med å skulle innlemmes i det sosiale fellesskapet i samfunnet. Fasen kan knyttes til Turners ([1970] 1996; 1974; 1999) liminalitetsbegrep, og kan beskrives som en mellomfase bestående av individers opplevelse av

å hverken opptre som rusbruker eller rusfri. I tråd med Glaser og Strauss (1971) forklaring av sosialpassasje kan det argumenteres for at individene i denne situasjonen befinner seg en plass utenfor de samfunnsmessige strukturene, og i en posisjon hvor ens sosiale status i samfunnet er under endring i tråd med livsstil, rutiner og sosiale nettverk. Normalitet oppleves i stor grad som et mål i overgangen til rusfrihet, da det normale betraktes som ønskelig, og tiltrekkende i form av å skape orden på livet og ta del i samfunnet igjen. Dette kommer til uttrykk gjennom intervjudeltakernes fokus på den optimale livsstilen, eller det som flere beskrev som A4-livet.

Viktigheten av å danne seg et nytt sosialt nettverk med andre rusfrie mennesker, og bli en del av det sosiale fellesskapet er en gjentakende faktor for flere av intervjudeltakerne i sammenheng med å befinne seg i en rusfri tilværelse. I møte med nye sosiale situasjoner og sosiale nettverk foregår det en form for forhandling rundt hvilke inntrykk man ønsker å formidle hos mottakeren. Dette i form av et skille mellom skjult og synlig identitet, og på hvilken måte den rusbetonte fortiden blir formidlet i møte med andre (Goffman, 1992, s. 208). Det fins ulike måter å håndtere fortiden i sosiale situasjoner, knyttet til ulike strategier i form av hvordan individer opptrer i møte med andre. Dette gjennom ulik tilnærming til sin fortid, samtidig som opplevelsen av å innlemmes i sosiale fellesskap kan virke utfordrende på bakgrunn av manglende kunnskap rundt samhandling med rusfrie personer. Samtidig vil streben etter anerkjennelse og aksept hos andre fremtre, med grunnlag i en ønsket bekreftelse knyttet til tilhørighet og trygghet (Glaser & Strauss, 1971, s. 2). Et aspekt ved synlig identitet er det kroppslige, som kan forklares som en del av fortiden innen rus som i noen tilfeller ikke vil kunne usynliggjøres. Rusens påkjenning på kroppen anses i noen tilfeller som en utfordring i møte med andre, særlig rundt en strategi om å holde rusens fortid skjult. Dette med grunnlag i opplevd stigma (Goffman, [1963] 1990) i ulike sosiale situasjoner, og som en faktor til en opplevelse av uoverensstemmelse rundt egen ytre og indre identitet (Jenkins, 2008).

I tråd med forhandling og søken mot det normale hverdagslivet oppstår skillet i overgangen mellom rusbrukere som urene, svake og på utsiden, til de er rusfri og fungerer som ressursfulle og verdifulle samfunnsmedlemmer. Arbeid er ifølge intervjudeltakerne en avgjørende faktor for å kunne føle at man bidrar, både gjennom det sosiale, det økonomiske og gjennom vanlige hverdagslige rutiner. Det å delta i arbeid og kunne bidra på en arbeidsplass gir de en følelse av verdi, og at de opptrer og oppfattes som verdifulle i samfunnet. Samtidig som tilgangen til nye rusfrie sosiale relasjoner er til stede på en arbeidsplass, og forenkler prosessen med å skifte ut sitt tidligere sosiale nettverk. Arbeid bidrar til å forsterke deltakelsen i samfunnet, samtidig som det gir stabilitet og trygghet gjennom rutiner, forpliktelser og et sosialt fellesskap.

Min masteroppgave forsøker å sette fokus på overgangen til en rusfri tilværelse, med bakgrunn i individers forskjellige måter å tilnærme seg sosiale situasjoner. Dette basert på anvendelsen av ulike strategier rundt synlighet, knyttet til sin fortid innen rus. I sammenheng med dette trekker jeg frem arbeid som en avgjørende faktor for å forbli rusfri, ved arbeid som en inngang til deltakelse i samfunnet, og implementering av hverdagslige rutiner og sosiale nettverk. Dette i tråd med intervjudeltakerens beskrivelser knyttet til A4-livet, med fokus i stabilitet, trygghet og frihet. Da det i stor grad handler om en søken mot tilhørighet, og normalitet i form av opplevelsen rettet mot å fungere som en verdifull ressurs i samfunnet. I henhold til den foregående forhandlingen som oppstår i overgangen til rusfrihet, vil den kunne sees i sammenheng med individers tilnærming til sosiale fellesskap og deltakelse i samfunnet. Dette i form av et skifte i sosial posisjon, hvor individer ved bruk av ulike former for strategier vil forsøke å tilnærme seg den rusfrie tilværelsen med bakgrunn i et ønske om annerkjennelse og bekreftelse fra andre. Jeg har gjennom mitt prosjekt forsøkt å bidra til å sette fokus på de ulike elementene tidligere rusbrukere opplever i forbindelse med overgangen til rusfrihet. Dette ved en bredere forståelse rundt arbeid og sosiale nettverk som betydningsfulle faktorer knyttet til denne overgangen, og ikke minst for å kunne forbli rusfri. Videre vil jeg diskutere rundt videre forskning, og på hvilken måte jeg ytterligere kunne undersøkt tematikken i oppgaven.

6.1 Videre forskning

For videre forskning hadde det vært spennende å utvide utvalget, samtidig som det vil være aktuelt å snakke med ulike arbeidsgivere rundt skepsisen noen av intervjudeltakerne opplever i møte med inngangen til arbeidslivet. Og komme i samtale med ulike instanser som jobber med rusrehabilitering om hvilke tanker de knytter til overgangen, og arbeid som en del av rehabilitering til å kunne bli og forbli rusfri.

Det hadde vært interessant å ta i bruk observasjon som metode, ved å ta del i noens arbeidshverdag eller i behandlingen mot rusfrihet. I sammenheng med den sosialkonstruktivistiske tilnærmingen i oppgaven, ville observasjon tilegnet seg godt som metodisk verktøy for generering av data (Tjora, 2018, s. 53). Gjennom å observere atferd i samspill med samtale, rette et større fokus på visuelle data og omstendighetene rundt intervjuet (Atkinson, 2015, s. 86-87) vil dataene kunne bidra til en større bredde og ikke minst dybde i datamaterialet. Det vil tilføre litt mer rikdom til de dataene som genereres gjennom samtale, samtidig som observasjonsnotater kunne blitt anvendt for å forsterke eventuelle funn. Utover

samtalen, vil en som forsker kunne observere uttrykk og kroppsspråk knyttet til det som blir sagt. Dette vil ifølge Kusenbach (2003, s. 465) foregå som en form for go-along, hvor både strukturerte og ikke-strukturerte samtaler finner sted i samspill med en observasjon i deltakernes naturlige omgivelser. Det vil skape en større trygghet og naturlighet rundt selve situasjonen, og kan bidra til at man kommer enda tettere på dypere erfaringer og tanker. I en utvidet forskningsstudie ville det også kunne være interessant å anvende kvantitative forskningsmetoder for å skape en mer utvidet forståelse rundt selve overgangen, og fange opp tematikkens utbredelse i større grad.

7. Litteraturliste

- Andrews, T., & Vassenden, A. (2007). Snøballen som ikke ruller. Utvalgsproblemer i kvalitativ forskning. *Sosiologisk tidsskrift*, 15(2), 151-162.
- Atkinson, P. (2015): *For Ethnography*. London: Sage.
- Barbour, R. S. (2014). Quality of data analysis. *The SAGE handbook of qualitative data analysis*, 496-510.
- Berger, P. L., & Luckmann, T. (1966). *The social construction of reality*. Penguin Books.
- Bourgois, P., & Schonberg, J. (2009). *Righteous dopefiend*. London: University of California Press.
- Bremnes, J. G. (2014, 30. juni). Rusmiddellidelser i Norge. Hentet fra: <https://www.fhi.no/nettpub/hin/psykisk-helse/rusmiddellidelser/>
- Creswell, J.W., & Creswell, J. D. (2018). *Research Design – Qualitative, quantitative & mixed methods approaches*. (5.utg.). SAGE Publications.
- Elder, Jr G. H. (1975). Age differentiation and the life course. *Annual review of sociology*, 1(1), 165-190.
- Elder, Jr G. H. (1998). The life course as developmental theory. *Child development*, 69(1), 1-12.
- Elder, Jr G. H. (2007). Life Course Perspective. *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*.
- Fagrådet – Rusfeltets hovedorganisasjon (2019, 25. april). Er du rusbruker, rusfri eller rusavhengig? Hentet fra: <https://www.rusfeltet.no/nyhetsarkiv/er-du-rusbruker-rusfri-eller-rusavhengig-article527-28.html>
- Fekjær, H. O. (2016) *Rus: Bruk, motiver, skader, behandling, forebygging, historikk*. (4.utg.) Oslo: Gyldendal akademisk.
- Gjernes, T. (2007). To modeller for rehabilitering av rusmiddelmissbrukere.
- Glaser, B. G., & Strauss, A. L. (1971). *Status Passage*. Chicago: Routledge.
- Goffman, E. ([1963] 1990). *Stigma. Notes on the Management of Spoiled Identity*. London: Penguin Books.
- Goffman, E. (1992). *Vårt rollespill til daglig. The presentation of self in everyday life*. Oslo: Pax Forlag.
- Hammersley, M. (1987). Some notes on the terms 'validity' and 'reliability'. *British*

- educational research journal*, 13(1), 73-82.
- Hammersley, M. (2017). Interview data: a qualified defence against the radical critique. *Qualitative Research*, 17(2), 173-186.
- Jenkins, R. (2000). Categorization: Identity, social process and epistemology. *Current sociology*, 48(3), 7-25.
- Jenkins, R. (2008). *Social identity*. (3.utg). London: Routledge.
- Kusenbach, M. (2003). Street phenomenology. The go-along as ethnographic research tool. *Ethnography Vol 4*(3), 455–485.
- Kvale, S. (1997). *Det kvalitative forskningsintervju*. (1.utg.) Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Lien, I. L. (2011). *I bakvendtland - kriminelle liv*. Oslo: Universitetsforlaget
- Link, B. G., & Phelan, J. C. (2001). Conceptualizing stigma. *Annual review of Sociology*, 27(1), 363-385.
- Linneberg, M. S., & Korsgaard, S. (2019). Coding qualitative data: A synthesis guiding the novice. *Qualitative research journal*.
- Lundeberg, I. R., & Mjåland, K. (2019). Rus, roller og skjønn. I Kjærgård Eide, H. M., & Westerheim, K. G. *Kunnskapsbasert straffegjennomføring* (s. 234-262). Bergen: Fagbokforlaget.
- Meho, L. I. (2006). E-mail interviewing in qualitative research: A methodological discussion. *Journal of the American society for information science and technology*, 57(10), 1284-1295.
- NOU 2019:26. (2019). *Rusreform – fra straff til hjelp*. Helse- og omsorgsdepartementet og Justis- og beredskapsdepartementet. Hentet fra: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2019-26/id2683531/?ch=1>
- Pedersen, W. (2015). *Bittersøtt: Nye perspektiver på rus og rusmidler*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Pettersen, H., & Brodahl, M. (2018). Hvorfor slutter personer med langvarig ruslidelse å bruke rusmidler?
- Polit, D. F., & Beck, C. T. (2010). Generalization in quantitative and qualitative research: Myths and strategies. *International journal of nursing studies*, 47(11), 1451-1458.
- Robertson, I. E., & Nesvåg, S. M. (2019). Into the unknown: Treatment as a social arena for

- drug users' transition into a non-using life. *Nordic Studies on Alcohol and Drugs*, 36(3), 248-266.
- Roer-Strier, D. & Sands, R. G. (2014). Moving beyond the 'official story': when 'others' meet in a qualitative interview. *Qualitative Research*, 15(2), 251–268.
- Roulston, K. (2010). Considering quality in qualitative interviewing. *Qualitative Research* vol. 10(2), 199–228.
- Rye, J. F., & Lundeberg, I. (2018). *Fengslende sosiologi: Makt, straff og identitet i Trondheims fengsler*. Cappelen Damm Akademisk.
- Sandberg, S., & Pedersen, W. (2006). *Gatekapital*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Saunders, B., Kitzinger, J., & Kitzinger, C. (2015). Anonymising interview data: challenges and compromise in practice. *Qualitative Research* Vol. 15 (5), 616–632.
- Schiøtz, A. (2017). Rus i Norge: politiske og medisinske tilnærminger i historisk lys. *Tidsskrift for velferdsforskning*, 20(1), 4-26.
- Silverman, D. (2017). How was it for you? The Interview Society and the irresistible rise of the (poorly analyzed) interview. *Qualitative Research* Vol. 17(2), 144–158.
- Skog, O., J. (2006). *Skam og skade – Noen avvikssosiologiske temaer*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Sohlberg, P., & Sohlberg, B. M. (2019). *Kunnskapens former. Vetenskapsteori, forskningsmetode og forskningsetikk*. Stockholm: Liber.
- Tavory, I., & Timmermans, S. (2014). *Abductive Analysis: Theorizing Qualitative Research*. Chicago: University of Chicago Press.
- Thagaard, T. (2009). *Systematikk og innlevelse*. (3.utg.). Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Tjora, A. (2017). *Kvalitative forskningsmetoder – i praksis*. (3.utg.). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Tjora, A. (2018). *Viten skapt: kvalitativ analyse og teoriutvikling*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Turner, V. ([1970] 1996). Betwixt and Between: The Liminal Period in Rites de Passage. I T. H. Eriksen (red.). *Sosialantropologiske grunntekster*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Turner, V. (1974). Liminal to liminoid, in play, flow, and ritual: An essay in comparative symbology. *Rice Institute Pamphlet-Rice University Studies*, 60(3).
- Turner, V. (1999). Midt i mellom. Liminalfasen i overgangsriter. I Gennep, A. v. (1999). *Rites*

- de Passage*. (s. 131-145. Oversatt: E. Ringen). Oslo: Pax Forlag A/S.
- Wadel, C. (2008). Innlemmelser i sosiale fellesskap. *Sosiologisk tidsskrift*, 16(3), 237-253.
- Årstad, J., Nesvåg, S. M., Njå, A. L. M., & Biong, S. N. (2018). How enough becomes enough: processes of change prior to treatment for substance use disorder. *Journal of Substance Use*, 23(4), 429-435.

8. Vedlegg

Vedlegg 1: Godkjenning fra NSD

Vurdering

24.01.2022

Dato

24.01.2022

Type

Standard

Referansenummer

541728

Prosjektittel

Overgangen til en rusfri hverdag

Behandlingsansvarlig institusjon

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet / Fakultet for samfunns- og utdanningsvitenskap (SU) /
Institutt for sosiologi og statsvitenskap

Prosjektansvarlig

Jakub Stachowski

Student

Marianne Nerland Wiktil

Prosjektperiode

01.01.2022 - 31.05.2022

Kommentar

Det er personverntjenester sin vurdering at behandlingen vil være i samsvar med personvernlovgivningen, så fremt den gjennomføres i tråd med det som er dokumentert i meldeskjemaet den 24.01.2022 med vedlegg, samt i meldingsdialogen mellom innmelder og personverntjenester. Behandlingen kan fortsette.

TYPE OPPLYSNINGER OG VARIGHET

Prosjektet vil behandle særlige kategorier av personopplysninger om helse, samt alminnelige personopplysninger frem til 31.05.2022.

LOVLIG GRUNNLAG

Prosjektet vil innhente samtykke fra de registrerte til behandlingen av personopplysninger. Vår vurdering er at prosjektet legger opp til et samtykke i samsvar med kravene i art. 4 nr. 11 og art. 7, ved at det er en frivillig, spesifikk, informert og utvetydig bekreftelse, som kan dokumenteres, og som den registrerte kan trekke tilbake.

Lovlig grunnlag for behandlingen vil dermed være den registrertes uttrykkelige samtykke, jf. personvernforordningen art. 6 nr. 1 a), jf. art. 9 nr. 2 bokstav a, jf. personopplysningsloven § 10, jf. § 9 (2).

LOVLIG GRUNNLAG FOR TREDJEPERSON

I forbindelse med datainnsamling av hvordan tidligere rusmisbrukere har erfaringer rundt det å skulle inn i arbeid, vil det kunne fremkomme enkelte opplysninger om tredjepersoner (nettverk og relasjoner). Prosjektet vil behandle personopplysninger om tredjepersoner med grunnlag i en oppgave av allmenn interesse. Tredjepersoner utgjør kun kontekst og ikke data det skal forskes på i seg selv.

Det er få opplysninger, varigheten er kort, og informasjonssikkerheten er god. Det er vår vurdering at samfunnets interesse i at behandlingen finner sted klart overstiger ulempene for den enkelte, og at lovlig grunnlag for behandlingen av opplysninger om tredjepersoner vil være allmenn interesse jf. personvernforordningen art. 6 nr. 1 bokstav e, jf. art. 9 nr. 2 bokstav j, jf. personopplysningsloven §§ 8 og 9.

PERSONVERNPRINSIPPER

Vi vurderer at den planlagte behandlingen av personopplysninger vil følge prinsippene i personvernforordningen om:

- lovlighet, rettferdighet og åpenhet (art. 5.1 a), ved at de registrerte får tilfredsstillende informasjon om og samtykker til behandlingen
- formålsbegrensning (art. 5.1 b), ved at personopplysninger samles inn for spesifikke, uttrykkelig angitte og berettigede formål, og ikke viderebehandles til nye uforenlige formål
- dataminimering (art. 5.1 c), ved at det kun behandles opplysninger som er adekvate, relevante og nødvendige for formålet med prosjektet
- lagringsbegrensning (art. 5.1 e), ved at personopplysningene ikke lagres lengre enn nødvendig for å oppfylle formålet

DE REGISTRERTES RETTIGHETER

Så lenge de registrerte kan identifiseres i datamaterialet vil de ha følgende rettigheter: åpenhet (art. 12), informasjon (art. 13), innsyn (art. 15), retting (art. 16), sletting (art. 17), begrensning (art. 18), underretning (art. 19), dataportabilitet (art. 20).

Vi vurderer at informasjonen som de registrerte vil motta oppfyller lovens krav til form og innhold, jf. art. 12.1 og art. 13.

TREDJEPERSONERS RETTIGHETER

Tredjepersoner har så lenge de kan identifiseres i datamaterialet følgende rettigheter: innsyn (art. 15), retting (art. 16), sletting (art. 17), begrensning (art. 18), underretning (art. 19), dataportabilitet (art. 20), og protest (art 21).

Varigheten for behandling av opplysningene er kort, omfanget av opplysninger er lite, og mengden av opplysninger er svært lav og begrenset. Det vurderes derfor at det kan unntas fra informasjonsplikten jf. personvernforordningen art. 14 nr. 5 bokstav b, ettersom de ikke vil ha særlig nytte av dette. Utvalg 3 vil også kunne informere tredjepersoner (sine relasjoner) om at behandlingen finner sted.

Vi minner om at hvis en registrert tar kontakt om sine rettigheter, har behandlingsansvarlig institusjon plikt til å svare innen en måned.

FØLG DIN INSTITUSJONS RETNINGSLINJER

Vi legger til grunn at behandlingen oppfylder kravene i personvernforordningen om riktighet (art. 5.1 d), integritet og konfidensialitet (art. 5.1. f) og sikkerhet (art. 32).

For å forsikre dere om at kravene oppfylles, må dere følge interne retningslinjer og eventuelt rådføre dere med behandlingsansvarlig institusjon.

MELD VESENTLIGE ENDRINGER Dersom det skjer vesentlige endringer i behandlingen av personopplysninger, kan det være nødvendig å melde dette til oss ved å oppdatere meldeskjemaet. Før du melder inn en endring, oppfordrer vi deg til å lese om hvilke type endringer det er nødvendig å melde:

https://nsd.no/personvernombud/meld_prosjekt/meld_endringer.html

Du må vente på svar før endringen gjennomføres.

OPPFØLGING AV PROSJEKTET

Vi vil følge opp ved planlagt avslutning for å avklare om behandlingen av personopplysningene er avsluttet.

Kontaktperson: Karin Lillevold

Lykke til med prosjektet!

Vedlegg 2: Godkjenning av utsettelse - NSD

Vurdering

16.06.2022

Dato

16.06.2022

Type

Standard

Referansenummer

541728

Prosjekttittel

Overgangen til en rusfri hverdag

Behandlingsansvarlig institusjon

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet / Fakultet for samfunns- og utdanningsvitenskap (SU) /
Institutt for sosiologi og statsvitenskap

Prosjektansvarlig

Jakub Stachowski

Student

Marianne Nerland Wiktil

Prosjektperiode

01.01.2022 - 24.06.2022

Kommentar

Personverntjenester har vurdert endringen i prosjektsluttdato. Vi har nå registrert 24.06.2022 som ny sluttdato for behandling av personopplysninger. Vi vil følge opp ved ny planlagt avslutning for å avklare om behandlingen av personopplysningene er avsluttet.

Lykke til videre med prosjektet!

Vedlegg 3: Informasjonsskriv til intervjudeltakere

Deltakelse i forskningsprosjekt

«Tidligere rusbrukere i arbeidsmarkedet»

Jeg heter Marianne, og jeg studerer sosiologi ved NTNU. Jeg skal skrive en masteroppgave om personer med langvarig erfaring med rus, og hvordan de opplever det å skulle søke arbeid og ta del i arbeidsmarkedet.

Formål

Formålet med forskningsprosjektet er å få større forståelse rundt personer med langvarig erfaring med rus, og deres opplevelser, tanker og erfaringer rundt det å skulle ut i arbeid. Og hvordan de som er i arbeid opplever denne situasjonen.

Hvorfor får du spørsmål om å delta, og hva innebærer det for deg å delta?

Du får spørsmål om å delta da jeg er interessert i å høre dine tanker og opplevelser, for å kunne forstå din og andres situasjon bedre. Hvis du velger å delta i prosjektet, innebærer det et intervju på ca. 60 minutter. Det er vanlig at det blir brukt lydopptaker, og tas notater fra intervjuet. Det er frivillig å delta i prosjektet. Hvis du velger å delta, kan du når som helst trekke samtykke tilbake uten å oppgi noen grunn. Alle opplysninger om deg vil bli anonymisert. Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta eller senere velger å trekke deg.

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Jeg behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket. Under transkriberingen anonymiseres opplysninger som kan identifisere deg som person. Etter dette slettes lydopptaket. Det vil ikke være noen opplysninger som kan knyttes til deg som person i den ferdige master-oppgaven. Prosjektet skal etter planen avsluttes 31. mai. Ved prosjektslutt vil alle personopplysninger og opptak være slettet.

Dine rettigheter

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:

- innsyn i hvilke personopplysninger som er registrert om deg,
- å få rettet personopplysninger om deg,
- få slettet personopplysninger om deg,
- få utlevert en kopi av dine personopplysninger (dataportabilitet), og
- å sende klage til personvernombudet eller Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger.

NSD – Norsk senter for forskningsdata AS vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Hvor kan jeg finne ut mer?

Hvis du har spørsmål til studien, eller ønsker å benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med:

Masterstudent: Marianne Nerland Wiktil, tlf. 94144331, mariwik@stud.ntnu.no

Veileder: Jakub Stachowski, tlf. 73591350, jakub.stachowski@ntnu.no

Med vennlig hilsen,
Marianne Nerland Wiktil

Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet «*Tidligere rusbrukere i arbeidsmarkedet*» og har fått anledning til å stille spørsmål. Jeg samtykker til:

å delta i intervju

Jeg samtykker til at mine opplysninger behandles frem til prosjektet er avsluttet.

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Vedlegg 4: Intervjuguide

Intervjuguide Master 2021-2022

Hei, og velkommen til intervju. Tusen takk for at du stiller opp. Jeg heter Marianne og er student ved Institutt for sosiologi og statsvitenskap, NTNU, i Trondheim. Jeg skal skrive en masteroppgave i sosiologi. I den anledning skal jeg intervjuere personer med langvarig erfaring med rus, som nå er blitt rusfrie og kommet inn på arbeidsmarkedet. Alt som blir sagt er konfidensielt, og du vil naturligvis være anonym. Det er lov å avbryte intervjuet når som helst om dette er ønskelig, og det er lov å trekke seg både under intervju og etter, uten å oppgi grunn. Takk for at du stiller opp!

Åpningsspørsmål:

- Hvor gammel er du?
- Sivilstatus?
- Har du fast arbeid for øyeblikket?
- Hvor mange år har du gått på skole?
- Hvilken linje gikk du på skolen?
- Har du tatt noe høyere utdanning?

Refleksjonsspørsmål:

Rus

- I hvilken alder ble du introdusert til rus?
- I hvilken omstendigheter ble du introdusert til rus?
- Hvordan så livet ditt ut når du drev med rus?
 - Når du tenker tilbake på den tiden, hva husker du mest? Både positivt og negativt
- Når ble du rusfri?
- Hva er årsaken til at du ønsket deg ut av rusen og rusmiljøet?
 - Var utgangen av egen indre motivasjon, eller var det andre ting som spilte inn?
- Hvordan vil du beskrive overgangen fra rusbruker til nykter?
- Hvordan ble denne overgangen tatt imot av andre? Både familie, venner osv.
- Er det andre i rusmiljøet, som du kjenner, som også har sluttet med rus for å komme seg ut i arbeid?
 - Er dette en påvirkende faktor for deg og dine valg?

Proessen

- Hvor mange jobber har du hatt?
 - Hvilke jobber er dette?

- Hvordan kom du deg på arbeidsmarkedet?
 - Søkte du jobber selv eller fikk du hjelp i prosessen?
 - Hvilke institusjoner har du hatt kontakt med, og hvordan har de fungert i prosessen inn i arbeidslivet?
 - Hvilken form for hjelp har du fått av disse institusjonene, og fins det noen spesielle tilbud du har benyttet deg av?
 - Hvordan vil du beskrive kommunikasjonen mellom deg og de eventuelle institusjonene?
 - Hvilken betydning har disse institusjonene hatt for deg?
- Hvilke tanker hadde du om å skulle ut i arbeid?
- På hvilken måte føler du utdanning og tidligere arbeid kan ha forsterket eller begrenset mulighetene dine på vei inn i arbeid?
- Hvordan opplevdes tilgangen på arbeid?
- Hvordan vil du beskrive veien inn i arbeid?
 - Kommer du på noen utfordringer knyttet til prosessen inn i arbeid?
- Har du noen spesielle situasjoner du husker godt fra det å skulle ut i arbeid?

Arbeidsplassen

- Spiller din fortid en rolle på din arbeidsplass?
 - Føler du at du blir behandlet ulikt på arbeidsplassen i forhold til andre? Både på starten av ditt arbeidsforhold og nå?
 - Hvordan forholder dine kollegaer seg til din fortid med rus?
 - Hvordan vil du beskrive din kontakt med arbeidsgiver?
- Hvordan synes du arbeidslivet er? Trives du?
 - Har du noen gang følt deg utenfor eller annerledes enn andre på arbeid?
- Er arbeid viktig for deg? Hvorfor er det eventuelt viktig, og hvilken betydning har arbeid for deg i forhold til din fortid?
 - Føler du arbeid er en avgjørende faktor for at du holder deg unna rus?
 - Hvordan vil du beskrive din arbeidsplass og dens betydning for ditt liv?
- Er det noen utfordringer du selv føler på i arbeid og på arbeidsplassen? Både generelt og i forhold til din fortid?

Nettverk og relasjoner

- Kan du beskrive relasjonen du har til familien din?
 - Hvordan er kontakten, og møtes dere ofte?
- Kan du beskrive ditt sosiale nettverk (de du kjenner og har kontakt med) utover din familie?
 - Hvordan fungerer kommunikasjon mellom deg og dine venner og på hvilke arena kommer vennene dine fra? (arbeid, fritid)

- Hvordan forholder familie og ditt sosiale nettverk seg din fortid med rus?
- Føler du venner og familie har forventninger til deg og det du gjør? Evt. Hvilke?
- Hva vil du si er forskjellen på nettverket ditt nå, i forhold til tidligere?
 - Hvordan vil du beskrive forskjellen fra din rolle i rusmiljøet til den rollen du har nå som arbeidstaker?
- Hvordan vil du beskrive betydningen av nettverk under jobbsøkerprosessen?

Avsluttende spørsmål

- Er det noe du ønsker å tilføye eller føler du vil snakke mer om?
- Er det noe jeg ikke har spurt om som du selv mener er relevant å få med i intervjuet?

Tusen takk for intervju!

